SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ TAM METİN KİTABI

EDİTÖR:

DR. LEMAN KUZU

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ TAM METİN KİTABI

MUNZUR ZİRVEİ
2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
31 MAYIS 2020
TUNCELİ

EDİTÖR:

DR. LEMAN KUZU

UBAK YAYINEVİ ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI : 2018/42945)
TÜRKİYE

munzurkongresi@gmail.com

www.ubak.org.tr https:// www.munzurkongresi.org

Bu kitabın tüm hakları UBAK Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.
UBAK Publications – 2020 ©

Yayın Tarihi :08 .06.2020
ISBN: 978-605-06766-4-8

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

MUNZUR ZİRVESİ
2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

31 MAYIS 2020
TUNCELİ

DÜZENLEYEN KURUMU

UBAK Uluslararası Bilimler Akademisi Derneği

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Kongre Başkanı: Doç. Dr. Yeliz Çakır Sahilli
Düzenleme Kurulu Başkanı: Doç. Dr. Ufuk Aydın
Düzenleme Kurulu Başkan Yrd.: Dr. Gültekin Gürçay
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Leman Kuzu
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Euroasia Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Ubak Uluslararası Bilimler Akademisi Yayinevi Editörlüğü
Genel Koordinatör: Amaneh Manafidizaji

YABANCI KONUŞMACILAR

Еремеев Александр (Rusya Tomsk Devlet Üniversitesi)- Rusya
Aynurə Əliyeva (Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) - Azerbaycan
Sevinc Sadıqova (Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) – Azerbaycan
Mehdi Meskini Heydarlou (Osmangazi Üniversitesi) **–** İran
Bashar Ibrahim (Süleyman Demirel Üniversitesi) - Irak
G. Botabayev (SILK WAY Uluslararası Üniversitesi) **–** Kazakistan
Sawsan Abdul Karim Ghanawi (Jinan University) - Lübnan

KONGRE DİLLERİ

TÜRKÇE (Tüm Lehçeleri) - İNGİLİZCE - RUSÇA - FARSÇA - ÇİNCE - ARAPÇA

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Lale Sariye AKAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL
Kültür Üniversitesi

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Nurhan AYDIN
Kafkas Üniversitesi

Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof. Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Dr. Ahmet GÜMÜŞ
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU
Başkent Üniversitesi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR

Doç Dr. Mehmet KAYA
Dicle Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Doç Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ
Atatürk Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMIR
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Doç. Dr. Işık SEZEN
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel SİLİCİ
Erciyes Üniversitesi

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER
Karadeniz Teknik Üniversitesi

MUNZUR ZİRVESİ
2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
2. ULUSLARARASI UYGULAMALI BİLİMLER KONGRESİ

31 MAYIS 2020
TUNCELİ
KONGRE PROGRAMI

NOT:

- **Sunum Süresi Her Bildiri İçin 15 Dakikadır.**
- **Sunumlar skype üzerinden ve power point ile anlatılacaktır. Her oturum için gurup oluşturulacaktır. Sunum yapan katılımcı ekranın diğer katılımcılar ile paylaşacaktır.**
- **(skype ile aradığımızda aşağıda sağ koşede iki tane üstüste kareden ekranı paylaştan yapılacaktır.)**

MUNZUR ZİRVESİ
2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
2. ULUSLARARASI UYGULAMALI BİLİMLER KONGRESİ
31 MAYIS 2020 - TUNCELİ

31 MAYIS 2020

UBAK 1	UBAK 2	UBAK 3
OTURUM 1 **10:00 - 12: 00** **OTURUM BAŞKANI: DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY**	**OTURUM 1** **10:00 - 12:00** **OTURUM BAŞKANI: DR. NADİRE KANTARCIOĞLU**	**OTURUM 1** **10:00 - 12:00** **OTURUM BAŞKANI: ÖĞR. GÖR. DR. BASHAR IBRAHIM**
DR. ZAFER AÇAR **Berawırdkırına Hın Bıwêjên Kurdî Û Tırkî Yên Têkılî Hın Ezayên Însan**	DR. ÖĞRT. ÜYESİ SÜLEYMAN KASAP **Türkiye'de Kürt-Türk Çift Dilli Öğrencilerde Ana Dil Bozumu**	YADİGAR ÇEVİK DURMAZ EMİNE KAPLAN SERİN **Psikiyatri Kliniğinde Yatan Psikiyatri Hastalarının Fiziksel Sağlık Durumu Ve Konstipasyon Prevalansınının Belirlenmesi**
DR. ZAFER AÇAR **Dengsazıya Kurmancî Û Pırsyara Nîşankırına Dengên Derî Alfabeya Standart A Latînî**	DR. ÖĞRT. ÜYESİ SÜLEYMAN KASAP **Yabancı Dil Öğretimi ve Dil Benliği**	DOÇ. DR.ÖMER KILIÇ PROF. DR. ŞİNASİ YILDIRIMLI **Çelikhan İlçesi (Adıyaman) Ve Çevresi Florasında Bulunan Bazı Geofit Bitkiler**
ARŞ. GÖR. NAZAN YEŞİLKAYA **David Hume'un Yapay Adalet Anlayışı**	DOÇ. DR. GÜLCAN ÇETİN **Manyas Kuş Cenneti Milli Parkı Alan Gezisi Yansımaları**	ECZACI MERYEM KÖK DOÇ. DR.ÖMER KILIÇ **Osmaniye İli (Türkiye) Etnobotaniğine Katkılar**

AYNURƏ ƏLİYEVA **Füzulinin "Leyli və Məcnun" Poemasında İşlənmiş Antroponim Və Toponimlər**	DOÇ. DR. GÜLCAN ÇETİN **İzmir Alan Gezisi: İzmir Kuş Cenneti Milli Parkı, Doğa Tarihi Müzesi, Botanik Bahçesi**	DR. ÖĞR. ÜYESİ HAMİT USLU **Kimyasal Ajanlarla Oluşturulan Deneysel Diyabet Modelleri**
SEVİNC SADIQOVA **Ədəbi Dildə Arxaikləşmiş Sifətlər Qərbi Azərbaycan Şivələrində**	EZGİ ERSOY DOÇ. DR. GÜLCAN ÇETİN **Kanser Öğrencilere Ne Çağrıştırıyor? Bir Kit Çalışması**	DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖZDE ATİLA USLU **Nörodejeneratif Bir Hastalık Olan Parkinson'un Deneysel Olarak Oluşturulması**
HATİCE DURAN OKUR DOÇ. DR. YAŞAR KAYA **Tüketim Kültürünün Instagram'daki Yansımaları**	CEMRE ATAY ÇANKAYA DOÇ. DR. GÜLCAN ÇETİN **Lise Öğrencilerinin Prokaryot Ve Ökaryot Kavramları İle İlgili Bilişsel Yapıları: Kit**	DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH AHMET ERULAŞ **Siirt Yaş Fıstık Kabuğunun Antioksidant Kapasitesi, Bazı Element Kompozisyonu Ve Meme Kanseri Hücre Hattı Üzerine Etkisi**
DR. ÖĞR. ÜYESİ MERVE YILDIRIM **3D Sokak Sanatının Optik İllizyonu**	SEKVAN YİMEZ PROF. DR. ZEKAİ PEHLEVAN **Üniversite Öğrencilerinin Spor Yapmasını Etkileyen Faktörlerinin Belirlenmesi: Mersin Üniversitesi Örneği**	DR. ÖĞRENCİSİ. MEHDI MESKINI HEYDARLOU ÖĞR. GÖR. DR. BASHAR IBRAHIM **Toplulum Kökenli Pnömonilerde Çok İlaca Dirençli Gram-Negatif Bakteriler**
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA AYHAN **Türklerde Dövme Geleneği**	ESRA AYTAÇ DOÇ. DR. GÜLCAN ÇETİN **Öğrencilerin Yenilenebilir Ve Yenilenemez Enerji Hakkındaki Bilişsel Yapıları**	ÖĞR. GÖR. DR. BASHAR IBRAHIM DR. ÖĞRENCİSİ. MEHDI MESKINI HEYDARLOU **Probiyotiklerin Sağlık Alanında Kullanımı Ve Faydalarının Sistematik Araştırılması**
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA AYHAN **Türk Kültüründe Yas Adeti ve Sığıtçı (Ağlayıcı)**	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ MUSTAFA SOLMAZ **Dijital Toplum Ve Zygmunt Bauman'ın Sosyal Teorisi**	
DR. FATMA ESEN **Jeomiras Nitelikli Bir Doğal Taş: Bayburt Taşı**	Еремеев АЛЕКСАНДР **СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЕВРАЗИЙСТВА**	
SAWSAN ABDUL KARIM GHANAWI **إستخدام تكنولوجيا المعلومات وعلاقتها بالأداء الوظيفي للعاملينفي قطاع الإتصالات**		

UBAK 1	UBAK2	UBAK 3
OTURUM 2 **13:00 – 15:00** **OTURUM BAŞKANI**:	**OTURUM 2** **13:00 – 15:00** **OTURUM BAŞKANI: DR. LEMAN KUZU**	**OTURUM 2** **13:00– 15:00** **OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. UFUK AYDIN**
ARŞ. GÖR. OKAN MERT KATİPOĞLU PROF. DR. REŞAT ACAR **İstatistiksel Homojenlik Testleri İle Akım Verilerindeki Değişim Noktasının İncelenmesi**	ALİ EREN DEMİR **Çemişgezek'teki Alevi Köyleri Ve Ocakları**	DOÇ. DR. UFUK AYDIN **Kuzey, Doğu Ve Kuzeydoğu Anadolu Fay Zonları İçin Sismik Risk Çalışması**
ARŞ. GÖR. OKAN MERT KATİPOĞLU PROF. DR. REŞAT ACAR **Standart Yağış İndeksi İle Kuraklık Karakteristikleri Ve Sınıflarının İncelenmesi**	DR. ÖĞR. ÜYESİ MERYEM BERRİN BULUT **Manevi Bağlanma Biçimleri (Yakınlık, Benlik Modelleri Ve Ayrılma Protestosu): Kadın Ve Erkekler Birbirinden Farklılaşıyor Mu?**	SERİF RUZGAR PROF.DR. MUJDAT CAGLAR **The Effect Of SiO2 Thickness On Pentacene Based OFET Performance**
ADEM RÜZGAR **1957-2011 Yılları Arasında Liselerde Okutulan Kimya I Ders Kitabı Müfredatlarının Karşılaştırılarak İncelenmesi Ve Yeni Öneriler**	SERTAÇ ZOBU MELEK YURDAKUL **Müşteri Şikayetlerine Yönelik Çözüm Odaklı Yaklaşımlar: Havayolu Taşımacılığında Bir Uygulama**	SERİF RUZGAR **Optimizing The Electrical Performance Of The p-NiO/n-Si Diodes**
ADEM RÜZGAR **Meslek Yüksek Okulları Kimya Ve Kimyasal İşleme Teknolojileri Bölümü, Kimya Teknolojisi Programı Ders Müfredatlarının Karşılatırılarak İncelenmesi Ve Yeni Müfredat Önerileri**	EMEK ASLI CİNEL **Küresel Para Politikalarının İşlerliği Ve Alternatif Politikalar**	PROF.DR. MENDERES LEVENT YL. ÖĞRENCİSİ ÜNVER OĞUZHAN LEVENT **Deri Sanayisi Atık Sularından Krom-VI'nın Farklı Pomza Numuneleri Ve Granül Aktif Karbon (GAC) İle Giderimi**
DEMET ÖZTARAKCI DOÇ. DR. GÜLCAN ÇETİN DOÇ. DR. AYHAN ÇİNİCİ **Öğretmen Adaylarının Çevre Dostu Davranışları İle Çevre Kimliklerinin İlişkisi**	ÖĞR. GÖR. BURAK ERCOŞKUN DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRAH KONURALP **Göç Ve Göçün Etkileri Karşısında Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkisi: Reslog Projesi Üzerinden Bir Değerlendirme**	PROF.DR. MENDERES LEVENT YL. ÖĞRENCİSİ ÜNVER OĞUZHAN LEVENT **Deri Sanayisi Atık Sularından Krom-VI'nın Çeşitli Zeolitler Ve Toz Aktif Karbon(PAC) İle Giderimi**

DEMET ÖZTARAKCI DOÇ. DR. GÜLCAN ÇETİN **Öğretmen Adaylarının Çevre Dostu Kavramına İlişkin Algıları**		ÖĞR. GÖR. BURAK ERCOŞKUN DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRAH KONURALP **Ekonomik Krizler İle Sermaye Birikim Modelleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Güney Kore Örneği**		ARŞ. GÖR. AYBİKE ÜSTÜNDAĞ DOÇ. DR. ÇETİN GENCER **Ayran Makinesinin TIA Portal Üzerinde Tasarımı Ve Plcsım İle Simülasyonu**
DR. MELEK ZOR **Erzurum'da Doğal Olarak Yetişen *Mentha longifolia, Chenopodium album ve Plantago major* Yenilebilir Bitkilerinin Bileşim Ve Sağlık Katkıları Üzerine Bir Araştırma**		YUNUS EMRE KARATAŞ **Sosyal Güvenlik Kurumu Verilerinde Meydana Gelen Değişimlerin Bağlanım Analizlerinin Yapılması**		AYTEN GEÇMEZ ÇETİN GENÇER **Yapay Sinir Ağları ile Rüzgar Enerjisi Üretimi Tahmini Adıyaman Örnek Çalışması**
DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİT SEYFETTİN ATLI TAYFUN DÖLEK DOÇ. DR. NURHAN KESKİN **Siirt Yöresinde Yetiştirilen Bazı Üzüm Çeşitlerinin Göz Verimliliklerinin Belirlenmesi Ve Farklı Göz Şarjı Uygulamalarının Verim Ve Kaliteye Etkisi**		SERDAL SEVEN FERAHİM YEŞİLYURT ZEYNEP DENİZ SEVEN **6 Yaştan 19 Yaşa Utangaç Çocukların Problem Davranış Ve Bağlanma Durumlarının Boylamsal Olarak İncelenmesi**		
DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİT SEYFETTİN ATLI HALİL İBRAHİM GÜNDÜZ PROF. DR. AHMET KAZANKAYA **Horoz Karası Üzüm Çeşidinde, Bilezik Alma Ve Gibberellik Asit Uygulamalarının Verim Ve Kalite Üzerine Etkileri**		ZEYNEP DENİZ SEVEN SERDAL SEVEN **Ebeveynlerin 3 Yaş Çocuklarıyla Sanat Aktivitesindeki Etkileşimlerinin İncelenmesi**		
		G.BOTABAYEV N.TOKSANBAYEVA **ОҚЫТУШЫНЫҢ АРНАЙЫ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ ӘСЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКСПЕРИМЕНТТІК ТАЛДАУ**		
		MELEK AKDOĞAN GEDİK		

		Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Ve Kamu Harcamaları Politikası		

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	
BİLİM VE DANIŞMA KURULU	
KONGRE PROGRAMI	
İÇİNDEKİLER	
SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ TAM METİNLERİ	
Zafer Açar *BERAWIRDKIRINA HIN BIWÊJÊN KURDÎ Û TIRKÎ YÊN TÊKILÎ HIN EZAYÊN ÎNSAN*	1
Zafer Açar *DENGSAZIYA KURMANCÎ Û PIRSYARA NÎŞANKIRINA DENGÊN DERÎ ALFABEYA STANDART A LATÎNÎ*	15
Aynurə ƏLİYEVA *FÜZULİNİN "LEYLİ VƏ MƏCNUN" POEMASINDA İŞLƏNMİŞ ANTROPONİM VƏ TOPONİMLƏR*	27
Sevinc Sadıqova *ƏDƏBİ DİLDƏ ARXAİKLƏŞMİŞ SİFƏTLƏR QƏRBİ AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ*	35
Hatice Duran OKUR & Yaşar KAYA *TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN INSTAGRAM'DAKİ YANSIMALARI*	41
Merve YILDIRIM *3D SOKAK SANATININ OPTİK İLLİZYONU*	56
Fatma AYHAN *TÜRK KÜLTÜRÜNDE YAS ADETİ VE SIĞITÇI (AĞLAYICI)*	65
Fatma AYHAN *TÜRK KÜLTÜRÜNDE DÖVME*	76
Süleyman KASAP *ANA DİL BOZUMU*	92
Ezgi Ersoy & Gülcan Çetin *KANSER ÖĞRENCİLERE NE ÇAĞRIŞTIRIYOR? BİR KİT ÇALIŞMASI*	98
Sekvan YİMEZ & Zekai PEHLEVAN *ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SPOR YAPMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİNİN BELİRLENMESİ: MERSİN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*	106
Mustafa SOLMAZ *DİJİTAL TOPLUM VE ZYGMUNT BAUMAN'IN SOSYAL TEORİSİ*	117
Ali Eren DEMİR *ÇEMİŞGEZEK'TEKİ ALEVİ KÖYLERİ VE OCAKLARI*	126
Sertaç Zobu & Melek Yurdakul *MÜŞTERİ ŞİKAYETLERİNE YÖNELİK ÇÖZÜM ODAKLI YAKLAŞIMLAR: HAVAYOLU TAŞIMACILIĞINDA BİR UYGULAMA*	138
Emek ASLI CİNEL *KÜRESEL PARA POLİTİKALARININ İŞLERLİĞİ VE ALTERNATİF POLİTİKALAR*	153
Serdal SEVEN & Ferahim YEŞİLYURT & Zeynep Deniz SEVEN *6 YAŞTAN 19 YAŞA UTANGAÇ ÇOCUKLARIN PROBLEM DAVRANIŞ VE BAĞLANMA DURUMLARININ BOYLAMSAL OLARAK İNCELENMESİ*	161
Zeynep Deniz SEVEN & Serdal SEVEN *EBEVEYNLERİN 3 YAŞ ÇOCUKLARIYLA SANAT AKTİVİTESİNDEKİ ETKİLEŞİMLERİNİN İNCELENMESİ*	170

BERAWIRDKIRINA HIN BIWÊJÊN KURDÎ Û TIRKÎ YÊN TÊKILÎ HIN EZAYÊN ÎNSAN

Dr. Zafer Açar
zafer13acar65@gmail.com

KURTE

Biwêj wekî îfadeyên watedar ên ziman, hem di axaftinê û hem jî di nivîsê de bikarbar in û rêyek in meriv pê dikare mebesta xwe baştir diyar bike û bi peyvekê çend peyvan an jî bi çend peyvan meseleyekê vebêje.

Îja dema merî biwêjên zimanan, xusûsen jî zimanên cîran an jî zimanên kontaktê, dide ber hev tê dertê ku hevparî hene di hin biwêjan de; carna bi awayekî şiklî, carna bi awayekî wateyî û carna jî bi herdu awayan. Wekî wê; ji bo ku kurdî û tirkî du zimanên cîran in û kar li hev kirine/kontakta wan çêbûye, di van herdu zimanan de biwêjên hevwate balê dikişînin ser xwe. Di vê gotara xwe de em ê ji van biwêjên hevpar an jî nêzîk ên têkilî hin ezayên însan pêşkeş bikin, ji herdu zimanan nimûneyan bidin û wan berawird bikin. Bi vê em dixwazin nîşan bidin ku di zimanan de hevpariya biwêjan heye û ziman cuda bin jî pêdivî û teşeyên axaftin û xweîfadekirinê yên însanên zimancuda wekî hev an jî nêzî hev in.

Peyvên Sereke: Biwêj, Biwêjên Hevpar, Biwêjên Têkilî Hin Ezayên Însan

ÖZET

Bir dilde anlamlı ifadeler olarak deyimler, hem yazıda hem de konuşmada kullanışlıdırlar ve bu ifadelerle bazen bir kelimeyle birkaç kelimeyi bazen de birkaç kelimeyle bir meseleyi anlatabilme imkânı sağlamaktadırlar.

Böylelikle farklı dillerdeki deyimleri karşılaştırdığımızda özellikle de komşu diller ya da etkileşim içinde olan dillerde, ortak deyimlerle karşılaşırız ki bu deyimlerdeki ortaklık; bazen şekil yönüyle, bazen anlamsal olarak, kimi zaman da her iki yönden de karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı, Kürtçe ve Türkçe komşu ve etkileşim içinde olan diller olarak bu ortak veya benzer deyimler konusunda dikkat çekmektedirler.

Bu çalışmamızda bu ortak veya benzer deyimlerden insan azalarıyla alaklı olanlarından bazılarını paylaşacağız ve bu deyimleri her iki dilden örnekler vermek suretiyle karşılaştıracağız. Bununla, dilleri farklı olsa bile insanların benzer ifadeler kullanabileceğini deyimler üzerinden göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Deyim, Ortak Deyimler, İnsan Azalarıyla Alakalı Bazı Deyimler

Destpêk

Biwêj bi wateya xwe ya ferhengî ew peyv an komepeyv in ku kar, rûdan û wateyan dihewînin û piranî wateyên mecazî li xwe digirin. Herwiha ew ji bo vegotinê dewlemend û kêş bikin tên bikaranîn. Di hemî zimanan de biwêj û gotinên pêşiyan wekî gotinên qalib hene û yek ji rêya bitesîrkirina vegotinê ne.

Biwêj digel ku ji aliyê hin kesên diyar ve hatine derxistin jî, her ku ser wan re dem û dewran derbas bûne êdî bûne malê giştî yê gel. Biwêj ji tecrube, ceribandin û darêzên bi sedsalan ên jîrtiya hest û ramanên dê û bavan derketine.[1]

Piranî ev pey/komepeyv li dor lêkerekê têne pê û bi awayên xwe yên xwerû digel lêkerê raderî tên bilêvkirin wekî; *jê vegerîn*, *destê xwe jê şûştin*, *guh nedan* û wd. Lê dema di axaftin û nivîsê de tên bikaranîn hin hêmanên wê tên guhertin, bo nimûne; lêker li gorî demê tên kişandin, nav, daçek û cînav jî li gor dem û rewşê dikarin biguherin.

Kurdî ji aliyê biwêj û gotinên pêşiyan ve zimanekî dewlemend e. Ji ber erdnîgariya kurdan miletê kurd herdem ji miletên derdorê xwe re di nav têkiliyê de bûye. Ji wan tesîr girtiye û ew tesîr kirine. Gelên ereb, tirk/azerî/turkmen, faris, hin gelên din ên Îranî, ermenî, gurcî, siryan, cihû bi kurdan re cîran bûne û di nav van gelan de her danûstana çandî hebûye.

Wekî gelek cureyên folklorê biwêj û gotinên pêşiyan jî cureyên girîng in û di xwe de hêmanên hêja dihewînin. Ew heye ku piranî ji çîrok an jî metelokekê tên heta dibe ku sernavê çîrok an metelokekê bin. Helbet hemî ne bingehçîrok in lê yên bingehçîrok jî yên din jî hin hêmanên rêzimanî, wateyên mecazî, devok û zaraveyê dikarin sembolîze bikin. Û ji çend jêderan dertên. Biwêj û gotinên pêşiyan dikarin ji her biwarî bin û tesnîfa wan karekî dûr û dirêj e. Ji bo ku babeta me ne pênase û tesnîfkirina wan e, heta em ê xusûsî li ser cureyeke biwêjan tenê bisekinin, em nakevine nava wê behra kûr. Lê em dikarin ferqa biwêjan ji gotinên pêşiyan bi çend maddeyan wiha nîşan bidin:

Biwêj;

1. Ji gotinên pêşiyan cudatir şert nîne ew ji hevok an çend hevokan teşkîl bin. Ew dikarin peyvek jî bin, çend peyv an hevok jî.
2. Piranî di şiklê raderî de tên bikaranîn û gelek caran digel lêkerekê ew têne pê.
3. Hinek formên wê dibe ku peyvên bêwate bihewînin, hinek nimûneyên wan jî hevokên pirsê ne yan jî qalibên wekî wan ên cuda ne.

[1] Ayhan Yıldız, *Hunera Vegotina Bedew a Devkî û Nivîskî -1*, weş: Lorya, 2017, Wan.

4. Biwêj piranî ji rûdanan derketine û bingeha wan mesele û çîrok in.[2]

Bi xebatên berawirdî û werger û lêkolînên ser zimanan derketiye ku îro em dizanin di gelek zimanan de biwêjên hevpar hene, çendî herdem neyê zanîn bê jêder kîjan ziman e/in jî ya ku em pê dizanin bi têkiliya nav însanan ziman tesîrê li hev dikin û danûstaneke tebiî pêk tê. Bo nimûne, Zeraq dema behsa têkiliya Kurdî û Tirkî dike ew li ser biwêjan sê kategoriyan derdixe pêş; 'Di hin biwêjan de mantiqa herdu zimanan wekî hev e, di hinekan de nêzî hev e û di hinekan de jî bi tenê peyvek ji gotinê diguhere.[3]

Ne tenê kurdî û tirkî, dema em li hin biwêjan dinêrin em dibînin ku ew di çend zimanan de hevpar in. Bo nimûne biwêja kurdî ya; 'Bi kevirekê du qûç xistin', di îngilizî de wekî; *Kill two birds with one stone*[4] û di tirkî de wekî; *Bir taşla iki kuş vurmak* e. Dîsa, biwêja tirkî; 'Dünyanın sonu değil ya' îngilizî de; *It's not the end of world* e û kurd jî vê biwêjê wekî; *ma qiyamet rabûye*?, bi kar tînin. Herwiha biwêja farisî 'به در می گویم دیوار گوش کن'[5] kurdî de wekî; *dîwaro ji te re dibêjim (filan kes) tu fêm bike* û tirkî jî wekî; *kızım sana söylüyorum gelinim sen anla* ye. Dîsa ji bo ku babeta me ser biwêjên têkilî ezayên însên e, em dikarin bêjin ku gelek zimanan de biwêjên hevpar hene. Ev biwêj carna an bi wateyî wekî hev in an jî carna hem bi wateyî hem bi şiklî wekî hev in. Bo nimûne; peyva 'pişt'di biwêjên hersê zimanên kurdî, tirkî û ingilizî de bi eynî wateyî heye ku ji wan em çend mînakan bidin; 'pişt dan pişt/back-to-back/sırt sırta vermek, pişta wî/ê şkestin/break one`s back(to do something)/beli kırılmak, pişta wî kişiyan/a crick in one's back/beli tutulmak, li pişt yekî sekinîn/get off (someone`s) back/arkasında durmak[6]

Wekî yên jorê nimûneyên biwêjên hevpar dikarin bên zêdekirin lê ji bo ku mijara me ya eslî ne ev e, ev çend mînak dê têrê bikin.

Babeta me ser biwêjên ezayên însanan e ku mumkîn e di her zimanî de ev biwêj hebin. Dema em li biwêjan dinêrin em dibînin ku li ser ezayên însan gelek biwêj çêbûne û her ezayek ji bilî wateya xwe ya rastîn pirî caran wateyeke mecazî li xwe girtiye. Her ezayek dema bûye endamê biwêjekê, wê temsîla heyîn, kar, hest an eşyayekê kiriye. Wekî di kurdî de bi van ezayan biwêj gelek in û berbelav in di tirkî de jî wisa ye û ev xebat dixwaze van cure biwêjan berawird bike û nêzî-dûrî, wekhevî-cudatiya wan li ser nimûneyekê, ji her ezayê, nîşan bike.

[2] Mustafa Borak, *Ferhenga Biwêjan*, weş: Enstituya Kurdî, r. 13, 2005, Stenbol
[3] Dilawer Zeraq, *Deyimler Sözlüğü-Ferhenga Biwêjan*, weş: Enstîtuya Kurdî, r. 8, 2005, Stenbol,
[4] https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/in_the_loop_pages.pdf, 25.04. 2017 pêwendî hat kirin.

[5] Süreyya Beyzadeoğlu, "Durub-ı Emsal-i Osmaniye'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözü ve Deyimler", İlmi Araştırmalar, sayı: 19, 2005, 23-33
[6] https: //www. easypacelearning. com/english-books/body-parts-idioms/1012-a-list-of-clothes-idioms-from-a-to-z-with-meanings, 27.04. 2017 pêwendî hat kirin.

Divê em vê jî bêjin di vê xebatê de em ê zêdetir biwêjên di forma lêkerî de bi kar bînin, em sifetên bi ezayên însan hatine çêkirin bi şiklê wan ên sifetî bi kar naynin. Nimûne, *sernerm, rûtirş, zikreş* û ww. bêyî raderê lêkerê nabin nimûneyê vê xebatê.

Ezayên însan yên ku em ê di vê xebata xwe de ser bisekinin du cure ne: yek, **ezayên navendî** yên laş wekî; 'Serî, rû, dil, mil, pişt, pê', ya din jî pênc **ezayên sehekê** ne; 'çav, guh, poz, ziman, dest/çerm.'

Ezayên Navendî

Ji bo ku ev ezayên hanê yan ji aliyê fîzîkî yan jî ji aliyê peywira xwe yan jî bi herdu aliyan ve navendî ne, nm: serî; gelek ezayan dihewîne, mil; çeng, zend, dest û tiliyan dihewîne, dil; ezayê sîstema gera xwînê ye herwiha ezayê hêst û dilînan e me ew wekî ezayên navendî bi nav kirin.

…

1. Serî: Di laşê însan de yek ji girîngtirîn eza ye. Serî di zanîn, edebiyat û folklorê de temsîla; 'aqil, fikir, îdare, serwerî, serkarî, hêz û desthilatê' dike. Peyva *ser* wekî gelek zimanan di kurdî de jî hem awayê wê yê xwerû, hem wekî pêvek(pêşgir û paşgir) bi kar tê û pê gelek peyv hatine darijtin.

Di biwêjên kurdî de *serî* berbelav e hem bi awayê *ser*, wekî; *ser guhê wî/ê li ser bûn*, hem wekî pêyvên pê darijtî re; *pê re serederî kirin/nekirin*, hem jî wekî *serî* bi kar tê; *hatin serî.*

Em ê ji hin biwêjên kurdî û tirkî yên hevmane yan jî nêzmane nimûneyan bidin, her biwêjê di risteyekê de bi kar bînin û nimûneyekê jî ji aliyê şiklî û wateyî ve raberî hev bikin.

Hatin serî; Pirt tişt hatin serê min.	**Başa gelmek**; Başıma gelmedik kalmadı.
Dan ser serê xwe; Li cem me mêvanan didin ser serê xwe.	**Baş üstünde tutmak**; Sizi baş üstünde tutacağız.
Serî di ber de; Ji bo ku me ji heqareta wan re dengê xwe nekir serê me di ber me de ye.	**Başı önünde olmak;** Başı önünde, utancından ne diyeceğini bilmedi.
Serî bûn wekî beraş/Serî bûn wekî meşka dew; Vê sibê de ez ber makîneyê me serê min bû mina beraşê aşan.	**Başı kazan gibi olmak;** Gürültüden başım kazan gibi oldu.
Ser seran; Emrê we ser serê min.	**Baş üstüne;** Baş üstüne efendim.
Çareya serê xwe nêrîn;	**Başının çaresine bakmak;**

Êdî em ê çareya serê xwe binêrin.	Büyüdün artık başının çaresine bakacaksın.
Aqibet serî/nexşe li serî bûn; Aqibet serê te be.	**Darısı başına olmak;** Ben sınavı geçim darısı başınıza.
Bi serê xwe man; Li vê dinê kesekî min nema ez bi serê xwe mam.	**Bir başına kalmak;** Sen gittikten sonra bir başıma kaldım.

Ev biwêjên jorê tenê çend nimûne ne ji herdu zimanan, helbet nimûneyên zêdetir dikarin bên dan. Dema em di ferhengên biwêjan de peyva *serî* digeriyan me dît ku ev peyv gelekî berbelav e. Raberkirina biwêjekê:

Serî bûn wekî beraş-Serî bûn wekî meşka dew/Başı kazan gibi olmak: Kesê ku serî diêşe yan jî serî gêj dibe û jê werê gurînî heye di sêrî de. Kurdî ji bo vê peyvên *beraş* û *meşk* (heta li hin deveran peyvên cuda yan jî biwêj di formeke cuda de bi kar tê), tirkî peyva *kazan* bi kar hatiye ku eynî rûdanê diyar dikin.

2. Rû: Wekî ezayekî navendî ye di pêş serî de. Ew di edebiyat û çanda gel de temsîla heyîn, nasname, ber, alî û ww. dike loma ji ber giringiya xwe ya di têkiliya însanan de ew di biwêjan de berbelav e.

Li rûyê hev nêrîn; Wisa li hev nekin sibê hûn ê rûyê hev binêrin.	**Birbirinin yüzüne bakmak;** Yarın birbirinizin yüzüne bakacağız.
Li rûyê wî/ê dan; Divê merî şerma yekî li rûyê wî nede.	**Yüzüne vurmak;** Ayıbını yüzüne vurmamalıydın.
Rûyê wî/ê negirtin; Rûyê min nagire ez jê bixwazim.	**Yüzü tutmamak;** Söylemek istedim ama yüzüm tutmadı.
Rûyê xwe jê badan; Rûyê xwe ji min banede.	**Yüz çevirmek;** Israrla hakikati kabul etmek istemeyenlerden yüz çevir.
Rûyê xwe tal/tirş kirin; Piştî wê gotinê rûyê xwe tal kir.	**Yüzünü ekşitmek;** Hoşuna gitmedi, yüzünü ekşitti.

Rûyê xwe jê badan/Yüz çevirmek: Ji yekî xeyidîn, ji yekî sar bûn. Di herdu zimanan de jî ev biwêj bi wateya xwe ya mecazî di heman wateyê de tê bikaranîn.

3. Dil: Çi şiklê wê yê şênber çi jî yê razber be ew yek ji girîgtirîn ezayê însan e. Herwiha ew çawa di sing de wekî ezayeke maddî xwedî peywirên girîng e, wekî ezayekî manewî jî ew navendî ye û girîng e. Dil ciyê hestan e û temsîla nîyet, xwestin, armanc, baweriyan û wd. dike. Di edebiyata klasîk de û di folklorê de pir tê bikaranîn. Di edebiyata klasîk de mijar piranî têkilî dil e. Di folklorê de, xweser jî di biwêj û gotinên pêşiyan de ev eza berbelav e. Di kurdî de wekî dil peyva *qelb* a erebî jî bi kar tê. Di tirkî de jî dîsa *kalp*, *yürek* û *gönül* carna di eynî wateyê de carna di wateyên cuda de tên bikaranîn. Em ê li jêrê çend nimûneyan ji herdu zimanên kurdî tirkî bidine ber hev:

Li gorî dilê wî/ê; Xwedê li gorî dilê te bide te.	**Gönlüne göre;** Allah gönlüne göre versin.
Dilê xwe jêre vekirin; Dilê xwe jêre veke.	**Kalbini açmak;** Git ona kalbini aç.
Dil şkandin; Tu carî dilê kesî neşkîne.	**Kalbini kırmak;** Onun kalbini kırdın.
Dil wî/ê hebûn/tunebûn; Dilê min tune wî karî bikim.	**Gönlü olmak/olmamak;** Gönlü yok bu işte.
Dilê wî/ê xwestin; Eger dilê te bixwaze tê bikî.	**Gönlü istemek;** Gönlün isterse yaparsın.
Dilê wî/ê jê man; Me hinekî da ber hev, dilê wî ji min ma.	**Gönlü kalmak;** Sanırım gönlü kaldı.
Dilê yekî kirîn; Here serdana wan, dilê wan bikire.	**Gönlünü kazanmak;** Öncelikle onların gönlünü kazanmalıyız.
Dilê wî/ê şewitîn; Min ew di wî halî de dît dilê min pê şewitî.	**Yüreği yanmak;** Yüreğim yandı onu o şekilde görünce.
Dilê wî daxkirin; Eşa wî wisa giran bû dilê merî dax dikir.	**Yüreğini dağlamak;** Acısı yürek dağladı.

Dil şkandin/Kalbini kırmak: Di herdu zimanan de bi wateya mecazî bi heman awayî ev biwêj heye, wate dil yekî ji xwe hiştin, yek dan xeyidandin û xemgîn kirin. Di kurdî de şûna dil *qelb* jî bi kar tê wekî; '*qelbê wî/ê şkand*'.

4. Mil: Bi tevî ling ji sê beşên laşê merî beşek e. Ew carna bi dest re tê bi heman wateyê carna herdu şûna hev de tên bikaranîn carna jî bi hev re. Ji ber ku em ê *dest* di qismê ezayên sehekê, şûna *çerm* de bi kar bînin lêre tenê em ê cî bidin mil.

Ev eza wateyên wekî; hêz, destek, piştgirî û girêdanê de dikare bê fêmkirin. Li jêr hin biwêjên kurdî û tirkî yên hevmane wiha ne:

Ketin milê yekî; Kete milê wî û çû.	**Birinin koluna girmek;** Arkadaşının koluna girdi, beraber gittiler.
Mil dan milê hev; Em ê mil bidin milê hev bixebitin.	**El ele vermek;** El ele verip çalışmalıyız.
Milê wî/ê bûn dar; Sibe da min hingî av kişand milê min bûne dar.	**Kolları kopmak;** Eşya taşımaktan kollarım koptu.
Zendû bendê xwe badan; Me zend û bendê xwe badan û me dest pê kir.	**Kolları sıvamak;** Kolları sıvayın ve işe başlayın.

Mil dan milê hev/El ele vermek: Ji bo qedandina karekî xebata çend kesan tê qestkirin. Dema însan karekî bi tena serê xwe bike zehmet e lê bi çend kesan re bike hem ew kar hêsan dibe hem jî zûtirî xilas dibe. Di kurdî de ji bo vî karî *mil*, tirkî de *dest* bi kar hatiye.

5. Pişt: Di biwêjên kurdî de mecazen maneyên wekî; hêz, destek, pêbawerî, fidakarî û ww. girtiye. Tirkî şûna vê peyvê hem peyva *sırt* hem ji peyva *bel* tê bikaranîn.

Pişta xwe pê ve girêdan; Pişta xwe bi wî ve girênede e yekî bê emniyet e.	**Bel bağlamak;** Ona bel bağlama, güvenilir biri değil o.
Pişta xwe dan kesekî/tiştekî; Pişta xwe nede eqrebayê xwe.	**Sırtını dönmek;** Dostlarına sırtını dönme.
Pişt dan pişt; Me pişt da hev û em bi ser ketin.	**Sırt sırta vermek;** Sırt sırta verip çalışacağız.
Ser piştê dirêjbûn; Min karê xwe qedand û ser piştê xwe dirêj kir.	**Sırt üstü uzanmak;** İşini bitirmiş, sırt üstü uzanmıştı.
Dan pişta xwe; Wî heta îro ez dam pişta xwe.	**Sırtına almak;** Beni sırtına alıp buralara kadar getirdi.

Destê xwe piştê dan; Wan destê xwe piştê dane loma wisa rihet e.	**Sırtını sıvazlamak;** Onlar sırtını sıvazlamazsa böyle yapmaz.
Pişta wî/ê nayê erdê; Wî deynê xwe da êdî pişta wî nayê erdê.	**Sırtı yere gelmemek;** Borcunu ödedi, artık sırtı yere gelmez.

Pişta xwe dan kesekî-tiştekî/Sırtını dönmek: Berê xwe ji kesekî yan jî tiştekî zivirandin, jê xeyidîn an jî dev jê berdan.

6. Pê: Di kurdî de belkî qasî dest berbelav nebe lê pê jî di biwêjan de gelekî hatiye bikaranîn. Pê temsîla hêz, biryar, rik, serdan û ww. dike.

Pê neçûn; Qe israr neke, pê min naçe wira.	**Ayak atmamak;** Bir daha oraya ayağını atmadı.
Pê kutan(erdê); Pê kutaye erdê, ji ya xwe venagere.	**Ayak diremek;** Ayak diredi, bir türlü kabul ettiremedik.
Li ser piyên xwe bûn/sekinîn/man; Ew digel ewqas tengasiyan jî li ser piyên xwe ma.	**Ayakta kalmak;** Her şeye rağmen ayakta kalmayı başardı.
Ser piyan razan; Îro pir westiya, hema ser piyan radizê.	**Ayakta uyumak;** Git biraz dinlen ayakta uyuyorsun.
Rakirine piyan; Wisa qêriya nexweşxane rakir ser piyan.	**Ayağa kaldırmak;** Bütün mahalleyi ayağa kaldırdı.
Ser piyan sekinîn; Em hêj ser piyên xwe disekinin.	**Ayakları üstünde durmak;** O ayakları üstünde durabilecek biri.
Piyên wî erdê negirtin; Wisa şa dibû piyên wî erdê nedigirtin.	**Ayakları yere değmemek;** Çok mutluydu ayakları yere değmiyordu.

Piyên wî/ê erdê negirtin/Ayakları yere değmemek: Hevwateya biwêja; *ji şabûna firîn* e. Ji bo kesê şa tê bikaranîn. Yanî wisa şadibû lê bû bifiriya.

Ezayên Sehekê:

Wekî ku tê zanîn her pênc ezayên bihîstinê yên însan; dîtin, bihîstin, bênkirin, tamkirin, destdan in ku ezayê wan bi rêzê; çav, guh, poz, ziman û dest[7] in.

[7] Ji bo vê ezayê çerm zêdetir lê tê. Lê di biwêjên kurdî de û di gelek biwaran de *dest* ezayê temaskirinê ye û ew zêdetir vê temsîlê dike.

Di kurdî de bi van her pênc ezayan biwêj gelek in û piranî di wateya mecazî de tên bikaranîn. Di van biwêjan de *dest*; temsîla hêz, îmkan, alîkarî û wd., *çav*; piranî wateya nihêrîn, xwestin û hin hestan de, *guh*; di wateya eleqe, haj û agahîgirtinê de, *poz*; di wateya eleqe, xwebînî û hin hestên din, *ziman*; jî di wateya gotin, axaftin û îfadeyê de dikare bê fêmkirin.

Di kurdî û tirkî de -ji ber ku herdu ziman û çand cîran in- biwêjên hevmane gelek in. Ji van biwêjan xusûsen jî pênc ezayên sehekê balê dikişînin. Em ê jêrê li ser nimûneyan hin biwêjên herdu zimanan ên hevmane bidine ber hev û ji wan em ê li ser nimûneyekê bisekinin, wateyên wan vêbêjin û raberî hev bikin.

1. **Çav:** Ev eza temsîla wateyên wekî, nêrîn, nîyet, baldarî, şahidî û wd. dike. Di biwêjan de berbelav e.

Çav berdan; Çav berdane nanê me.	**Göz koymak;** Ekmeğimize göz koydular.
Çavê xwe gerandin; Min çavê xwe lê gerand lê min nedît.	**Göz atmak;** Etrafa göz atıp geleceğim.
Ber çavê wî/ê ketin; Hêca ber çavê min ket lê niha nayê bîra min.	**Gözüne ilişmek;** Baktım ama gözüme ilişmedi.
Çav çavan nedîtin[8]; Rê wisa bi mij bû çav çavan nedidît.	**Göz gözü görmemek;** Yağışlı havadan dolayı göz gözü görmüyordu.
Bi çavê xwe dîtin; Min bi çavê xwe dît.	**Gözüyle görmek;** Kendi gözlerimle gördüm.
Çavên xwe jê revandin; Çavê xwe ji min direvand.	**Gözünü kaçırmak;** Sürekli gözünü kaçırıyordu.
Çavê te ronî; Kurê te hatiye, çavê te ronî!	**Gözün aydın;** Gözün aydın oğlun gelmiş!
Çav lê mayîn; Çavê wî li destê te ma.	**Gözü kalmak;** Çocukcağızın gözü kaldı.
Çav tirsandin; Divê tu çavê wî bitirsînî.	**Gözünü korkutmak;** Gözünü korkutmalısın bence.
Çav li rêyan bûn; Ev çend sal in çavê min li riya te ye.	**Gözü yolda olmak;** Gözlerim yollarda kaldı.

[8] Ev biwêj di romanên Eliyê Evdilrehman de wekî; "çavan çav nedîtin" derbas dibe. Ji wan tê der ku kurdên Kavkaz vê biwêjê cuda bi kar tînin.

Çav çavan nedîtin/göz gözü görmemek: Ji ber mij, duman an jî berf û bagerê pêşiya xwe nedîtin. Wekî ji herdu biwêjan diyar dibe ku hem ji aliyê şiklî ve hem jî ji aliyê wateyî ve wekhev in.

2. **Guh:** Di biwêjan de wateyên wekî; baldarî, qiymet, bihîstin û wd. li xwe digire. Ji ber ku ezayê sehkirin û bihîstinê ye biwêjên bi vê ezayê bi deng, gotin û xeberan re têkildar in.

Ser guhê wî/ê ser bûn; Bila ser guhê te ser bin, ew nereve.	**Gözü kulağı üzerinde olmak;** Gözün kulağın onda olsun, kaçmasın.
Pişt guhê xwe avêtin; Min ewqas jî gotê lê wî pişt guhê xwe avêt.	**Kulak arkası etmek;** O kadar da söyledim ama kulak arkası etti.
Guhdan/nedan; Guh nede wan gotinên beredayî.	**Kulak asmak/asmamak;** O boş sözlere kulak asma.
Ber guhê wî ketin; Hinek tişt ber guhê min ketin, gelo rast e?	**Kulağına gelmek/kulağına çalınmak;** Bazı şeyler kulağıma geldi, doğru mu acaba?
Guh lê giran bûn; Guh lê giran bûne êdî baş nabihîze.	**Kulağı ağır işitmek;** Kulakları ağır işitiyor, artık iyi duymuyor.
Guh badan/rakirin; Mamoste guhê xwendevanê xwe bada.	**Kulağını çekmek;** Öğretmen öğrencisinin kulaklarını çekti.
Guh lê bûn; Bêje, guhê min li te ye.	**Kulağı birinde olmak;** Söyle, kulağım sende.

Ser guhê wî/ê ser bûn/ Gözü kulağı üzerinde olmak: Parastin, lê miqat bûn. Ji biwêjan jî diyar dibe wateyên herduyan yek in lê biwêja kurdî de digel *guh* peyva *ser* hatiye bikaranîn lê ya tirkî de peyva *çav* bi guh re bi kar hatiye.

3. **Ziman:** Temsîla nasname, axaftin, gotin û wd. dike. Di kurdî de peyva *zar* jî di wateya ziman de tê bikaranîn.

Zimandirêjî kirin; Zimanê te zêde dirêj bûye.	**Dil uzatmak;** Senin dilin fazla uzamış.
Li ser zimanê wî/ê; Hema ser zimanê min e, ez ê bêjim.	**Dilinin ucunda;** Dilimin ucunda, söyleyeceğim.

Zimanê wî/ê vebûn; Dibê qey zimanê wî vebû, sibe da diaxive.	**Dili açılmak;** Dili açıldı sanki, sabahtan beri konuşuyor.
Zar/Ziman şirîn bûn; Zarê wî pir şirîn e.	**Tatlı dilli olmak;** Çok tatlı dilli biridir.
Zimanê xwe girtin; Zimanê xwe negirt û axivî.	**Dilini tutmak;** Dilini tutamadı, konuşmaya başladı.
Zimanê xwe xwarin; Tu çima naxivî, qey te zimanê xwe xwar?	**Dini yutmak;** Niye konuşmuyorsun, dilini mi yuttun?

Li ser zimanê wî/ê/Dilinin ucunda: Ev biwêj dema kesek dixwaze tiştekî bêje lê gotin nayê bîrê tê gotin. Di biwêja kurdî de gotin li ser ziman e lê di ya tirkî de gotin li pozika ziman e.

4. **Poz/difn/Bêvil[9]:** Ji ber ku ev eza bi çend peyvan bi kar tê li gorî deveran biwêjên cuda yan bi peyvên cuda heman biwêj tên dîtin.

Poz pê nekirin; Karê wî neeciband loma qet poz pê nekir.	**Burun kıvırmak;** İşini beğenmedi, burun kıvırdı.
Pozê wî/ê şewitîn; Baş bide xebatê bila pozê wî hinekî bişewite.	**Burnu sürtünmek;** İyice çalıştır ki burnu sürtünsün.
Difinê wî/ê re hatin; Êdî wisa kirine, pozê me re hatiye.	**Burnundan gelmek;** Öyle bir duruma getidiler ki artık burnumuzdan geldi.
Pozê wî/ê bilind bûn; Ew yekî pozbilind e.	**Burnu havada olmak;** O burnu havada biridir.

Poz pê nekirin/Burun kıvırmak: Guhnedan, qimetnedan, neecibandin. Di herdu biwêjan de wate yek e lê biwêja kurdî ji aliyê şiklî ve nerênî ye lê ya tirkî erênî ye.

[9] Ji ber ku di kurdî de çend navên poz hene û hemî jî bi kar tên me ew yek qebûl kirin.

5. **Dest:** Di biwêjan de berbelav tê bikaranîn. Temsîla hêz, îmkan, têkilî, xebat, dostanî û hezkirinê dike.

Dest avêtin; Ka werin, dest bavêjinê!	**El atmak;** Gelin, bir el atın!
Dest dan dest; Em ê dest bidin hev û bi ser kevin.	**El ele vermek;** Biz el ele vereceğiz ve başaracağız.
Dest danîn ser; Wan dest dane ser her tiştî.	**El koymak;** Her şeye el koymuşlar.
Ji dest nehatin; Tiştek ji destê min nayê.	**Elinden bir şey gelmemek;** Elimden bir şey gelmiyor.
Destê xwe nedan; Ez destê xwe nadimê.	**El sürmemek;** Elimi sürmeyeceğim.
Dest jê kişandin; Wan destê xwe ji vî karî kişandine.	**El çekmek;** Onlar elini bu işten çekmiş.
Ji dest çûn; Edî ji destê me çû.	**Elden çıkmak;** Artık elimizden çıktı.
Ber destê wî/ê mezin bûn; Ew ber destê min mezin bû.	**Elinde büyümek;** O elimde büyüdü.
Dest gihiştin; Destê wî nagihije min.	**Eli yetişmek;** Eli bana yetişmez.
Di dest de man; Ditirsim, wê di destê min de bimîne.	**Elinde kalmak;** Korkuyorum, elimde kalacak.
Destê wî/ê nihêrîn; Em li destê wî dinihêrin.	**Eline bakmak;** Biz onun eline bakıyoruz.

Ber destê wî/ê mezin bûn/Elinde büyümek: Ji aliyê kesekî ve hatin mezinkirin. Wate dîsa di herdu biwêjan de yeke lê di ya kurdî de wateya hînkirinê jî heye.

Ji bilî van biwêjên her pênc ezayên bihîstinê helbet yên din jî hene ku hinekên wan hevmane hinekên wan jî nêzmane ne. Dîsa hin biwêj jî hene ku wate yek in lê bi ezayên cuda tên îfadekirin, bo nimûne; *bûn benîştê devê xelqê/ hakın diline düşmek.*

Encam

Biwêj peyv an komepeyv in ku wekî gotinên temsîlî hin wateyan li xwe digirin û qest, îzah û rewşan diyar dikin. Ji ber ku biwêj piranî gelêrî ne nayê zanîn bê cara pêşîn kê ew gotine. Yanî tesbîtkirina biwêjan zor e ku meriv bêje ji vî zimanî derketine yan jî cara pêşîn di vî zimanî de bi kar hatiye.

Merî dikare biwêjan kategorîze bike û li gorî babet an cureyên wan tesbît bike. Me di vê nivîsara xwe de tenê behsa qismekî ji van biwêjan, biwêjên têkilî hin ezayên însan kir û yên kurdî û tirkî dane ber hev. Ev biwêjên ku di têkiliyên însanan de tên bilêvkirin piranî wateyên mecazî îfade dikin û di gelek zimanan de hene.

Di vê xebata xwe de, me ji biwêjên kurdî û tirkî yên têkilî şeş ezayên navendî; serî, rû, dil, mil, pişt û pê û biwêjên têkilî ezayên sehekê; çav, guh, ziman, poz û dest nimûne dan, me ew rûberî hev kirin û hem bi awayê şiklî û hem jî bi awayê wateyî me ew pêşkeş kirin.

Îja bi vê nivîsara me xuya bû ku; di zimanan de biwêjên hevwate gelek in û hinek ji wan hem ji aliyê şiklî û hem jî ji aliyê wateyî ve hema bêje wekî hev in. Kurdî û tirkî wekî du zimanên cîran tesir li hev kirine û ji zimanên din re jî danûstana çandî kirine. Wekî ku ji nimûneyên me yên biwêjên têkilî ezayên însan diyar dibin, herçiqas ne hêsan be merî tesbîta resenê biwêjekê bike ka cara pêşî di kîjan zimanî de derketiye jî, lê merî dikare bêje çi bi kontakta zimanan çi jî bi rêya wergerê be hin biwêj wekî hev an jî nêzî hev di zimanan de têne bikaranîn.

Jêder

Açar, Zafer, ‘Berawirdkirina Hin Biwêjên Kurdî û Tirkî Yên Tekilî Pênc Ezayên Însan’, Kovara Nûpelda, j. 24, 2017

Ayhan, Yıldız, *Hunera Vegotina Bedew a Devkî û Nivîskî -1*, weş: Lorya, 2017, Wan.

Abbas, Nawal Fadhil & Younis, Lina Laith, ‘Body Parts Idioms: A Cross-Cultural Significance’, J. Of College Of Education For Women, vol. 20, 2009.

Dilawer, Zeraq, *Deyimler Sözlüğü-Ferhenga Biwêjan*, weş: Enstîtuya Kurdî, 2005 Stenbol.

Farsça Türkçe Sözlük, amd: Mehmet Kanar, SAY Yayınları, 2008, Stenbol.

Hasan Çiftçi, ‘Ortak Atasözlerinin Hikayeleri: Farsî-Kurmancî-Zazakî’, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Mayıs 2016.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1, 14. 01. 2017 pêwendî hat kirin.

https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/in_the_loop_pages.pdf, 25.04. 2017 pêwendî hat kirin.

https://www.easypacelearning.com/english-books/body-parts-idioms/1012-a-list-of-clothes-idioms-from-a-to-z-with-meanings, 27.04. 2017 pêwendî hat kirin.

https://www.english-area.com/paginas/idioms.pdf, 27.04. 2017 pêwendî hat kirin.

Mustafa Borak, *Ferhenga Biwêjan*, weş: Enstituya Kurdî, 2005, Stenbol.

Mehmet Öncü, *Ferhenga Biwêjan*, weş: Sîtav,

Mehmet Öncü, *Gotinên Pêşiyan*, weş: Enstîtuy Kurdî ya Stenbolê, 2009, Stenbol.

Seyfettin Altaylı, 'Atasözü Ve Deyimler Arasındaki Farklar', Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2010, sayı 25: 125-134-pdf.

Süreyya Beyzadeoğlu, "Durub-ı Emsal-i Osmaniye'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözü ve Deyimler", İlmi Araştırmalar, sayı: 19, 2005, 23-33-pdf.

MUNZUR 2.ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
TUNCELİ
31 MAYIS 2020

DENGSAZIYA KURMANCÎ Û PIRSYARA NÎŞANKIRINA DENGÊN DERÎ ALFABEYA STANDART A LATÎNÎ

Dr. Zafer AÇAR
zafer13acar65@gmail.com

KURTE

Di zimanê kurdî de yek ji niqaşa herî girîng di derbarê dengsaziyê de, nîşankirina dengan û tîpan e ku hê jî ev niqaş didome. Digel bikaranîna alfabeyên cuda, bikaranîna dengan di nivîsê de pirsiyarek e û bi tesbîtkirina dengên deverî ev pirsiyar û raberiya ser wan dê berdewam bikin.

Di kurmancî de dengên standart ên nîşankirî, yên heyî lê bêtîp û yên deverî ku bi lêkolînên ser devokan dertên der; dê dengên kurmancî, awayê nîşankirin û tîpandina wan diyar bikin û dê sînorê dengsaziya kurmancî nîşan bidin.

Me jî di vê xebata xwe de bal kişand ser heşt dengên kurmancî yên derî alfabeya latînî; me li ser nîşankirina wan ji hin xebatên berê mînak nîşan dan û me bixwe jî ew bi hin nîşanan diyar kirin. Herwiha armanceke vê xebatê jî ew e ku; dixwaze giringiya sazkirina alfabeyeke dengan nîşan bide.

Peyvên Sereke: Dengsazî, Dengsaziya Kurmancî, Nîşankirina Dengan

ÖZET

Kürt dilinde fonetik alanında önemli tartışma konularından biri de seslerin ve harflerin işaretlenmesi konusudur ve bu tartışma devam etmektedir. Farklı alfabelerin kullanılmasının yanında, yazıda seslerin kullanılması sorunu yöresel seslerin tespitiyle bir sorun ve tartışma olarak devam edecektir.

Kurmanci Kürtçesinde işaretlenmiş standart sesler, var olan ama harflendirilmemiş sesler ve araştırmalarla ortaya çıkacak sesler; Kurmanci sesleri, işaretlendirme ve harflendirme biçimlerini gösterecek ve Kurmancinin fonetiğinin sınırlarını belirleyeceklerdir.

Biz de bu çalışmamızda Kürtçe (kurmancî) alfabede yer almayan sekiz tane sese dikkat çektik; bu seslerin işaretlenmesi konusunda daha önce yapılan çalışmalardan örnekler sunduk ayrıca işaretleme konusunda kendi tesbitlerimizi de belirttik. Diğer taraftan bu çalışmanın bir amacı da bir ses alfabesini tesbit etmenin önemine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Ses Bilgisi, Kurmancinin Fonetiği, Seslerin İşaretlenmesi

ABSTRACT

In Kurdish phonology one of the important matters of debate is marking voices and letters and this debate is going on. Besides the use of different alphabets, the issue of using voices in writing has become a problem with the detection of local voices and this debate will continue.

Standart voices marked in Kurmanji Kurdish, the voices that are available but not shown with a letter and the voices that will appear through researches will show the forms of marking and lettering and will determine the limitations of Kurmanji phonetics.

In the present study, we aimed to draw attention to eight sounds that do not exist in Kurdish (kurmancî) alphabet; presented examples from previous studies conducted on marking these sounds, and stipulated our own determinations in marking these vowels. On the other hand, another objective of the present study was to draw attention to the significance of determining a vocal alphabet.

Keywords: Phonetics, Kurmanji phonetics, Marking of sound

DESTPÊK

Di kurdî de pirbûna alfabeyan, tîpandin û nîşankirina dengan û navlêkirina cîderkên dengan kêşeyek e ku hêj li ser van mijaran gengeşî hene. Ji bilî dengên nîşankirî yên kurmancî dengên ku nehatine nîşankirin li gorî herdu alfabeyên erebî û latînî diguherin. Di alfabeya latînî ya kurmancî de dengên bêtîp ji alfabeya erebî ya kurmancî zêdetir in. Bo nimûne; ji her heşt dengên mijara xebata me(“ḥ/ح”ya qirikî, “ġ/غ”ya qirikî, herçar dengdarên nehilmî “ç, k, p, t,”, “l”ya lerzok û “r”ya bişid), herdu dengên qirikî ḥ/ح û ġ/غ di alfabeya erebî de hene, herwiha “l”ya lerzok û “r”ya bişid bi sembola “v” tê nîşankirin ku wê sembolê bi tîpên “l”ya normal û “r”ya normal ve datînin. Tenê di alfabeya erebî de herçar dengên nehilmî cî nagirin.

Di alfabeya kurmancî ya latînî de 31 tîp hene. Ji van 8 heb dengdêr 23 heb jî dengdar in. Ji bilî van 31 dengên nîşankirî hin deng jî hene ku di alfabeya latînî de berdêlî wan tîp tunene ku ew tîp ev in; Dengdêrên eynî(ع), dengdarên nehilmî “ç, k, p, t,”, “ḥ/ح”ya qirikî, “ġ/غ”ya qirikî. Ji bilî van dengan dengên ku li ser niqaş hatine kirin jî hene wekî; “r”ya lerzok û “l”ya bişid. Ji bilî van dengên navborî, hin dengên kurmancî ên deverî hene ku hinekên wan bi lêkolînên ser devokan hatine/tên tesbîtkirin.

Em ê di vê xebata xwe de berê xwe bidin dengên standart ên kurmancî, ji navlêkirinên berê xwe sûdê bigirin, di derbarê nîşankirina dengên derî alfabeyê ya latînî de, ku li jor me behs kiribûn, em ê fikr û tesbîtên xwe der bibirrin.

Xebatên li ser zimanê kurdî ji Maurizio Garzonî vir de dewam dikin. Xweser jî li ser rêzimana kurdî gelek xebat hatine kirin û hinekên wan li ser dengên kurdî û dengsaziya kurdî zêdetir sekinîne. Xebatên ser dengsaziya kurdî yên pêşîn piranî wekî beşek ji rêzimana kurdî hatine kirin. Nimûne; xebata Celadet Bedirxan û Roger Lescot (Bedirxan & Lescot, 2011), xebata Thackston (Thackston, 2006: 1-6) xebata Qanatê Kurdo (Kurdo, 2013) û xebata Sadiq Bahaeddînê Amedî (Amedî, 2012) çend ji van xebatan in ku bi dirêjahî ser dengsaziya kurdî sekinîne. Ji bilî van xebatan, xebatên wekî tez ên ser dengsaziya kurdî van demên dawî êdî zehf tên kirin ku ew pişta xwe didine berhevokan û analîzên xwe li ser wan dikin.

Di zimanekî de hemî deng dikarin bi tîpan neyên nîşankirin lewre hem piranî deng ji tîpan zêdetir in hem jî li gorî zarave û devokên zimên, deng dikarin kêm an zêde bibin. Ji ber wî jî dema deng hatin tesbîtkirin ji bo standardek bê girtin divê li ser nîşankirina dengan lihevkirineke giştî pêk were, yan na ew ê li ber lêkolîneran bibe kêşeyeke mezin. Wekî mînak îro di tirkî de ev kêşe heye ku lêkolîner jê bêzar in û riya standarda alfabeya dengan digerin. Bi tevî dengên alfabeya tirkî, heta niha di devokên Tirkiyê de 133 deng (48 dengdêr, 85 dengdar) hatine tesbît kirin (Demiray, 2008: 203) ku ji van dengan hinek; bi dengekî lê bi çend nîşanan, hinek; bi çend dengan lê bi heman nîşanî hatine nîşankirin (Demiray, 2008: 209).

Ji bo ku xebatên ser dengsaziya kurdî hêj nû ne û teknolojiya nasîna dengan pêş ketiye dema me xebatek li ser dengsaziyê kir divê pêşî corpus/bingeheke me hebe ku em ser bixebitin ku ew jî zêdetir metnên berhevok ên devokan in, paşê ji bo ku em tesbît û tesnîfên rast bikin divê em ji teknolojiyê sûde bigirin. Ev teknolojiya nasîna dengan jî di hin programên kompîtûrê yên wekî; *Nero, Wavesurfer* de hene ku dikare jê bê îstîfadekirin herwiha programa Praat jî heye ku di labaratuwarên fonetîkê de ji bo analîzkirina dengan ji programên din pêşketîtir e (Küçüker, 2016: 1-15).

Lêre, divê em vê jî bêjin ku ji bo em vê teknolojiyê îstifade bikin hin zehmetî li ber me hebûn. A pêşîn; ji bo vî karî divê beşên zimannasiya kurdî yên serbixwe hebin û di zanîngehan de labaratuwarên dengan hebin ku beşên kurdî; digel bi îstifadeya xebatên zimanên din bikarin bi vê teknolojiyê karê dengnasiyê bikin. A duwem; ji hemî deverên her zaravayekê divê berhevok hebin ku lêkolîner bikarin ser bixebitin. Bo nimûne; em niha nizanin çend dengên kurmancî hene yan jî dengên heyî gelo di hemî deveran de hevpar in an na?

Dengsaziya Kurdî

Ji zanista ku li ser çêbûn, guherîn, lêkolîn û şopandina dengan dixebite re dengzanî tê gotin (Öcek, 2014: 21). Dengzanî hemî rewşên dengan ên wekî; guherîn, dariştin, ketin, racivîn, kewyan û wd. lêdikole û şaxeke zimanzaniyê ye.

Dengzanî heke zimanekî tenê ji aliyê dengên wê ve lêbikole wekî dengsazî tê navandin. Dengzanî hemî dengên dinyayê bi tevahî dike mijara xwe, di hemî zimanan de xalên hevpar, rûdan û qanûnan lêdikole (Aksan, 2009: 26).

Îro dengzanî vediqete gelek şaxan ku wekî; "Dengzaniya Gotinî, Dengzaniya Bihîstinî, Dengzaniya Akustîk, Dengzaniya Fizyolojîk, Dengzaniya Azmûnî û Dengzaniya Giştî" (Aksan, c.II., 2009: 11) şaxên wê hene.

Deng, di zanista fizîkê de wekî rûdaneke demborî ye ku bi lerzê ve pêk tê. Dema têlek an jî cismekî ku ji herdu aliyê wî ve hatiye rakişandin bi lêdanekê ve deng derdixe ew deng; tevgera lerizandinê ya di hewayê de ye ku bi pêlên dengan ve tê bihîstin (Aksan, c. II., 2009: 12). Di ziman de jî: "Bayê ku ji pişika mirov derdikeve diçe zengilorê, li vir bizavekê dide ta ango jiyên deng; ew deng bi alîkariya qirik, lêv, diran, ziman, arîkê dêv û difina mirov dirûvekî digire." (Tan, 2011: 36).

Deng/fon wekî bingeha axaftin û ziman e ku dengê pênasekirî wekî *fonem* tê zanîn. Peyva *fonem* ji *phonema* ya grekî tê ku di wateya deng de ye. Ev peyv wekî termeke dengzaniyê di sala 1870an de Jan Baudouin de Courtenay ji cihana zanînê re daye nasandin ku pey wî xwendekarên wî *teoriya fonemê* pêş xistine (Demirci, 2011: 359-366). Bi qasî ku tê zanîn heta niha li gorî IPA(International Phonetic Alphabet/Alfabeya Fonetîk a Navneteweyî) di zimanên cihanê de ji 100î zêdetir fonem hatine tesbîtkirin. Di xebatên dengzaniyê de dema dengek wekî fonem bê pênasekirin, ew di navbera du dabeşan de tê nîşandan, mînak; fonema "a" wekî /a/ ye. Alofon jî şêweyeke cuda ya dengekî di devoka zimanekî de ye ku ew cure deng, cudatiyekê di wateyê de pêk nayne. Ew jî bi kevana rastkoşe tê nîşandan, mînak; alofona "a" wekî [a] ye. Li aliyekî din fonem bi tîp/grafîman tên nîşandan, bi wan morfem bi morfeman jî peyv têne pê.

Dengên Kurdî

Di alfabeya kurdî de wekî tê zanîn 31 tîp hene. Ji van 8 tîp dengdêr û 23 tîp jî dengdar in.

Alfabeya kurdî alfabeyeke ne fonetîk e lewre ji bo her dengekê tîpek nehatiye danîn. Ji bilî 31 tîpên alfabeyê hin deng hene ku di alfabeya erebî de beramberî wan tîp hene lê di alfabeya latînî de tunene. Dîsa hin deng jî hene ku di herdu alfabeyan de jî wekî tîp nehatine nîşankirin. Di alfabeya latînî de dengên bêtîp ên sereke gava ku tên bikaranîn ji girêdana peyvan

û tevayiya hevokê tên fêmkirin. Hin ji van xasî kurdî ne hin jî ji zimanên biyanî ketine nava kurdî.

Ji bo ku em di nivîsandinê de bikaranîna dengên derî alfabeya kurdî ya standart bizanin divê pêşî em li alfabeyên latînî yên pêşîn binêrin bê ka ew deng wekî tîp di wan de hatine bikaranîn an na.

Nîşankirina Dengan di Alfabeyên Latînî-kurmancî de

Wekî ku tê zanîn yekemîn alfabeya latînî ya kurmancî di sala 1928an de ji aliyê Îsahak Marogûlov û Erebê Şemo ve hatiye amadekirin. Salek şûnde wan alfabeya xwe bi guherandina hin karekteran nû kirin. Di alfabeya wan de çendî hin karekterên kirîlî hebin jî alfabeya wan wekî alfabeya pêşîn a latînî-kurmancî tê qebûlikirin ku wan bi vê alfabeyê kitêbeke bi navê; *Xɵ-xɵ hinbuna xɵndьna nvisara kyrmanç*(Xwe-xwe hînbûna xwendina nivîsara kurmancî) weşandine (Xelîl, 2016). Dema em li alfabeya Marogûlov û Şemoyî dinêrin em dibînin ku herçar dengdarên nehilmî û "ġ/ɟ"ya qirikî cî digirin. Dengên alfabeya wan wekî li jêr e:

"a, b, c, ç, d, e, ə, f, g, ғ, h, i, ь, j, k, ĸ, l, m, ɴ, o, ɵ, w, p, n, q, ч, s, ш, ц, t, u, y, v, x, z, ƶ." Paşê wan alfabeya xwe reforme kir û ev şikil dayê:

"A a, Bb, Cc, Çç, Єє, Dd, Ee, Əə, Ff, Gg, Ꞡꞡ, Hh, Ħħ, Ii, Jj, Kk, Ķķ, Ll, Mm, Nn, Oo, Öö, Pp, Ṕṕ, Qq, Rr, Ss, Şş, Tt, Ţţ, Uu, Ûû, Vv, Ww, Xx, Yy, Zz, Ƶƶ, Ьь"

Wekî ku ji alfabeya wan diyar dibe wan herçar dengdarên nehilmî ji rêzê wekî; "Єє, Ķķ, Ṕṕ, Ţţ", tîpa ġ/ɟ wekî "Ꞡꞡ" û tîpa ḥ/ƺ jî wekî "Ħħ" nîşan kirine. Lê ji bo herdu dengên "r"ya lerzok û "l"ya bişid tu tîp nehatine nîşankirin.

Li aliyekî din di Hawarê de Celadet Bedirxan li ser nîşankirin û tesbîtkirina tîpan disekine, behsa herçar dengên nehilmî dike û dibêje hewce nîne ji bo her dengekê tîpek bê danîn. Herwiha ew ji bo dengên " ɛ, ƺ, ɟ" yên ku di alfabeya erebî de hene nîşana duxalê; " ¨ " pêşniyar dike. Bo nimûne; wî ji bo tîpa (ɟ) tîpa **ẍ** û ji bo tîpa (ƺ) jî tîpa **ḧ** bi kar anîye (Bedirxan & Lescot, 2011: 18). Lê paşê wî ew terikandiye û di şiklê dawî ya alfabeya kurdî de cî nedaye van herdu tîpan.

Di alfabeya latînî- kurmancî ya standart de tîpên kurdî yên di kurmancî de wekî deng hene lê di alfabeyê de nehatine nîşankirin ev in:

1. Dengdêrên eynî (ɛ) yên ji dengdêrên "a, e, i, î," çêdibin. Li hin deveran tîpên 'u' û 'o' jî bi dengê eynê ve tên bikaranîn û peyvên bi wan jî tên dîtin. Mînak: " 'orîn, 'urf û ww.
2. Dengdarên ne hilmî yên "ç k, p, t," dengdara "r" ya lerzok, dengdara "l" ya bişid, dengdarên qirikî "ġ"(ɟ) û "ḥ"(ƺ).

Dema em li alfabeya fonetîk a navneteweyî IPA'yê dinêrin em dibînin ku ew alfabe hem dengên tîpên alfabeya latînî dihewînin hem jî dengên ku di alfabeyê de wekî tîp nehatine nîşankirin têde cî digirin. Lê ev alfabe ji bo bikaranîna alfabeya dengan a kurdî vê gavê ne li cî ye. Lewre divê pêşî dengên hemî deverên kurdî bên diyarkirin, li ser alfabeyeke dengan niqaş û xebat bên kirin, heta ji teknolojiyên dengnasiyê bê îstîfadekirin, dûre li ser alfabeyê biryar bê dayîn. Dîsa Kurdish Academy[1] jî alfabeya yekgirtû ya bi hersê alfabeyên kurdî; -erebî, latînî, kîrîlî- diyar kiriye û têde kurmancî-soranî, berawirdkirî, hemî dengên sereke yên kurdî cî digire. Ev alfabe jî bi kêşe ye. Nimûne, dengên nehilmî yên tîpên "p, t, k" wekî; " ph, th, kh" bi kar aniye û "ç"ya nehilmî jî têde cî nagre. Hal ev ku dengên hilmî "p, ç, t, k" dirêj in û gava ji devê mirov dertên mirov bi dengê "h"yê dihese (Tan, 2011: 40).

Di Hin Xebatên Rêzimanî de Nîşankirina Dengan

Di kurdî de ji bo bikaranîna dengên bêtîp danîna nîşanan an jî diyarkirina tîpan kêşeyek e ku hê jî hin nivîskar an jî weşan li gorî xwe van dengan bi tîpan diyar dikin an jî li ser hin tîpan nîşanan zêde dikin û wisa diyar dikin. Bikaranîna dengên bêtîp de; dengdêr, piranî bi nîşaneya " ʻ ", dengdar jî; bi duxal, dabir, xêz an jî nîşaneyeke din hatiye kirin. Di berhema xwe ya Rêzimana Kurdî de Qanatê Kurdo di derbarê mijarê de hin agahiyan dide û bixwe jî ji bo dengên bêtîp nîşanên wekî " ʻ " û " ʼ " bi kar tîne (Kurdo, 2013: 43-46).

Dîsa ji bo dengên nehilmî yên "p, ç, t, k" û "l"ya bişid û "r"ya stûr jî gelek niqaş hatine kirin û di weşanên cuda cuda de li ser van dengan nîşane hatine danîn. Wekî mînak di Kovara Hêvî de ev mijar ji bo "p, ç, t, k" û dengên "r"ya stûr û "l"ya bişid nîqaş hatiye kirin (Hêvî, 1983: 10-16). Di heman berhemê de dengên "p, ç, t, k" bi nîşana " ʼ "wekî "pʼ, çʼ, tʼ, kʼ " tên nîşankirin û ji bo "r"ya stûr jî tu nîşan nehatiye danîn. Dîsa di berhema navborî de wekî biryar, sedema bikarneanîna pênc dengdarên navborî[2] yek bi yek tên diyarkirin. Li aliyekî din Qanatê Kurdo di berhema xwe ya Rêzimana Kurdî de berevajî nîşankirina Kovara Hêvî dike; "p, ç, t, k" wekî yên nehilmî û "pʼ, çʼ, tʼ, kʼ " jî wekî yên hilmî diyar dike (Kurdo, 2013: 39).

Ji bilî van çend mînakên navborî, xebatên din jî hene ku tevî nîqaşên ser dengsazî û tîpsaziya kurdî bûne. Di xebata xwe ya ser Devoka Filistanê[3] de me jî di nîşankirina hinek dengan de da ser şopa pêşiyan, di hinekan de jî tesbît û nîşankirina xwe da pêş. Û dengên ku di alfabeyê de nînin me wiha nîşan kirin (Açar, 2015):

[1] Malpereke înternetê ye û lêkolînên zanistî yên ser ziman û xweser jî ser kurdî dihewîne.
[2] Di kovarê de wekî biryar, "l"ya bişid wekî dengekî hevpar ê kurmancî û soranî nayê dîtin.
[3] Ev xebat wekî tez li ser dengsaziya devokeke kurmanciya bakur hat kirin ku di sala 2015an de li Zanîngeha Bîngolê di Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî de hat pejirandin. **Filistan**: Ji Bakurê Kurdistanê devereke ku; dikeve navbera riya Elcewaz (navçeya Bilîsê) - Erdîşê (navçeya Wanê) û Gola Wanê.

Dengdêrên bi dengê eynê(ع) çêdibin me dabir " ʿ " dan rexê wan ê çepê. Dengê "e"ya bieyn jî, ya wekî cotdengdêr jî me dabir " ʾ " da rexê wê yê rastê. Dengdarên ku di alfabeyê de tunene jî me wiha nîşan kirin: "*Ç* ya nehilmî wekî **ç̇**, *p* ya nehilmî wekî **p̊**, *k* ya nehilmî wekî **ḱ**, *t* ya nehilmî wekî **ṯ**, dengdara (غ) wekî **ġ** û dengdara (ح) jî wekî **ḥ**" me nîşan kirin. Dîsa me *r* ya stûr wekî **ṙ** nîşan kir û ji bo ku li deverê *l* ya bişid gelekî kêm tê dîtin me jêre tu nîşan daneynîn lê dema ciyên derbas dibûn me ew cot bi kar anîn û bi wî awayî me dengên xwe diyar kirin.

Ji bilî van dengên ku me li jor behs kirin li deverê bi qasî ku me tesbît kir dengê *n* ya stûr jî heye ku dengdareke pêşarîkî û difnî ye. Me ev deng jî wekî **ṅ** di metnên xwe de diyar kir.

a. Dengdêr

Dengên ku gava derdikevin rastî tu astengiyê nayên û bi serê xwe xwedî dengekê ne wekî dengdêr tên navandin. Di alfabeya kurmancî de 8 dengdêr hene. Ji van "a, ê, î, o, û" yên dirêj "e, i, u" jî yên kurt in. Herwiha ji dengdêran "a, e" nizm "i, î, ê, o, u, û" jî dengdêrên bilind in. Em dengdêrên kurdî lî gorî cîderkên wan dikarin wiha nîşan bikin:

1. Dengdêrên pêşderkî : î, e, ê
2. Dengdêrên navderkî : i, u
3. Dengdêrên paşderkî : a, o, u

Li gorî vebûna dêv:

1. Nivgirtî : î, î, ê, o, u, û
2. Vekirî : a, e,

Li gorî şiklê lêvan:

1. Rast : a, e, ê, i, î
2. Gilover : o, u, û

Em dikarin van dengdaran li gorî taybetiyên navborî wiha li ser tabloyê nîşan bidin:

DENGDÊR		**LI GORÎ CÎDERKÊ DENGDÊR**					
		Dengdêrên Pêşderkî		**Dengdêrên Navderkî**		**Dengdêrên Paşderkî**	
Li Gorî Vebûna Dêv		Nîvgirtî	Vekirî	Nîvgirtî	Vekirî	Nîvgirtî	Vekirî
Li Gor Şiklê Lêvan	Rast	î, ê	e	i			a
	Gilover			u		o, û	

1. Dengdêrên Kurmancî yên Standart

Li vir divê em vê jî bêjin; dengdêrên eynî “ ‘a, ‘e, e’, ‘i,‘î, ‘u” paşderkî ne û ji van “ ‘i,‘î, ‘u ” nîvgirtî, “ ‘a, ‘e, e’ ” jî vekirî ne.

b. Dengdar

Dengên bi alîkariya dengdêran dertên û bi serê xwe bilêvkirina wan zor in, wekî dengdar tên zanîn. Di kurmanciya standart de 23 dengdar hene. Em wan li gorî cîderkên wan dikarin wiha nîşan bikin:

1. Dengdarên lêvkî : b, p, m, w
2. Dengdarên diranlêvkî : f, v
3. Dengdarên diranî : s, z, d, t, n
4. Dengdarên pêşarîkî : ş, j, c, ç, r, l, y
5. Dengdarên arîkî û qirikî : g, k
6. Dengdarên qirikî : q, x, h,

Dîsa li gorî şêweyê derketina wan, em wan dikarin wiha nîşan bidin:

b : cotlêvkî, girtiya nerm
c : pêşderkî, girtiya nerm
ç : hilmî, girtiya hişk
d : girtiya nerm
f : fîzeka hişk
g : girtiya nerm
h : paşderkî, nîvdengdêr
j : fîzeka nerm
k : hilmî, girtiya hişk
l : rexkî
m : cotlêvkî, difnî
n : pêşderkî, difnî
p : hilmî, girtiya hişk
q : girtiya hişk
r : lerzokî
s : pêşderkî, fîzeka hişk
ş : fîzeka hişk
t : hilmî, girtiya hişk
v : fîzeka nerm
w : nîvdengdêr

MUNZUR ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ TUNCELİ 31 MAYIS 2020

x : domdara hişk

y : pêşderkî, nîvdengdêr

z : fîzeka nerm

Niha jî em van dengan li ser tabloyê li gorî cîderkên wan û şêweya derketina wan nîşan bidin:

DENGDAR		LI GORÎ CÎDERKÊ DENGDAR					
		Lêvkî	Diranlêvkî	Diranî	Pêşarîkî	Arîkî, qirikî	Qirikî
LI GORÎ ŞÊWEYÊ DERKETINÊ DENGDAR	Fîzeka hişk		f	s	ş		
	Fîzeka nerm		v	z	j		q
	Lerzokî				r		
	Girtiya nerm	b		d	c	g	
	Girtiya hişk	p			ç	k	
	Rexkî				l		
	Difinî	m		n			
	Domdara hişk						x
	Nîvdengdêr	w			y		h

2. Dengdarên Kurmancî yên Standart

Ji bilî van dengan; dengên “p, ç, t, k” hem ji aliyê şêweyê derketinê hem jî ji aliyê cîderkê ve wekî yên hilmî ne, dîsa “r”ya lerzok wekî ya normal û “l”ya bişid jî wekî ya normal e. Li aliyekî din dengdara ḥ/ح” fîzeka nerm e û qirikî ye, ġ/غ jî girtiya nerm û qirikî ye.

ENCAM

Deng di zimanekî de, piranî, ji tîpên alfabeya wî zimanî zêdetir in. Dema alfabeyek tê çêkirin mebest ew e ku ew alfabe fonetîk be, hemî dengan têde temsîl bike. Lê ev piranî ne mimkun e. Çi alfabeya erebî be çi ya latinî be dema kurdan alfabeyên xwe çêkirine bi kêşeya nîşankirina dengan re rû bi rû mane ku ev kêşe hê jî dewam dike.

Ji xebatên li dor alfabeyên pêşîn heta xebatên van salên dawîn dengên kurdî û nîşankirina wan her nîqaş li ser hatiye kirin. Îro lihevkirinek li ser dengên standart ên alfabeya latînî hebe jî di nîşankirina dengên derî alfabeyê de wekî ku jorê em ser sekinîn lihevkirinek tuneye.

Dengên kurmancî li gorî alfabeyên ku em bi kar tînin ji tîpan zêdetir in û di alfabeyên kurmancî yên standart de hemî deng cî nagirin. Alfabeya kurmancî ya latînî bi 8 dengdêr û 23 dengdaran tevayî 31 tîp e û heşt dengdarên kurmancî("ç, k, p, t,", "ḥ/ƺ"ya qirikî, "ġ/ɣ"ya qirikî, "r"ya lerzok û "l"ya bişid) û dengdêrên eynî(ɛ) yên ku li ser niqaş hatine/tên kirin nahewîne. Ji van dengan dengdêrên eynî piranî ji bêjeyên esilerebî ne. "ḥ û ġ" yên qirikî jî em dikarin bêjin ku ji tesîra zimanên biyanî ya li ser kurdî ketine zimanê me. Her çiqas bêjeyên kurdî yên bi "ḥ" hebin jî ew ji ber tesîra guherîna dengan pevguherîna "h>ḥ"yê ye ku di teza me de mînakên wê hene. Mînak: "her gav> ḥergav, her ro> ḥero û ww."

Dengdarên "ç, k, p, t,"yên nehilmî di kurmancî de berbelav in. Heçî "r"ya lerzok û "l"ya bişid in di soranî de zêdetir tên bikaranîn lê di kurmancî de jî hene û "l"ya bişid çendî kêm be jî "r"ya lerzok berbelav e.

Ji bilî van heşt dengan dengine din jî hene ku ji wan hinek hatine tesbîtkirin ku mimkun e hin dengên din jî hebin. Ji bo ku em hemî dengên derî alfabeyê yên hevpar û dengên devokî binasin û lêkolîner jê îstifade bikin em dikarin van xalên jêrîn pêşniyar bikin:

1. Divê em giringiyê bidin ser xebatên qadê û ji devokan berhevokan qeyd bikin.
2. Divê em ji teknolojiya dengnasiyê îstifade bikin û ji kesên/saziyên di vî warî de xwedî tecrube ne sûd bigirin.
3. Piştî ku me qeyd deşîfre kirin divê em dengên derî alfabeyê nîşan bikin û li ser tîpandina wan alfabeyeke standart a dengan çêkin.
4. Bi van dengan; peyvên ku me berhev kirin em dikarin ferhengeke devokan jî amade bikin.
5. Bi xêra lêkolînên qadê û berhevokan em dikarin atlaseke devokên kurdî çêkin.

Ev pêşniyar dikarin bên dirêjkirin lê divê em vê jî bêjin; ev xebata hanê divê wekî xebateke komî bê kirin. Beşeke kurdî yan jî heke bibe zanîngeh an jî fakulteyeke kurdî dikare vî karî baştir bike. Yan jî beşên kurdî dikarin vê xebatê wekî projeyekê jî organîze bikin. Herwiha ji bo niqaş û şêwrê komxebat an jî kongre jî dikarin bê li dar xistin.

Wekî gotina dawî divê em vê bêjin ku, eger ji bo nîşankirina dengan em li ser standardekê li hev nekin herkes dê li gorî xwe dengan nîşan bike û dê karê lêkolînerên dû xwe dijwar bike.

JÊDER

Açar, Zafer (2015), *Devoka Devera Filistanê*, Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Bîngolê, Bîngol.

Aksan, Doğan (2009), *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*, c. I-II-III. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Amedî, Sadiq Bahaeddîn (2012), *Rêzimana Kurdî, Kurmanciya Jêrî û Jorî ya Hevberkirî*. Stenbol: Dîwan.

Aydoğan, İbrahim Seydo (2013), *Guman-1*, Stenbol: Lîs.

Badıllı, Kemal, "Türkçe İzahlı Kürtçe Grameri (Kürmançça Lehçesi)", Ankara Basım ve Ciltevi, http://mamosteye-zimane-kurdi.blogspot.com.tr/p/pirtuken-pdf.html, di 10 Hezîran 2015an de pêwendî hat kirin.

Baran, Bahoz (2012), *Rêzimana Kurmancî*, Stenbol: Belkî.

Bedirxan, Celadet Alî (2010), *Bingehên Gramera Kurdmancî*, Stenbol: Avesta.

Bedirxan, Celadet & Lescot, Roger (2011), *Kürtçe Dililgisi (Kurmanci)*, ç. 5. Stenbol: Doz.

Demiray, Erdinç (2008), Ağız Araştırmalarında Transkripsiyon İşaretlerinin Kullanılması Sorunu. Turkish Studies, www.turkishstudies.net/DergiArama, di 14 Hezîran 2015an de pêwendî hat kirin.

Demirci, Kerim (2011), *Fonem Teorisinin Önemi Hakkında*, Turkish Studies, www. turkishstudies.net/DergiPdf Detay. Di 16 Hezîran 2015an de pêwendî hat kirin.

Hawar, Elfabêya Kurdî, hejmar 1- pdf, www.candname.hawarnet.org/.../hemu-hejmaren-kovara-hawar-b..., 20 Hezîran 2016an de pêwendî hat kirin.

http://candname.hawarnet.net/2012/05/em-zimane-kurdi-binasin.html, di 03 Hezîran 2015an de pêwendî hat kirin.

https://en.wikipedia.org/wiki/Kurdish_alphabets#cite_note-14, Di 25 Hezîran 2016an de pêwendî hat kirin.

http://www.kurdishacademy.org/?q=node/454, "Kurmanci Kurdish, A Reference Grammar with Selected Readings". Di 10 Gulan 2015an de pêwendî hat kirin.

https://ku.wikipedia.org/wiki/Alfabeya_%C5%9Eemo-Marog%C3%BBlov

Kovara Hêvî. (1983) "Ziman" . www.worldcat.org/title/**hevi-kovara**-candiya..., Di 10 Hezîran 2015an de pêwendî hat kirin.

Kurmancî, (2009) (Hejmar 1-40, havîn 1987-bihar 2007) Rojnameya Enstîtuya Kurdî ya Parisê. Stenbol: Avesta.

Kurdo, Qanatê. (2013). Rêzimana Kurdî, Stenbol: Nûbihar.

Mahmoud, Barzo Omar (2016), Şîrovekirineke *Dengsazî û Fonolojî di Kurdiya Kurmancî de*, Teza Mastirê ya Zanîngeha Artukulu, Mêrdîn.

Ocek, Nezîr (2014), *Waneyên Rêzimana Kurmancî*, Wan: Sîtav.

Öpengin, Ergin & Haig, Geoffrey, "Regional variation in Kurmanji: A preliminary classification of dialects", http://www.kurdishstudies.net/407-983-2-PB-pdf, Di 04 Sibat 2015an de pêwendî hat kirin.

Küçüker, Paki, "Fonetik Çalışmalar Ve Ağız Araştırmalarında Bilgisayar Ve Ses Programlarının Kullanımı" pdf.sakarya.edu.tr/ paki _ küçüker, _ vı.uluslar arası _ türk _ dil _ kurultayı__**fo**...,12 Hezîran 2016an de pêwendî hat kirin.

Rashid Ahmad, Abdul-Majeed (1986), *The Phonemic System of Modern Standart Kurdish*, The University of Michigan.

Shojai, Behrooz (2000), *The Kurdish of Gilan*, Uppsala University Department of Asian and African Languages, Uppsala.

Tan, Samî (2011), *Rêzimana Kurmancî*, Stenbol: Enstîtuya Kurdî.

Xelîl, Têmûrê (2016), http://diyarname.com/news.php?Idx=21186, di 20 Hezîran 2016an de pêwendî hat kirin.

Zaid Mahmoud, Lanja (1994), *Kurdish Personal Affixes*, The University of Texas.

Zêrevan, Arif (1997), *Bingehên Rastnivîsandina Kurdiyê (Kirmancî)*. Stockholm: Nefel.

MUNZUR 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
TUNCELİ
31 MAYIS 2020

FÜZULİNİN "LEYLİ VƏ MƏCNUN" POEMASINDA İŞLƏNMİŞ ANTROPONİM VƏ TOPONİMLƏR

Öğretim ve Arş. Gör. Aynurə ƏLİYEVA
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZET

Azərbaycan-türk şeirinin görkəmli nümayəndəsi Məhəmməd Füzuli Şərq xalqlarının ədəbiyyatına güclü təsir göstərən dahi bir sənətkardır. Xaqani, Nizami, Rumi, Nəsimi, Yunis Əmrə, Nəvai kimi ölməz şairlər arasında layiqli yer tutan Füzulinin şeirimizdə yeri çox yüksəkdir.Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin heç birində Füzulidən sonra onun səviyyəsində şair yetişməmişdir.

Şairə ən çox şöhrət qazandıran əsərləri ana dilində yazdığı qəzəlləri və "Leyli və Məcnun" poemasıdır. Dahi şairimizin bu poeması bədii dəyərinə görə qiymətsizdir. Əsərin dilindəki xüsusi sözlərin araşdırılması poemanın oxucular tərəfindən daha yaxşı anlaşılması və klassiklərimizin əsərlərinin dilinin öyrənilməsi baxımından aktualdır.

M.Füzulinin "Leyli və Məcnun" əsəri onomastik vahidlərlə zəngindir. Məsələn:

Nə Hind, nə Fars, nə Xorasan,
Nə Rumü Əcəm, nə Şamü Şirvan.

(3. səh.30);

Şad etmiş idi Əbunüvası
Haruni-xəlifənin ətası.

(3. səh.32);

Olmuşdu Nəvayi-süxəndan
Mənzuri-şəhənşəhi-Xorasan.

(3. səh.32);

Əbr istehsanü bərq kinə,
Şahənşəhi -Məkkəvü Mədinə. (3. səh.35).

Göründüyü kimi şair nümunə göstərdiyimiz birinci beytində yeddi, digər beytlərində isə iki onomastik vahid işlətmişdir. Bu misalların sayını istənilən qədər artırmaq mümkündür.

M.Füzulinin "Leyli və Məcnun" poemasında işlənmiş onomastik vahidləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Antroponimlər. Məs.; Leyli, Məcnun, İsa, Nizami, Sultan Süleyman, Xızr, Zeyd, Nofəl və sair;

2.Toponimlər. Məs.; Bağdad, Bəsrə, Məkkə, Mədinə, Xorasan, Kəbə və sair;

3. Etnonimlər: Məs.; türk, ərəb, fars və sair;

4. Fitonomlər: Məs.; nərgiz, lalə, reyhan, zənbəq, xaşxaş və sair;

5. Kosmonimlər: Məs.; Bəhram, Ütarid, Zöhrə, Mərrix, Ay və sair;

6. Zoonimlər: Məs.; Aslan, qaplan, bülbül və sair

Poemada işlənmiş antroponimlər içərisində tarixi şəxsiyyət adları, dini və əfsanəvi adlara təsadüf edilir:

Müzəffər daima Sultan Süleyman xani adildir
Ki, hər kim tabeyi-fərmanı olmaz-namüsəlmandır.

(3. səh. 36);

Xəlqə verib intizari-məqdəm,
Ol dəm gəldi ki, gəldi Adəm.

(3. səh. 24);

İqbalın olub qərini-xurşid,
Ögrətdi Məsihə rəsmi-təcrid.

(3. səh. 25);

Carubi-gərdi-rəhgüzərin bali-Cəbrəil
Taqi-rəvəqü dərgəhin eyvani-kibriya.

(3. səh. 28)

"Leyli və Məcnun" əsərində işlənmiş bəzi antroponimlər haqqında məlumat verək:

Adəm. Ərəb mənşəli söz olan "adəm"-insan deməkdir. İlk insan və ilk peyğəmbər Adəmin adı ilə bağlıdır. (1. səh.12) Rəvayətə görə Allah hər cins torpaqdan bir az qarışdıraraq Adəmi yaratmış və sonra onun böyründən Həvvanı çıxarmışdır. Cənnətdə yaşayan Adəm və Həvvaya buğda yemək qadağan edilmişdir. Bir gün şeytan onları aldatmış və buğda yemişlər, buna görə də cənnətdən qovulmuşlar.

Onlar insanlığın yer üzündə ilk nümayəndələridir.

Məhəmməd Füzulinin "Leyli və Məcnun" əsərində də Adəm antroponimi məhz peygəmbər adı kimi işlənmişdir:

Xəlqə verib intizari-məqdəm
Ol dəm gəldi ki, gəldi Adəm.

(3. səh. 24).

Cəbrəil. Poemada rast gəlinən adlardan biri də Cəbrəildir:

Carubi-gərdi-rəhgüzərin bali-Cəbrəil,

Taqi-rəvadü dərgahin eyvani-kibriya

(3. səh. 28)

Cəbrail dini addır. Dini kitablara görə, Allahın dörd yaxın mələyi vardır: Cəbrail-Allahın sözlərini peyğəmbərlərə yetirən; Mikayıl-Allahın bəndələrinə ruzi paylayan; İsrafil-qiyamət günü sur-şeypur çalıb ölüləri qəbirdən qaldıran; Əzrail -insanların canını alan, buna Məlakül-mövt də deyilir.

Cəbrail adının tərcüməsini ərəb dilində axtarmaq düz olmaz, çünki İslam hadisələrinə o, Tövrat əfsanələrindən düşüb. Burada onun adı Qavraiildir. Professor Lev Uspenski onu "allahın döyüşçüsü", fransız publisisti Leo Taksil isə "allahın adamı" kimi tərcümə edir.

Deməli, Cəbrayıl (Cəbrəil) qədim Yəhudi "Qavriil" adının ərəb forması olub "allahın əsgəri, tanrının döyüşçüsü" anlamini bildirir.

Qeys. Poemada əfsanəvi aşiq Məcnunun əsl adıdır:

Kim, Qeys ikən, oldu adı Məcnun,
Əhvalını etdi qəm digərgun.

(3. səh. 65)

Ərəb sözü olan "qeys" -ölçü, miqdar deməkdir. Şəxs adı kimi "həddən artıq, ölçüsündən çıxmış" mənasını ifadə edir (1. səh.178). Müasir dövrümüzdə Qeys adından çox az istifadə olunur.

Leyli. Poemanın əsas qəhrəmanlarından birinin adıdır:

Aləm səri-muyinin tufeyli,
Məhbubeyi-aləm, adı Leyli.

(3. səh.50);

Hər kim sorar olsa Qeysə bir raz,
Leylidən ona yetərdi avaz.

(3. səh.51) və s.

"Leyli və Məcnun" dastanını ilk qələmə alan Nizami və ondan sonra Füzuli qəhrəmanı Leyli adının ərəbcə yazılışı elədir ki, onu həm də Leyla kimi oxumaq olur. Adın mənası "gecəyə məxsus, qaranlıq; qara saçlı" deməkdir. Bu adın qədim yəhudicə "liliya" (xoş iyli, zərif gül) sözü ilə eyni kökdən olduğu da güman edilir. (1. səh.189)

Nizami və Füzuli qəhrəmanının adı məişətimizdə Leyla şəklində daha çox işlənir. Bu da onu göstərir ki, Nizaminin və Füzulinin poemalarından xeyli əvvəl ad məişətimizə Leyla şəklində daxil olub, nəsildən-nəslə keçib. Sonradan gələn Leyli adı Leylanı sıxışdırıb aradan çıxara bilməyib.

Məcnun. Ərəbcə "məcnun"-dəli, divanə; məcazi mənada eşqə tutulmuş, vurgun deməkdir. (1. səh.196) "Leyli və Məcnun" poemasında Qeysə bu ad Leylinin eşqindən məcnunluq səviyyəsinə çatdıqdan sonra xalq tərəfindən verilmişdir.

Mustəfa. Poemada rast gəldiyimiz adlardan biri də Mustəfadır:

Ya Mustəfa, Füzuliyi-möhtacə rəhm edüb,
İzhari-iltifat ilə qıl hacətin rəva.

(3. səh. 29)

Ərəbcə "mustəfa"-seçmə, seçilmiş, bəyənilmiş deməkdir. İmam Əliyə verilmiş adlardan biridir. (1. səh. 219) Bu ada "Dədə Qorqud" dastaninda da rast gəlinir. Lakin dastandakı Mustəfa süjetlə əlaqəli surət deyil. Bu ad yalnız boyların sonunda Məhəmməd adının sinonimi kimi çəkilir:

Yığışdırsun, duruşdursun, günahlarını
Adı görklü Məhəmməd Mustafa yüzi suyuna
Bağışlasın, xanım, hey!...

(3. səh. 51).

Bu xeyir dua, şübhəsiz ki, qədim dastanın sonralar üzünü köçürən katibin əlavəsidir. Belə ki, "Kitabi-Dədə Qorqud"dakı hadisələrin baş verdiyi vaxtlarda onun qəhrəmanları Məhəmmədi, Mustafanı hələ tanımırdılar.

Füzuli poemasındakı Mustəfa da dini ad kimi işlənmişdir.

Zeynəb. Füzuli poemasında antroponiminə də rast gəlirik:

Olmuşdur əsir bir nigarə,
`Büt ziybli Zeynəb adlı yarə.

(3. səh. 142)

Ərəbcə "zeynəb" – kök, dolğun; gözəl, yaraşıqlı, bəzənmiş deməkdir. Zeynəb Məhəmməd peygəmbərin (s.a.s.) sevimli qızının, həmçinin əziz arvadlarından birinin adı olmuşdur. (1. səh. 347) Bu ad şərq aləmində geniş yayılıb. Ona Ərəbistandan başqa İranda, Türkiyədə, Əfqanıstanda da çox rast gəlmək olar.

Azərbaycan xalqının məişətində Zeynəb adından bu gün də geniş şəkildə istifadə edilir.

Nəvai. Poemada Nəvai adı ilə də rastlaşırıq:

Olmuşdur Nəvaiyi-süxəndan
Mənzuri-şəhənşəhi-Xorasan.

(3. səh. 32)

Füzuli burada özbək şairi Əlişir Nəvaini nəzərdə tutur. Dahi özbək şairi və mütəfəkkiri Əlişir Nəvai (1441-1501) bir müddət Sultan Hüseyn Bayqaranın vəziri olmuşdur. Nəvai öz

qiymətli və zəngin kitabxanasını xalqın istifadəsinə vermiş və bir sıra məktəblər təsis etmişdir. Onun özbək dilində "Xəmsə"si, dörd divanı və başqa əsərləri vardır. Ədəbi yaradıcılıqda Nizami ədəbi məktəbinə mənsub olmuşdur.

Farsca "nəva+i"-avazlı, səsli, muğama məxsus, nəğməyə məxsus; varlı, sərvətli deməkdir. (1. səh. 235)

Nizami. Füzuli "Leyli və Məcnun" əsərində dahi Nizami Gəncəvini ehtiramla yad edir:

Bulmuşdu səfayi-dil Nizami,
Şirvanşəhə düşüb girami.

(3. səh., 32)

Nizami təxəllüs kimi XII əsr Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İlyas Yusif oğlu Gəncəviyə aiddir. Sonradan sənətkarımıza olan ehtiram və hörmət bu təxəllüsün şəxs adı kimi məişətimizdə geniş yayılmasına səbəb olmuşdur.

Ərəbcə "nizam+i"-nizamlı, qayda-qanunlu; qayda-qanun yaradan, nizama salan deməkdir. (1.səh., 238) Nizami təxəllüsü həm də, "şeir, poeziya" bildirən "nəzm" ilə eyni kökdəndir. Dahi Nizami Gəncəvi də şeir mülkünün sultanı, hökmranı, qayda qoyanı idi. Bu gün də söz sultanı Nizami Gəncəvi bütün dünyada məşhurdur.

Bu adlardan başqa "Leyli və Məcnun" poemasında Məsih, İsa, Füzuli, Nəmrud, Xəlil, Əbunüva, Harun, Musi, Ali, Osman, Sultan Süleyman, Əhməd, Veys, Səlman, Zeyd, İbni Səlam, Xızır və s. antroponimlər də işlənmişdir.

Poemada işlənmiş bəzi yer adlarının semantikası haqqında məlumat verək:

"Leyli və Məcnun" poemasında rast gəlinən adlardan biri də **Bağdaddır:**

Ancaq deməzəm ki, xaki-Bağdad
Alayişi-nəzmdəndir azad.

(3. səh. 30)

Bağdad Ərəb İraqının ən böyük şəhərlərindəndir. Hazırda İraq Ərəb Respublikasının paytaxtıdır. Dəclə çayının sahilində yerləşir. Mühüm dəmir yol, şosse yo-lu və çay nəqliyyatı mərkəzidir. Şəhərin əsası xəlifə Mənsur tərəfindən 762-ci ildə qoyulmuş və Abbasilər xəlifələrinin paytaxtına çevrilmişdir. Orta əsrlər Şərqinin ən böyük siyasi, iqtisadi və mədəni mərkəzi olmuşdur.

Bağdad sözünün lüğəti mənası – "Allahın hədiyyəsi", "Allah tərəfindən verilmiş" deməkdir.

Xorasan. Poemada rast gəlinən coğrafi adlardan biri də Xorasandır. Xorasan orta əsrlərə qədər Orta Asiyanın ən böyük ölkələrindən biri olmuşdur. Iranın şimal-şərqində bir vilayətdir;

imamlardan Əli Rzanın qəbri bu vilayətin mərkəzi olan Məşhəd şəhərində olduğundan, bura müsəlmanların ziyarətgahıdır.

Qədim İran dövlətləri, yəni Pişdadyan və Kəyamyan zamanında əsl İran, Xorasan və onun ətrafından ibarət olmuş və Bəlx şəhəri İranın paytaxtı imiş. Xorasan adı bu ölkəyə sonralar, Sasanilər zamanında verilmişdir. Mənası qədim fars dilində (pəhləvi dilində) "Günəş Yurdu", yəni Şərq deməkdir.

Məkkə. "Leyli və Məcnun" əsərində Məkkə və Mədinə toponimləri də işlənmişdir:

Əbr istehsalü bərq kinə,
Şahənşəhi – Məkkəvü Mədinə.

(3. səh. 34)

Məkkə - Səudiyyə Ərəbistanında şəhərdir. Hicaz əyalətinin inzibati və ticarət mərkəzidir. Ərəbistan yarımadasında ən qədim şəhərlərdən biridir. Müsəlmanların baş ruhani mərkəzi və ziyarət ocağıdır. Buraya hər il minlərlə insan ziyarətə gəlir. Toponimin mənası ərəb dilində "şəhərlər anası" deməkdir.

Mədinə. Səudiyyə Ərəbistanında qədim şəhərlərdən biridir. Lüğəti mənası şəhər deməkdir. Əvvəlki adı Yəsribdir. Məhəmməd (s.a.s.) peygəmbərin qəbri oradadır.

Poemada **Bəsrə** toponiminə də rast gəlirik:

Əmrinə ərəb mütiü münqad,
Cəh Bəsrə məqamı, gah Bağdad.

(3.səh. 44)

Bəsrə-İraq Ərəb Respublikasının cənub-şərqində, Şəttəl-ərəb çayının sahilində yerləşir. Ölkənin ən böyük dəniz limanıdır. Əsası 637-638-ci illərdə xəlifə Ömər tərəfindən qoyulmuşdur. Açıq rəngli daşlardan tikilmiş bu şəhər uzaqdan ağardığı üçün ərəb dilində ağ mənasında olan Bəsrə adını almışdır.

Poemada rast gəldiyimiz **Rum** coğrafi adı bir neçə dəfə işlənmişdir:

Bir neçə zərifi-xütteyi-Rum,
Rumi ki, dedin, qəziyyə mə'lum.

(3. səh. 39)

Rum-Roma şəhəri ilə romalıların adından alınmış və onların Şərq qohumları tərəfindən əvvəl romalılara, onların dövlətinə, sonra bu dövlət Qərb və Şərq dövlətlərinə bölündükdə Rum adı Şərq dövlətinə verilmişdir. Şərq imperatorlarının hakim qohumu olan romalılar yunanlara və onların hökmündə olan başqa qohumlarla birləşib qədim yunan dilində əmələ gəlmiş bir dildə danışmağa başladığından Rum adı bu ümumi qohuma və dilə verilmişdir. Tarixi şəxsiyyət olan İsgəndərə bəzən İsgəndər Rumi deyilməsi də bununla əlaqədardır. Eyni zamanda Şərqi

Rum impe-ratorluğunun hakimiyyəti altında olan ölkələr də bu adla adlanır. Indiki Türkiyə dövlətinin Kiçik Asiya yarımadasında yerləşən ərazisinin Cənub hissəsi olan Anadolu tərəfləri də vaxtilə Rum adlanırdı.

"Leyli və Məcnun" poemasında **Şam** coğrafi adına da rast gəlinir:

Tərpəndi səri-sinani-Bəhram,
Fəth oldu ona vilayəti-Şam.

(3.səh. 169)

Şam – vaxtilə Suriya və Fələstinin tutduğu əraziyə ərəblərin verdiyi ad olmuşdur. Sonralar Şam adı şəhər adı kimi qalmış və nəhayət, həmin şəhər Dəməşq adlandırılmışdır. Hazırda Suriya Ərəb Respublikasının paytaxtıdır. Dünyanın ən qədim şəhərlərindən biri hesab olunur.Onun adına eramızdan əvvəl XV əsrdə təsadüf olunur. Sonralar müxtəlif illərdə müxtəlif hökmdarların paytaxtı və ya əyalət şəhəri olaraq inkişaf etmişdir. Hazırda yaxın Şərqin ən gözəl şəhərlərindən biridir.

Poemada rast gəlinən coğrafi adlardan biri də **İran**dır:

Cahangiri ki, güntək mülk təsxirinə əzm etsə,
Mühəqqər cilvəgahi ərseyi-İranü Turandır.

(3.səh. 37)

İran-Asiyada dövlətdir. İran adı qədim fars dilindəki arxiya sözünün dəyişdirilmiş forması olub, nəsil, əsil-nəcabətli deməkdir. Arxiya adı ilk zamanlar yüksək təbəqəyə verilmiş sonralar bütün ölkəyə şamil edilmişdir.

Əsərin dilində **İraq** toponiminə də rast gəlinir:

Min zərrin nə'l, əsbi-tazi,
Misrivü İraqiyü Hicazi.

(3.səh. 134).

İraq-İran ilə Ərəbistan və Bəsrə körfəzi arasında yerləşir. Qədimdə bu ad Ba-bilistana və ya Mesopotamiyaya məxsus ikən, sonralar bu ad İranın bir hissəsinə də deyildiyindən bunları qarışdırmamaq üçün birincisinə İraqi-Ərəb, ikincisinə İraqi-Əcəm adı verilmişdir. Hazırda İraq-Ərəb Respublikası adlanır. Paytaxtı Bağdad şəhəridir.

Bunlardan əlavə poemada Hicaz, Qaf, Şirvan, Turan, Kəbə və s. toponimlər; ərəb, fars, türk və s. etnonimlər də vardır.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Məhəmməd Füzulinin "Leyli və Məcnun" əsərinin onomastik leksikasını antroponimlər, toponimlər, etnonimlər, fitonimlər, kosmonimlər və zoonimlər təşkil edir. Poemada qədim antroponim, toponim və etnonimlərin işlənməsi bədii əsərin tarixiliyini daha da artırır. Məhəmməd Füzuli kosmonim, zoonim və fitonimlərdən

müxtəlif məqamlarda istifadə etmişdir. “Leyli və Məcnun” əsərində bu leksik vahidlərdən bənzətmə, təşbeh, metofora və s. məqsədlə istifadə edilmişdir. Axtarış və araşdırmalar göstərir ki, Füzuli yaradıcılığı onomastik vahidlərlə zəngindir. Ona görə də Füzuli yaradıcılığında xüsusi adların üslubi imkanları ayrıca bir tədqiqatın mövzusu olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan dilinin böyük izahlı onomastik lüğəti, I hissə, Bakı, 2007.
2. Kitabi – Dədə Qorqud. Bakı, 1988.
3. M.Füzuli. Əsərləri. 6 cilddə, ikinci cild. Bakı, 2005.

Aliyeva Aynure

Summary

Onomastic units in Fuzuli’s creation (for the materials of the poema of “Leyli and Majnun”)

The poem of “Leili and Majnun” by Mahammad Fuzuli is rich for onomastic units. The using of toponym and etnonym increases the historical redity of artistic work in the poem. It is known that Fuzuli had used fromkosmonym, zoonym and phytonyms in different ways all of them had completed in this article and the ethymological explanation of some onomastic units had been explained.

Key words: antroponym, toponym, etnonym, kosmonym, phytonym.

Айнура Алиева.

Резюме

Ономастические единицы в творчестве М.Фузули (на основе материалов поемы «Лейли и Меджнун»).

Поема Магамеда Фузули «Лейли и Меджнун» богат своими ономастическими единицами. Исследовании топонимов и этнонимов в поэме имеет большое историческое значение художественного произведения. При исследовании выяснилось что, М.Фузули использует космонимов, зоонимов и фитонимов в различных ситуациях. Все ети особенности описаны в статье и дается этимологические обьяснения некоторым ономастическим единицам.

Ключевые слова: антропоним, топоним, этноним, космоним, фитоним, зооним, ономастическая единица, поема.

ƏDƏBİ DİLDƏ ARXAİKLƏŞMİŞ SİFƏTLƏR QƏRBİ AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ

Sevinc Sadıqova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZET

Açar sözlər: dialekt, arxaizm, sifət, ədəbi dil, Azərbaycan dili.

Azərbaycan xalqının əzəli yaşayış məskənlərindən olan Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan) ərazisində bu gün bir nəfər də olsun azəri türkü qalmamışdır. Mərhələlərlə həyata keçirilən və 1988-ci ildə başa çatan deportasiya nəticəsində İrəvan, Göyçə, Dağ Borçalısı, Ağbaba, Dərələyəz, Zəngəzur mahallarının aborigen əhalisi olan azərbaycan türkləri minilliklər boyunca yaşadıqları dədə-baba torpaqlarından zorla qovulduqdan sonra Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində məskunlaşmışlar. Bu proses nəticəsində kompakt yaşayışdan məhrum olduqlarına görə onların dialekt-şivə xüsusiyyətləri getdikcə neytrallaşır. Halbuki Qərbi Azərbaycan dialekt və şivələri zəngin leksik və qrammatik xüsusiyyətlərə malikdir, Azərbaycan dilinin ən qədim dövrlərinin izlərini özündə yaşatmaqdadır ki, bunların da tədqiqi Azərbaycan dilinin tarixinin öyrənilməsi baxımından müstəsna dərəcədə əhəmiyyətlidir.

Qərbi Azərbaycan şivələrində bir sıra leksik vahidlər vardır ki, bunlar tarixən ədəbi dildə də işlək olmuş, sonradan arxaikləşərək ədəbi dildən çıxmış, lakin şivələrdə mühafizə olunmuşdur. Bu yazımızda Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən, ədəbi dildə arxaikləşmiş sifətləri nəzərdən keçirəcəyik.

Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən sifətləri leksik-semantik xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı kimi qruplaşdıra bilərik: 1) İnsana məxsus xarici görkəm və cismani əlamətləri bildirən sifətlər; 2) Xarakter və psixoloji xüsusiyyətləri bildirən sifətlər; 3) Ümumi şəkildə əlamət və keyfiyyət bildirən sifətlər; 4) Heyvanlara aid əlamətləri bildirən sifətlər. Əlbəttə ki, Qərbi Azərbaycan dialekt və şivələrində rəng, dad, ölçü və s. bildirən sifətlər də vardır, lakin bunların içində tarixən ədəbi dildə işlənərək müasir ədəbi dil baxımından arxaikləşmiş leksik vahidlər olmadığına görə tədqiqat obyektimizə daxil deyildir. Bu səbəbdən məqalədə yalnız aşağıdakı sifətləri təhlilə cəlb etmişik:

1.İnsana məxsus xarici görkəm və cismani əlamətləri bildirən sifətlər: alacankeş (yarıcan; İrəvan, Göyçə), anqut (həddindən artıq arıq; İrəvan, Göyçə, Dağ Borçalısı), avırtdax (kök, sifətini ət basmış; Dərələyəz, Zəngəzur), caydax (çox arıq və uzun; İrəvan, Göyçə), ələngə (arıq; Loru-Pəmbək), imirzə (yaraşıqlı; Dağ Borçalısı) və s.

"Yaraşıqlı" mənasında işlənən **imirzə** leksemi "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında eyni mənada işlənmişdir:

...bir imirzə xub yigit qırq yigid ilən sağında və solında oturırlar (1.73).

2.Xarakter və psixoloji xüsusiyyətləri bildirən sifətlər: ağzıisti (heç nədən qorxmayan; Dərələyəz), ağzısuyux (sirr saxlaya bilməyən; Göyçə), ağzıbir (sirr saxlayan; İrəvan, Göyçə), aladil (yalançı, hiyləgər; Dağ Borçalısı), alağuz (araqarışdıran, xəbərçi; Ağbaba), alçax// alçaxkönül (təvazökar, Göyçə), asükün (naşükür, hər şeydən narazı; İrəvan), azğıntı (avara; İrəvan), bayanğı (avara, tüfeyli; İrəvan), beçərə (yazıq, fağır; Dağ Borçalısı), beddam (adı pis çıxmış; Dərələyəz, Göyçə), bərraday (tənbəl, avara; Göyçə), burnuyelli (özündənrazı, lovğa; İrəvan, Göyçə), cezvəli (əsəbi, tez özündən çıxan; İrəvan), cələkəsən (fırıldaqçı, hiyləgər; Göyçə, Zəngəzur), cılasın (igid, qoçaq; Göyçə), cıynaxlı (bacarıqlı, qoçaq; İrəvan), cüdam (axmaq, yelbeyin; Dağ Borçalısı, Ağbaba), cüvəllağı (çoxbilmiş, bic; İrəvan), daqqa (özündənrazı, lovğa; Göyçə), dambat (özündənrazı, özünü dartan, lovğa; əksər şivələrdə), darqursax (səbirsiz, hövsələsiz; İrəvan, Göyçə), daşqəfədan (simic, xəsis; İrəvan), davaxor (dalaşqan; Zəngəzur), dənəxor (özgə hesabına yaşayan; İrəvan), dıydıx (yelbeyin, yüngülxasiyyət; İrəvan, Göyçə), dingiş (yüngülxasiyyətli; Zəngəzur), əlləm-qəlləm (kələkbaz, fırıldaqçı; Göyçə), faqqı (kələkbaz, hiyləgər; Göyçə), fasıx (bic; Ağbaba, Göyçə), fəllax (diribaş; İrəvan), göy (xəsis; Göyçə), hul (qanmaz; Göyçə), huydum (yüngülxasiyyətli, yelbeyin; Dərələyəz), hüşdürüm (yüngülxasiyyətli, yelbeyin; İrəvan), mağmın (yazıq, fağır; Göyçə) və s.

Bu leksemlərdən **mağmın** sifəti məğbun fonovariantında, eyni semantika ilə ədəbi dil nümunələrində işlənmişdir:

Ey könül, sənsən məni məğbun edən,
Natəvanü xəstəvü məhzun edən. (2.345).
Yusif nəbi eşidübən məğmum oldı,
Yəqub suçı vida qılıb çıqar imdi (4.170).

Qeyd edək ki, müasir ədəbi dildə işlənən elə sifətlər vardır ki, bunlar tarixən ədəbi dildə, həmçinin Qərbi Azərbaycan dialekt və şivələrində fərqli semantika ilə işlənir. Belə sözlərdən ağır, alçaq sözlərini göstərmək olar. Müasir ədəbi dildə ağır sözü çəki anlamında, alçaq sözü "aşağı", məcazi mənada isə "ləyaqətsiz" mənasında işlənir. Lakin həm tarixən ədəbi dil nümunələrində, həm də Qərbi Azərbaycan dialekt və şivələrində bu sözlər fərqli məna ifadə edir: ağır sözü "hörmətli, samballı", alçaq sözü isə "sadə, təvazökar" (çox zaman alçax könüllü birləşməsi şəklində) mənalarında işlənir; məs.: Qonşumuz Salman dayı ağır kişidi, sözü qılışdan kəsərridi (Dərələyəz); Məhərrəm məllim çox alçax könüllü adamdı (Göyçə).

Bu sözlər ədəbi dil nümunələrində də eyni semantika ilə işlənmişdir:

Yusif sədiq bu əhvalı bəyan bildi,

Ağır xələt geyüridi alıb gəldi (4.123).

Hüsn içində sana manənd olmaya,

Əsli yuca, könlü alçağum bənim (2.25).

3.Ümumi şəkildə əlamət və keyfiyyət bildirən sifətlər: ajar (təzə, işlənməmiş; Göyçə), alaqolay (ortabab, babat; Göyçə), aneyin (əcayib, qəribə; Zəngəzur), cıqqılı (balaca, xırdaca; Göyçə, Dağ Borçalısı), cu:x (duru; İrəvan), ey (yaxşı, əla, gözəl; İrəvan), əcərri (təzə, istifadə olunmamış; Zəngəzur), əssah (dəqiq, doğru; Ağbaba, Göyçə, İrəvan), gidi (vəfasız, etibarsız; Göyçə), qolay (rahat, asan; Göyçə), suşdu//suçlu (günahkar; Göyçə) və s.

Bu leksemlərdən **ey** sözü eyi// iyü fonovariantlarında, suşdu sözü suçlu fonovariantında eyni semantika ilə, **qolay** sözü isə eyni fonosemantika ilə ədəbi dil nümunələrində işlənmişdir:

Aşiqindir zahid, əmma canə qıymır vəqti-kar,

İyü xəyalı özgəvü sevdayi-bazar özgədür. (3.29).

Və əhvalın nətəligin bizdən sorər,

Gərəkməz kim, səni suçlu bilə imdi (4.83).

Andan əvvəl anı kim, yad qılduq idi,

Ol mənidən qolay nicat oldı imdi. (4.114).

4.Qərbi Azərbaycan dialekt və şivələrində heyvanlarla bağlı olaraq, heyvanların müəyyən əlamətini, xüsusiyyətini bildirən qısrağ, qısır, boğaz, qaşqa, təpəl, saqqar və s. sifətlər də işlənir ki, bunlar müasir Azərbaycan ədəbi dilində arxaikləşmişlər, lakin tarixən ədəbi dildə işlək olmuşlar.

Qısrağ//qısrax leksemi Qərbi Azərbaycanın Ağbaba şivəsində "bala verməyən at, doğmayan at, qısır at" mənalarını ifadə edir: "Nəsif bir qısrax alıf, buraxıf Sarı çayırda otdu:ur".

Ədəbi dildə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında işlənir:

Biŋ dəxi ayğır gətürüŋ kim, heç qısrağa aşmamış ola (1.59);

Biŋ ayğır diləyübdür kim, qısrağa aşmamış ola (1.59);

And içmişəm qısır qısrağa bindigim yoq (1.73);

And içəyim bu gəz boğaz qısrağa bindigim yoq (1.73).

"Qədim türk lüğəti"ndə qisraq "cavan dişi at (bəzən – bala verməyən dişi at)" kimi izah olunmuşdur: "qisir qisraq – bala verməyən dişi at; qiz birlä küräšmä qisraq birlä jarišma – qızla güləşmə, dişi atla yarışma" (5.448). V.V.Radlov bu sözü кыcрак variantında qeydə alaraq "cavan dişi at, hələ doğmayan dişi at, cavan dişi at ilxısı" mənalarında izah etmişdir (6,II,1.812).

Mahmud Kaşğaridə “kısrak igəndi – qısraq boğaz oldu” ifadəsi (7,I.248) və kısrak – gənc qısraq izahı verilmişdir (7,I.459).

Qısrağ//qısrax sözü ilə eyni kökdən olan və Qərbi Azərbaycan şivələrinin demək olar ki, hamısında işlənən **qısır** sözü də “bala verməyən heyvan, doğmayan heyvan” mənalarını bildirir: “Qısır qoyunu saxlamazdar, kəsəllər”. Dərələyəz şivəsini tədqiq edən H.Mirzəyev qeyd etmişdir ki: “Qısır – doğmayan mal və qoyun. Bu söz Dərələyəzin bütün kəndlərində işlənir” (8.320). Bəzi hallarda, daha çox təhqiramiz mənada övladı olmayan qadınlara da qısır deyilir, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da məhz bu mənalarda, yəni həm heyvanların bir xüsusiyyəti kimi, həm də övladı olmayan qadınlara təhqiramiz müraciət kimi işlənmişdir:

And içmişəm qısır qısrağa bindigim yoq (1.73);

Qısırca Yengə derlər, bir xatun vardı (1.56);

Qısırca yengə aydır: “Bəg yigidim, bu otağ Baybican bəg qızı Banıçiçəgiŋdir”, – dedi (1.56);

Qısırca yengə derlər, bir xatun vardı, aŋa ayıtdılar: “Mərə **Qısırca** yengə, dur sən oyna, nə bilür dəlü ozan”, – dedilər (1.72);

Qısırca yengə durdı, aydır: “Mərə dəli ozan, ərə varan qız mənəm!” – dedi (1.72).

V.V.Radlov bu sözü кыcыp variantında verərək, “balası olmayan, doğa bilməyən (at, inək)” kimi izah etmişdir (6,II,1.805-806). M.Kaşğaridə kısır-qısır “doğmayan qadın və heyvan” kimi izah olunaraq, “buradan alınaraq “kısır kısrak deyilir ki, “doğmayan qısraq, madyan” deməkdir” məlumatı verilir (7,I.369).

Qərbi Azərbaycan dialekt və şivələrinin bir çoxunda (Dərələyəz, Hamamlı, Ağbaba, İrəvan, Vedibasar, Zəngibasar, Çəmbərək, Karvansaray və b.) **qaşqa** “heyvanın alnı, alnında olan ağ tük topası, xal” (9.253; 10.234; 11.150; 12.107) mənasında işləkdir: “Qaşqa inəx` balalıyıf”.

Ədəbi dildə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının dilində rast gəlinir:

Təpəl-qaşqa ayqırına Dondar bindi (1.37).

“Qədim türk lüğəti”ndə qašγa formasında, “heyvanın alnında ağ ləkə, iz, ulduzcuq” kimi izah olunmuşdur: “qašγa at – ulduzcuqlu at” (5.431). V.V.Radlov bu sözü кашка formasında qeydə alaraq bir neçə mənasını vermiş, mənalarından birini də “atın alnındakı ağ ləkə” kimi izah etmişdir (6,II,1.395). M.Kaşğaridə kaşğa, kaşğa koy “başı ağ, qalan yerləri qara qoyun” mənasında izah olunmuşdur (7,I.421).

Təpəl sözü Qərbi Azərbaycan şivələrindən bir qismində (Dərələyəz, Çəmbərək, Basarkeçər) “heyvanın alnında ağ ləkə, alnında ağ tük topası olan heyvan” mənasında işlənir: “Heydar pütünnü günü təpəl keçiynən oynu:r”.

Qərbi Azərbaycan şivələrini araşdıran müəlliflərdən bir qismi də (9.253; 10.369; 11.223; 8.340) bu sözü qeyd edərək həmin mənada izah etmişlər. Ədəbi dildə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının dilində rast gəlinir:

Təpəl-qaşqa ayqırına Dondar bindi (1.37).

V.V.Radlov төбөл formasında qeydə alaraq "atın alnında ağ ləkə" kimi izah etmişdir (6,III,2.1272).

Qərbi Azərbaycanın Çəmbərək, Karvansaray, Ağbaba, Hamamlı, Basarkeçər şivələrində **saqqar** sözü işlənir və "alnında ağ tük xalı, ağ tük topası olan heyvan, inək, qoyun, keçi, at" mənasını bildirir: "Sakqar keçi yaman qojalıyıf". Bu söz yuxarıda qeyd etdiyimiz qaşqa, təpəl sözləri ilə eyni mənalıdır.

Qərbi Azərbaycan şivələrini araşdıran bəzi müəlliflər (9.253-254; 10.315; 11.198) bu sözü qeydə almışlar. Azərbaycan dilinin Qazax, Borçalı dialektlərində də "qaşqa, təpəl" mənasında, Qazax dialektində həm də "uzunsaqqallı keçi" mənasında işlənir (13.416). E.Əzizov bu sözlə bağlı yazır: "Müasir şivələrdə (Qazax, Borçalı, Gədəbəy) saqqar şəklində eyni mənadadır: - Saqqar qoçu bəri gəti (Qaz.); Saqqar qoyunun başı burdan belə ağ olur (Bor.)" (14.228).

Toğlıcıqlar, dövlətim saqar qoç, gəl, keç!" – dedi (1.130).

Ay saqar qoç, mənim nerədən həlak olacağım bildiŋ? (1.130).

Dastandakı saqar leksemi Qərbi Azərbaycan şivələrində geminasiyaya uğrayaraq saqqar fonovariantında işlənir.

"Qədim türk lüğəti"ndə soqar "buynuzsuz, tüksüz" mənasında izah olunur (5.509). V.V.Radlov сакар formasında qeydə alaraq "atın alnında ağ zolaq" mənasında izah etmişdir (6,IV,1.243).

Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən mağmın, eyi, qolay və b. sifətlər müasir ədəbi dildə işlək deyil, lakin XIII-XVIII əsrlərə aid ədəbi-bədii dil nümunələrində tez-tez rast gəlinir.

Bu leksik vahidlər qədim dövrlərdən başlayaraq təqribən XVIII əsrə qədər ədəbi dildə - "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında, "Dastani-Əhməd Hərami" poemasında, Qazi Bürhanəddinin, Qul Əlinin, İmadəddin Nəsiminin, Kişvərinin, Şah İsmayıl Xətayinin, Məhəmməd Füzulinin, Qövsi Təbrizinin və digər söz sənətkarlarının yaradıcılığında işlənmiş, tədricən arxaikləşərək ədəbi dildən çıxmış, Azərbaycan dilinin müxtəlif dialekt və şivələrində, həmçinin Qərbi Azərbaycan şivələrində qalmışdır. Bu leksik vahidlərin tədqiqi Azərbaycan dilinin tarixi, ədəbi dil tarixi, tarixi və təsviri dialektologiya, tarixi leksikologiya kimi sahələrin öyrənilməsi üçün zəngin material verir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1.Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2004, 376 s.
2.Azərbaycan klassik ədəbiyyatından seçmələr. II c., Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, 408 s.
3.Kişvəri. Əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2004, 176 s.
4.Qul Əli. Qisseyi-Yusif. Bakı, "Şərq-Qərb", 2004, 216 s.
5. Древнетюркский словарь. Л., Наука, 1969, 676 стр.
6.Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. т.I, ч.1, СПб, 1893, 968 стр.; т.II, ч.1, СПб, 1899, 1052 стр.; т.III, ч.1, СПб, 1905, 1260 стр.; т.III, ч.2, СПб, 1905, 2204 стр.; т.IV, ч.1, СПб, 1911, 1116 стр.
7.Kaşğarlı M. Divanü-lüğət-it-türk. I, Bakı, "Ozan", 2006, 512 s.
8.Mirzəyev H. Dərələyəz mahalının toponimləri və şivə sözləri. Bakı, "Ağrıdağ", 2003, 360 s.
9.Kərimov Ş. Azərbaycan dilinin Çənbərək və Karvansaray şivələri. Bakı,"Nurlan",2004,362s.
10.Bayramov İ. Qərbi Azərbaycan şivələrinin leksikası. Bakı, "Elm və təhsil", 2011, 440 s.
11.Bayramov A., Bayramova A. Ağbaba şivəsi sözlüyü. Sumqayıt, 2014, 280 s.
12. Ələkbərli Ə. Qərbi Azərbaycanın dialektoloji lüğəti. I. İrəvan çuxuru. Bakı, "Ağrıdağ", 2009, 192 s.
13Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti, Bakı, "Şərq-Qərb", 2007, 568 səh.
14.Əzizov E. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası: Dialekt sisteminin təşəkkülü və inkişafı. Bakı, "Elm və təhsil", 2016, 348 s.

MUNZUR 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
TUNCELİ
31 MAYIS 2020

TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN INSTAGRAM'DAKİ YANSIMALARI

Hatice Duran OKUR

İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar KAYA

İnönü Üniversitesi

ÖZET

Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlarla ortaya çıkan sosyal medya küresel çapta yayın olarak kullanılmakta ve bireylerin gündelik hayatında oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Zaman ve mekândan bağımsız olarak ilişki kurmaya imkân sağlayan sosyal medya ağları sanal alan üzerinde kendine has ritüellere ve dijital kültüre sahip olsa da gündelik hayattan tamamen kopuk değildir. Bu mecralar gündelik hayatla karşılıklı bir etkileşim içindedir. Diğer bir deyişle gündelik hayattaki ilişki ve etkileşimler sosyal medyada bireylerin paylaşımları ve ilişkileri üzerinde etkili olurken, sosyal medyadaki ilişki ve etkileşimler de gündelik hayata olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilebilecek pek çok açıdan etki etmektedir. Bu doğrultuda gündelik hayata nüfuz etmiş olan tüketim kültürü, gündelik hayatın uzantısı olarak ele alınan sosyal medyada bireylerin paylaşımlarına yansımaktadır.

Bu sunum görsel içerik temelinde ilişki ve etkileşimlerin kurulduğu, popüler sosyal medya ağlarından biri olan Instagram'la sınırlandırılmıştır. 2010 yılında fotoğraf düzenleme uygulaması olarak kullanıma sunulan Instagram, kurulduğu günden bu yana yeni özelliklerin uygulamaya dâhil edilmesiyle sürekli güncellenmiş, kullanım alanını yaygınlaştırmış ve dünya çapında en çok kullanılan popüler sosyal medya ağlarından biri olmuştur. Instagram bireylerin kendilerine ait profilleri üzerinden zevklerini, beğenilerini, boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini kimlik ve hayat tarzı olarak görsel içeriklerle diğerlerinin beğenisine sundukları, ortak zevkler ve ilgi alanları doğrultusunda ilişki kurdukları, markaları, modayı ve moda ikonlarını takip ettikleri, tüketim tercihlerini görünür kıldıkları, tüketim ürünleri hakkında konuştukları, olumlu ve olumsuz değerlendirmeler yaptıkları, tavsiye alıp verdikleri, bu doğrultuda tüketim alışkanlıklarına yön verdikleri bir platformdur. Tüketim kültürü Instagram paylaşımlarında sembolik ve gösterge değerlerinden yararlanılan metaların teşhir edilmesiyle yoğun olarak hissedilmektedir. Bu bağlamda burada tüketim kültürünün Instagram'daki yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Tüketim Kültürü, Sosyal Medya, Instagram

GİRİŞ

Temel ihtiyaçları gidermeye yönelik davranışlardan başlayıp herhangi bir istek, arzu veya tutkunun tatmini için gösterilen çabaya kadar uzanabilen tüketim, toplumların benimsedikleri sosyal ve kültürel değerlerle şekillenen ve zamanın şartlarına göre değişen, dönüşen toplumsal bir olgudur.

İnsanların sadece hayatlarını devam ettirebilmek adına temel ihtiyaçlarını gidermek için yaptıkları tüketim zamanla farklı ve daha geniş anlamlara karşılık gelmiştir. Yaşanan bu anlam değişmesi ve genişlemesi, tüketimin ilk anlamının yanında, sosyal statü ve kimliklerini gösteren sembolleri, hayat tarzları, hazcı, gösterişçi gibi çeşitli unsurları barındırmasıyla olmuştur. Diğer bir deyişle tüketim, çeşitli semboller ve göstergelerle bireyin statüsü, kimliği ve kim olmak istediği ile ilgili karşı tarafa bir izlenim veren, anlam ileten, sosyal ilişki ve etkileşimleri yönlendiren, ekonomik olduğu kadar, aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve kültürel bir olgudur (Bocock, 2009).

Günümüzde tüketimin, toplumu tasvir edecek düzeye gelmesi kapitalist sistemle ilişkilendirilmektedir. Üretilen ürünlerin tüketilmesiyle sistemin devam edecek olması, tüketime odaklanılmasını ve tüketimin bir hayat tarzı haline getirilmesini önemli kılmıştır. Öncelikle standartlaştırılmış kitlesel üretimden (fordizim) ve kalıplaşmış tüketimden, bireye yönelik esnek üretim (postfordizm) ve tüketime geçiş, postmodern kültürel formlar olarak kimliği, zevki ve yaşam tarzını ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte 1980'lerden itibaren, adına küreselleşme denilen, özellikle bilgi teknolojisinin gelişmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve ulusal sınırları aşan dünya çapında yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel değişim, kapitalizmin etkisinin küresel hale gelmesini sağlamıştır.

Tüketim kültürünün oluşmasında ve yaygınlaşmasında iletişim teknolojileri kullanılarak, bireylere tüketim fikri ve arzusu aşılanmıştır. Bu durum geleneksel kitle iletişim araçlarında olduğu gibi, internet ve yeni iletişim teknolojileriyle ortaya çıkan, dünya çapında yaygın olarak kullanılan sosyal medya ortamlarında da devam etmektedir.

TÜKETİM KÜLTÜRÜ

Tüketim kültürü, kapitalist üretim sisteminin egemen olduğu toplumların kültürüdür. Featherstone (2013: 152-153)'a göre "tüketim kültürü" terimini kullanmak, ürünler dünyasının

ve ürünlerin yapılanma ilkelerinin günümüz toplumunun anlaşılması açısından merkezi bir konumda olduğunu vurgulamak demektir. Bu vurgunun iki odağı vardır: birincisi maddi ürünlerin sadece fayda değil, aynı zamanda "iletişim vasıtaları" olarak kullanımına ve ikincisi, hayat tarzları, kültürel ürünler ve metalar alanı içerisinde işleyen arz, talep, sermaye birikimi, rekabet ve tekelleşme gibi piyasa ilkelerine odaklanmayı içerir. Tüketimin, kullanım değerinin tüketimi olarak, maddi bir fayda olarak değil, her şeyden önce göstergelerin tüketimi olarak anlaşılması gerekir. Bu doğrultuda tüketim; statünün zevklerin, kimliğin ve sosyal ilişkilerin işaretleri ve kodları olarak, sosyal iletişim süreçleri içerisinde yer alır (Odabaşı, 2013: 16). Tüketim bir ilişki biçimidir ve bu ilişki özellikle semboller ve göstergelerle yapılmaktadır.

Baudrillard (2012: 24, 62)'a göre, tüketim düzeni sembol ve göstergelerle beslenir. Nesneler asla kullanım değeri içinde tüketilmez. Tüketilen nesneler ya bireylerin dâhil oldukları grupların ya da dâhil olmayı arzuladıkları grupların içerisinde kendilerini göstermeye yarayan bir araç olarak işlev görmektedir. Bu nedenle metaların sahip olduğu sembolik anlamlar modern tüketiciyi, her türlü ürün satın alırken etkiler. Satın alınanlar yalnızca basit, doğrudan, faydacı bir kullanımı olan maddi bir nesne değildir, bir anlam ileten, o sırada tüketicinin kim olmayı amaçladığını sergilemek amacıyla kullanacağı nesnelerdir. Tüketim ürünleri, insanların kimlik duygularını, tüketim kalıpları içindeki sembollerin kullanımıyla oluşturdukları bir yöntemin parçalarıdır (Kellner, 1992: 14-77'den aktaran Bocock, 2009: 59).

Miller (2011: 203)'a göre, bireylerin basit bir şekilde kendi "kimliklerine" ya da "imajlarına" uygun olan ürünleri seçtikleri ve böylece "marka kişiliği" ile "tüketici kişiliğinin" eşleştiği varsayımı eksik bir anlayıştır. Bireylerin ürün tercihleri aracılığıyla "arzuladıkları kimliklerle iletişim" kurmaya çaba sarf etmeleri önemli bir husustur. Bu husus bireylerin kişisel ve kolektif kimliklerini ürün tercihleri aracılığıyla yaratıp sergiledikleri sosyal, kültürel, sembolik, estetik ve ritüelleşmiş yolları vurgulayan "tüketim kültürü teorisinin" temel dayanağıdır.

Markalar, ürünlerin temsil ettiği sembolik anlamları çağrıştıran etiketlerdir ve bu etiketler sahip oldukları anlamlarla bireylerde bir seçkinlik, saygınlık, itibar hissi yaratır. Baudrillard (2014: 233)'a göre, markanın birinci işlevi belli bir ürüne ait olduğunu göstermek, ikinci işlevi ise bu ürüne herkes tarafından kabul görmüş duygusal yan anlamlar yüklenmesini sağlamaktır. Markaların bireylerin zihinlerinde canlandırdığı anlamlar, ürünü satın almak için adeta bir motivasyondur. Bu motivasyonun sebebi bireyin sadece kimliğini sergileyeceği ürün

olmasından ziyade, bireyin olmak istediği üst kimliğini temsil edeceği inancıdır. Ayrıca markalar gösterişçi tüketim için de önemli araçlardır.

Thorstein Veblen, gösterişçi tüketim teorisinde, lüks ürün ve hizmetlerin genel olarak bireylerin kendi mutluluklarını yükseltmekten ziyade, refah düzeylerini sergilemek için edinildiğini söyler. Bireyler pahalı ürünler için yaptıkları masrafı bedel olarak değil, kazanç olarak görür. Bu yüksek bedel yoksulların aynı ürünü alabilmelerini engelleyerek, ürün sahibinin zenginliğinin göstergesi olarak ürünün güvenilirliğini korumaktadır. Bireyler lüks ürünleri kaliteleri için değil, öteki kişiler üzerinde yarattığı etki ve hayranlık için satın almaktadır (Miller, 2011: 132).

Gösterişçi tüketim günümüz bireyleri tarafından sembolik anlamların yüklendiği çok çeşitli lüks markalar ile gerçekleşebilmektedir. Gösterişçi tüketimde bireylerin temel amacı kendini topluma kanıtlayabilmektir. Gösteriş tüketiminin gerçekleşmesi ile birey bir üstte yer alan sınıfa yaklaşma ve aynı zamanda alttaki sınıflardan uzaklaşarak içinde var olduğu sınıfa kendini kanıtlama çabası gütmektedir (Sabuncuoğlu, 2015: 372).

Tüketim kültüründe bireyler için ürünlerin ne olduğundan çok, neyi temsil ettiği önemlidir. Yani ürünün taşıdığı ve yarattığı imaj odak noktasıdır. Anahtar ölçüt ise, ürün karşısında tüketicinin duygusal tepkisidir (Odabaşı, 2013: 116). Bir başka deyişle, tüketimde asıl olan satın alınan/ sahip olunan ürünün bir ihtiyacı karşılamasından ziyade, o ürünün tüketiciye haz vermesidir.

Tüketim kültürünün açıkça modernlik içerisinde yükseldiği saptanabilir, ama tüketim kültürü aynı zamanda postmoderne işaret eden eğilimler sergiler (Featherstone, 2013: 197). Postmodern koşullarda ve tüketim kültüründe bireyleri maziye bağlayan köklerinden ve belirli kalıplardan ayrılan kimlikler, bireyler için kolaylıkla değiştirilebilir olmuştur. Bauman (1999: 47)'a göre ise, tüketim kültürünün hâkim olduğu toplumlarda kimlikler, tüketim malları gibi sadece tüketilmek şartıyla sahip olunmak içindir. Genel olarak mağazalardan, alışveriş merkezlerinden elde edilebilen bu toptan kimliklerin özelliği, satın alınabilmesi, uzun süre dayanmaması, kolaylıkla ve tamamıyla değiştirilebilmesidir. Bu anlamda kimlik duygusunun oluşumu, belirli giyim eşyaları ve ayakkabılar gibi tüketim mallarının kullanımı, müzik gruplarının veya futbol takımlarının taraftarlığını da dâhil edecek şekilde, popüler etkinliklere katılım yoluyla elde edilebilecek bir süreç olarak algılanabilir (Bocock, 2009: 36).

Featherstone'nun "yaşam tarzı" terimi günümüz tüketim kültürü içerisinde, bireyselliği, kendini ifade etmeyi ve belli bir tarza sahip olmayı çağrıştırır. Bir kimsenin bedeni, giysileri, konuşması, boş zamanını nasıl kullandığı, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, otomobil, tatil seçimleri, beğeni ve üslup duygusunun izleri olarak görülür. 1950'li yılların bir kitlesel tüketim dönemi olarak tarif edilmesinin tersine üretim tekniklerindeki değişmeler ve tüketicinin daha geniş bir ürün yelpazesine olan talebi, yalnızca 1960 sonrası genç kuşağa değil, giderek orta yaşlılara ve yaşlılara daha büyük bir seçim yapma imkânı sağladığı düşünülür. Featherstone'un belirttiği gibi, hayat tarzına, hayatın üsluplaştırılmasına gösterilen bu ilgi, tüketim pratiklerinin, tüketim mallarının tasarlanması, satın alınması ve teşhir edilmesinin ve gündelik hayattaki tecrübelerin, sadece mübadele değeri ve araçsal rasyonel hesap gibi kavramlar yoluyla anlaşılamayacağını ortaya koyar (Featherstone, 2013: 141- 150). Bireyler, kendilerini, sahip olduğu zevklerini, hayat tarzlarını özenle seçip tükettiği ürünlerle ifade etmektedirler. Fakat bu ürünlerin sadece tüketilmesi yeterli değildir. Tüketim kültüründe teşhir önemli bir yere sahiptir. Tüketilen ürünlerin teşhir edilmesi de gereklidir. Bireyler tükettiklerini teşhir ederek diğerlerine mesaj vermektedirler.

Tüketim kültüründe, satın alınan ürünlerin bireyselliğin sergilemesinin doğal davranışların sağlayamayacağı kadar karizmatik ve etkileyici bir yol olduğuna inanılır. Özellikle daha iyi ürünlerin karşı tarafa iletilen daha etkin sinyaller olduğu düşünülür (Miller, 2011: 98). Ürün sahibinin bireyselliğini dışavuran bir ifade oluşturmak için bireyleri, ürünleri dikkatlice seçmeye, düzenlemeye, uyarlamaya ve teşhir etmeye teşvik eder; söz konusu ürün mobilya, ev, otomobil, giyim kuşam, beden bakımı ya da boş zamanla ilgili uğraşlar olabilir (Featherstone, 2013: 199).

SOSYAL MEDYA VE INSTAGRAM

İnternet teknolojilerindeki gelişmelerle ortaya çıkan sosyal medya, zaman ve mekân kısıtlaması olmadan bireylerin kendi içeriklerini ürettikleri, birbirleriyle ses, görüntü, metin gibi çeşitli verileri paylaşarak aktif olarak etkileşime geçtikleri sanal iletişim platformlarıdır. Mayfield (2008: 5) sosyal medyanın özelliklerini şu başlıklar altında toplamıştır:

Katılım: Eşit bir şekilde ilgi duyan herkesi katkı yapma ve geri dönüş sağlama konusunda teşvik eder.

Açıklık: Çoğu sosyal medya araçları, geri bildirim ve katılım için herkesin erişimine açıktır. Oylama, yorumlama ve bilgi paylaşımını teşvik etmektedirler. Nadiren bazılarında erişme ulaşma ve içerik kullanımı parola ile engellenmiştir.

Karşılıklı İletişim: Geleneksel medyanın tek taraflı yayınının aksine, iki yönlü bir iletişim ve etkileşim ortamı sağlanmaktadır.

Topluluk/Grup: Bireylerin ortak ilgi alanları çerçevesinde hızlı ve etkili bir şekilde iletişim kurmasını sağlayan topluluklar oluşturmasını imkân tanır.

Bağlantılısallık: Sosyal medya sitelerinin birçoğu diğer sitelere, kaynaklara ve kişilere link vererek birbirleriyle bağlantıda kalabilmektedir.

Sosyal medya, internet üzerinde bireylerin bir araya gelmesine, iletişim kurmasına ve birbirleriyle fikir alışverişine imkân tanıyan bir dizi araç ve uygulamaların tümünü içeren şemsiye bir terimdir (Miletsky, 2010: 75). Diğer bir deyişle sosyal medya web 2.0 temelli sanal iletişim ortamlarının genel adıdır ve içerisinde kendilerine özgü özellikleri olan, çok çeşitli platformlar barındırmaktadır.

Sosyal medya ortamlarını temel özelliklerine göre çok çeşitli gruplara ayırabiliriz. Gün geçtikçe çeşitlenen ve yeni özelliklerle güncellenmeye devam eden bu ortamları genel olarak bloglar, wikiler, forumlar ve sosyal ağlar olarak bir ayrıma tabi tutabiliriz.

Bloglar genellikle kişisel ilgi alanları etrafında web sitesi sahiplerinin günlük olarak çeşitli konular hakkında fikirlerini, gözlemlerini yazdıkları, internet kullanıcılarının da bu günlük tarzındaki bilgilere yorumlarını ekleyebildikleri web siteleridir. Wikiler içeriği kolayca oluşturulabilen ve düzenlenebilen çok sayıda birbirine bağlı web sayfasından oluşan siteleri tanımlamak için kullanılır. Wikiler ansiklopedik bilgi depoları, bilgi yönetim sistemleri, kişisel ajandalar gibi çok farklı alanlarda uygulama imkânı bulmaktadır. Mesaj panoları olarak da bilinen forumlar ise, belli bir konudan veya farklı birçok konudan bahsedilebilen tartışma platformu ve paylaşım sitesi olarak kullanılmaktadır (Eldeniz, 2010: 21-25).

Sosyal paylaşım siteleri olarak da bilinen sosyal ağlar ise ücretsiz bir şekilde üye olunabilen, bireylerin paylaşmak istediği kişisel bilgilerini girerek profillerini oluşturabildiği, arkadaş ya da takipçi listelerini belirleyebildiği, metin, fotoğraf ve video gibi çeşitli paylaşımlar yapabildiği, yeni kişilerle ya da var olan arkadaşlarıyla etkileşime geçebildiği, çeşitli etkinlikler düzenleyebildiği web sayfalarıdır. Bireyin arkadaşlarıyla kolay iletişime geçebilmesi amacıyla

kurulan bu siteler, daha sonra bu amacının yanına yeni kişilerle tanışmak, eğlence, oyun, fikir ve düşünce paylaşımı, ortak ilgi alanları çerçevesinde topluluklar oluşturmak vb. gibi çok çeşitli amaçlar için kullanılır olmuştur.

Sosyal medyanın dünya çapında ve Türkiye'de kullanımı oldukça yaygındır. We are social ve Hootsuit (2019) tarafından her yıl hazırlanan dünyanın dijital tablosu (internet, mobil ve sosyal medya kullanımları)'na bakıldığında, öncelikle 82,4 milyon nüfusa sahip Türkiye'de; nüfusun %72'sini oluşturan 59.36 milyon internet kullanıcısı, nüfusun %63'ünü oluşturan 52 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı ve nüfusun %53'ünü oluşturan 44 milyon aktif mobil sosyal medya kullanıcısı vardır. İnsanlar günde ortalama 7 saat internette, bunun 2 saat 46 dakikasını sosyal medyada geçirmektedir. We Are Social (2019)'in raporuna göre Türkiye'de en çok kullanılan sosyal medya platformlarını ise sırasıyla Youtube'u Instagram, WhatsApp ve Facebook'tur.

Konumuz itibariyle Instagram'dan bahsedecek olursak, Instagram 2010 yılında Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından sadece IOS işletim sistemi üzerinden ücretsiz olarak kullanılabilen, kullanıcılarına fotoğraflarını farklı filtre ve efektler uygulayarak düzenleme ve anında paylaşma imkânı sağlayan bir uygulama olarak kurulmuştur. Uygulama ilk günden bu yana kullanım alanlarını artırarak, kullanıcı talepleri doğrultusunda sürekli güncellenmiş, yeni özellikleri bünyesine ekleyerek büyümeye devam etmiştir. Bugün ise bir milyarı aşkın aktif kullanıcı sayısı ile popüler sosyal medya ağlarından birisidir (www.instagram.com, 2019). Digital 2019 Türkiye raporunda, en aktif sosyal medya mecralarında biri olan Instagram'ın Türkiye'de 38 milyon kullanıcısı olduğu ve yılın son çeyreğinde büyümesini %2.7 oranında artırdığı ifade edilmiştir.

Instagram diğer sosyal medya ağları gibi bireylerin ortak ilgi alanları doğrultusunda birbirleriyle sanal alan üzerinde iletişim ve etkileşim kurmak, haberleşmek, anılarını biriktirmek, sosyalleşmek, kendini ifade etmek, eğlenceli zaman geçirmek için kullandığı bir paylaşım ortamıdır. Instagram kullanıcılarına sunduğu kaliteli fotoğraf ve video paylaşım özellikleri, çeşitli efekt ve düzenleme imkânları, paylaşımlar üzerine yapılabilen etiketleme, yer bildirimi/konum paylaşımı özelliği, basit tasarımı ve çeviri özelliği, direkt mesajlaşma ve görüntülü sohbet özelliği, 24 saatte kendiliğinden silinen hikâye (story) özelliği, canlı yayın özelliği, IGTV uygulaması bireyler tarafından oldukça cazip bulunmuş ve sitenin kullanımı kısa süre içerisinde bireylerin gündelik hayatlarının bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır.

İnsanların görüntü temeli üzerinde, ilgi alanları doğrultusundan bağlantı kurması amacıyla ortaya çıkan Instagram'ın, dünya çapında yaygın ve yoğun olarak kullanılması markaların, şirketlerin dikkatini çekmiştir. Marka ve şirketler Instagram üzerinden sponsorlu reklamlar verebildiği gibi, kendi profillerini oluşturarak tüketicileriyle kolay bir şekilde etkileşime girebilmektedir. Ayrıca markalar Instagram kullanıcılarını aracı kılarak da ürünlerinin reklam ve pazarlamasını yapmaktadır. Instagram'da çok takipçisi olan içerik üreticiler, fenomen, influencer gibi tanınmış kişiler, markalarla "ücretli ortaklık" adı verilen işbirlikleri yaparak, reklamını/tanıtımını yaptığı ürünlerle ilgili paylaşımlarında markaları etiketleyerek takipçilerine satın alma tavsiyelerinde bulunmaktadır. Bu anlamda Instagram yeni reklam ve pazarlama alanı olmuştur.

Kullanıcı talepleri doğrultusunda sürekli güncellendiğini dile getiren Instagram, artık kullanıcıların diğer bireylerle ve ilgi alanlarıyla ilgili bağlantı kurulan bir yer olmasının yanında bireylerin sevdiği markaları takip ettiği, yeni markalar keşfettiği, modayı takip edip, kendine yeni tarz/stiller yaratabildiği, alışveriş yapabildiği ve genel olarak tüketimlerine yön verdiği bir mecradır.

INSTAGRAM'DA TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN İZLERİ

Instagram'da paylaşım yapmak, bir anlamda bu mecrada bireyin kendini, hayat tarzını, zevklerini, beğenilerini diğerlerine sunması, göstermesidir. Instagram'ın iletişim ve etkileşim dili görüntüdür. Görüntüler aracılığıyla bireyler göstermek istediği anları ve anılarını bu mecrada paylaşmaktadır. Genel olarak birey kendisi başta olmak üzere, sevdikleri kişileri, evini, seyahatlerini, estetik değeri olan, göze hitap eden (eşya, doğa, mekân, manzara, dekor, sofra, sunum vb.) ve diğerlerinin beğeneceğini düşündükleri şeyleri paylaşmaktadır.

Instagram'da birey kendi kimliğini, diğerlerinden farkını ortaya koymak, ben de buradayım demek için paylaşımda bulunur. Bunu da görsel imajlarla pekiştirir ve sürekli olarak günceller. Bireyler Instagram'daki paylaşımlarıyla idealize ettikleri benliklerini takipçilerinin beğenisine sunarlar. Bu şekilde sundukları ideal benliklerine uygun sosyal ilişki ağları oluşturabilmekte, paylaşımlarıyla sanal alanda kendini görünür kılarak, takipçileri tarafından onay alarak varoluşunu kanıtlamak istemektedir.

Daha önceden yakın çevre ile sınırlandırılmış olan ve bireyin içine doğduğu topluluğun kültürü, değerleri ve normları ile şekillenen, belirli bir sınıfa aidiyetlik anlamı taşıyan kimlik, günümüzde tüketim nesneleri ile sembolik olarak imajlara, tasarıma ve hayat tarzlarına dayalı

olarak inşa edilmektedir. Ayrıca kimlik, önceki gibi sabit bir kendilik bilinci olmak yerine içinde bulunulan iletişim ve etkileşim süreçlerinin büyük oranda etkilediği, sürekli yapılanan bir kurgudur (Altan, 2015: 82). Diğer bir deyişle, kimlik diğerleriyle olan ilişki ve etkileşimler aracılığıyla sürekli inşa halindedir. Instagram'daki ilişki ve etkileşimler, yapılan paylaşımlar bireyin kimlik performansına gönderme yapar. İletişimin görseller üzerinden sağlandığı bu mecrada kimlikler de bu görseller üzerinden inşa edilir, sunulur. Tüketim toplumunda kimlik; tüketim mallarına ve kalıplarına göre oluşturulmaktadır. Birey kim olduğunu ya da kim olmak istediğini tükettikleriyle göstermeye çalışmaktadır. Instagram gibi sosyal medya ortamları paylaşılan görüntüler üzerinden bu durumu daha görünür kılmıştır.

Giddens (2010: 110-111) hayat tarzlarını, bir bireyin benimsediği az çok bütünlük içindeki giyim, beslenme, davranış alışkanlıkları ve diğerleriyle etkileşimlerinde ortaya çıkan rutinleşmiş pratikler topluluğu olarak tanımlamıştır. Ona göre bir hayat tarzının benimsenme nedeni, bu tür pratiklerin sadece ihtiyaç karşılamasından değil, bunun yanında özel bir bireysel-kimlik anlatısına maddî bir biçim kazandırmasındandır. Instagram'da birey paylaşımlarıyla hayat tarzını sergilemektedir. Bunu da özellikle gündelik hayatındaki alışkanlıklarıyla, rutinleriyle göstermeye çalışmaktadır.

Featherstone (2013: 123-125) tüketim toplumunda sanatla gündelik hayat arasındaki sınırın kaybolduğunu ve gündelik hayatın estetikleştirilmesinin, hayatı bir sanat eserine dönüştürme projesine gönderme yaptığını ifade etmiştir. Ona göre "hayatı estetikleştirerek, haz ve keyif verici bir bütün kılma ihtiyacı genelde kitlesel tüketimin gelişimi, yeni üsluplar ve tüketim kültürü açısından hayat tarzlarının inşasıyla ilişkilendirilmelidir". Gerçekliğin estetikleştirilmesi, üslubu ön plana çıkarır, fakat bu üslup son moda, yeni üslup arayışındaki piyasanın dinamiği tarafından sürekli olarak pekiştirilir (Featherstone, 2013:154).

Instagram'daki paylaşımlarda gündelik hayata dâhil olan her şey (obje, yemek, sofra, beden vb.) estetikleştirilerek, keyif ve haz veren bir şekilde düzenlenerek, sanatla birlikte harmanlayarak, göze hitap eden kurmaca bir ortam yaratılarak beğenilere sunulmaktadır. Bu durum paylaşılan fotoğrafların altına yapılan #sunumönemlidir, #kahvekeyfi gibi popüler hashtaglerde[1] de belirtilmektedir. Ayrıca Instagram'ın sunduğu çeşitli filtre ve düzenleme uygulamalarıyla bireyler bedenlerini istedikleri forma getirerek (incelterek, renk değişikliği

[1] Instagram kullanıcılarının, paylaşımlarını diğer kullanıcılara tanıtmak için kullandıkları etiketler (Tekulve ve Kelly, 2013: 8).

yaparak, makyaj ekleyerek vb.), bir anlamda bedenlerini kusursuzlaştırarak, günümüz estetik anlayışı çerçevesinde düzenleyerek diğerlerinin beğenisine sunmaktadır.

Görme ve görülme merkezli bir platform olan Instagram, bireyler tarafından gösteriş mecrası olarak da kullanılmaktadır. Başkalarına "kendini beğendirmek için birinin yaptığı yapay davranış" (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanan gösteriş, Instagram'da oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Instagram'da özellikle çok ilgi çeken, popüler paylaşımların yer aldığı alan olan "keşfet"te gösteriş için yapılan paylaşımlara sık rastlanmaktadır. Bu tür paylaşımlar genel olarak bireylerin kendileriyle ve sahip oldukları ürünlerin, ilişkilerin, paylaşılması ile ilgili olmaktadır.

Gösteriş tüketiminde amaç bireyin kendini üst sınıflara dâhil etmesi ve alt sınıflardan kendini uzak tutması, ayırmasıdır. Gösteriş tüketimi çeşitli sembolik anlamlar yüklenen ve gösterge değeri olan markaların teşhir edilmesi ile yapılmaktadır. Instagram'da yansıttıkları kimliklerini tüketim aracılığı ile meşrulaştırma çabasında olan bireyler, oluşturdukları içerikleri toplum tarafından beğenilen, onay gören, güç, prestij ve başarıyı sembolize eden markalar ile oluşturmaktadırlar (Sabuncuoğlu, 2015: 369-372).

Bireyler hayat tarzlarını, zevklerini, beğenilerini popüler kültür biçimleri aracılığıyla dışa vururlar. Bu açıdan popüler kültür ürünleri bireylerin ya da çeşitli toplumsal kesimlerin kendilerini ifade ettikleri araçlardır (Arık, 2009: 23). Instagram'da gösterilen kimlikler, daha çok tüketilen şeyler üzerinden ortaya konarak diğer bireylerin beğenisine sunulmaktadır. Bu ise, bireyin diğerlerinden (takipçilerinden) beğeni ve onay alarak, egosunun tatminine yönelik olarak gerçekleştirdiği bir durumdur. Egosunu tatmin etmek için birey, hayat tarzları sunumuyla kendisini, diğerlerinin beğeneceğini düşündüğü şekilde ifade etme yoluna başvurmaktadır. Böylelikle birey kendisini popüler giyinme tarzıyla, popüler sözcükler kullanarak, popüler yerlere giderek, seyahat ederek ortaya koymaktadır. Nihayetinde birey, kendisini diğerlerinden ayırt etmek, biricikliğini, kendine has zevklerini ve hayat tarzını çeşitli gösterge ve imajlarla sunarak varoluşunu kanıtlamak isterken aslında kitle kültürün etkisinde kalarak diğerleriyle benzeşmektedir.

"Her tüketim nesnesi, tüketimin göstergesi haline gelir. Tüketici, göstergelerle beslenir: tekniğin, zenginliğin, mutluluğun, aşkın göstergeleri. Göstergeler ve anlamlar, duyumsanabilir olanın yerini alırlar" (Lefebvre, 2010: 123). Instagram'da yaşanan/yaşandığı izlenimi verilen mutlu ilişkiler adeta gösteri şöleni olarak sunulmaktadır. Özellikle eşlerin aldığı pahalı hediyelerin, yapılan abartılı sürprizlerin ve doğum günleri, yıldönümleri gibi kutlamaların

olduğu paylaşımlar bireylerin diğerlerine ekonomik olarak rahat ve mutlu bir hayat yaşadıklarının, ilişkilerinde mutlu olduklarının gösterilmesi amacını taşımaktadır.

Hayat tarzının bir göstergesi olarak bireyler seyahat ettikleri, tatillerde gittikleri, özellikle popüler olan mekânları Instagram'da paylaşmaktadır, hatta paylaşımlarda bulunan mekânlar etiketlenmekte ve yer bildirimleri yapılmaktadır. Bu tür paylaşımlar oldukça ilgiyle takip edilmektedir. Ayrıca Instagram'da paylaşılan seyahat yerleri, tatil mekânları kısa süre içerisinde popüler olmakta ve bu da bu mekânlara daha çok kişinin merak edip gitmesine neden olmaktadır.

Bireylerin gündelik hayatlarında kullandıkları/tükettikleri çoğu ürün, bilinçli veya bilinçsiz olarak Instagram'a yansımaktadır. Tükettikleri ürünlerin paylaşımında "önem taşıyan şey tüketici ya da tüketilen nesne değil; tüketicinin, tüketme sanatı haline gelmiş olan tüketme ediminin sunumudur" (Lefebvre, 2010: 68-69). Tüketme ve tüketebildiğini gösterme amaçlı yapılan paylaşımlar, bireyin diğerlerinin gözünde sosyal sınıfını, statüsünü meşrulaştırmaktadır. Featherstone (2013: 154-155) tüketim kültüründe bir proje olarak "hayat tarzı" üzerinden inşa edilen tüketim pratiklerinin, bireylerin diğerleri üzerinde belli bir izlenim yaratmak için gösterildiğinden bahseder. "Tüketim kültürü içerisinde modern bireyin sadece elbiseleriyle değil, bir beğeniden yoksun olup olmadığını gösterecek şekilde, evi, mobilyaları, dekorasyonu, otomobili ve diğer faaliyetleriyle de konuştuğunun bilincine varması sağlanır."

Instagram kullanıcıları gündelik hayatlarında tükettikleri ürün ve hizmetler hakkında çeşitli bilgileri paylaşıp, bunlar hakkında olumlu ve olumsuz değerlendirme yapmakta, diğer bireylere tavsiyelerde bulunmaktadırlar. Deneyimlenmiş ürün/hizmetlerin birer referans olarak paylaşılıp dolaşıma sokulması, bireylerin tüketim pratiklerini yönlendirmek açısından satın alma davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Bireyler paylaşımlarında kullandıkları ürünleri nereden temin ettikleri hakkında da bilgi vermektedirler. Eğer aldıkları yerin Instagram hesabı varsa paylaşımlarında o hesabı da etiketleyerek takipçilerinin ürüne kolay ulaşmasını sağlayabilmektedirler. Bu durum bireylerin takip ettikleri kişilerin paylaşımlarında gördükleri ürünleri merak etmesine ve bu ürünlerle ilgili (fiyatı, nereden temin edeceği, memnun olup olmadığı ile ilgi) bilgi alarak, ürüne sahip olmak istemesine, bir anlamda zihinlerde tüketim fikrinin oluşmasına neden olmaktadır.

Giyinme bedeni koruma aracı olmasının yanında sembolik bir kendini sergileme aracı, bireysel-kimliğin dışa vurum biçimidir (Giddens, 2010: 86-87). Simmel (2006: 105-107)'e göre moda bireyin hem ayırt edilme ihtiyacını, farklılaşma, değişim eğilimini karşılar hem de verili

bir örüntünün taklidi olarak toplumsal eşitlenme eğilimini karşılar. Bu anlamda modanın ikili bir işlevi vardır: Hem belli bir toplumsal grubu bir arada tutar, bireyi eşitleriyle bağlantılandırır hem de o grubu, grubun aidiyet sınırları dışında kalanlarına karşı kapalı hale getirir. Bireyler Instagram'da görünür olan modaya uygun ürünlerin (giydikleri kıyafetler, kullandıkları aksesuarlar vb. gibi) üzerine, ürünlerin markalarını, fiyatlarını veya aldıkları hesapları etiketlemekte veya paylaşımların altına açıklama kısmında bununla ilgili bilgileri vermektedirler. Instagram'daki çok takipçili moda bloggerları da genellikle sayfalarında moda ile ilgili bilgiler vermekte, kıyafet kombinlerini, kombin önerilerini paylaşmakta ve bu tarz paylaşımlar takipçileri tarafından önemsenmektedir.

Digital Stylist (2017) Türkiye'nin ilk Instagram alışveriş araştırmasını yaparak Instagram'ı kadın gözüyle mercek altına almıştır. 466 kadın ile yapılan araştırma sonuçlarına göre, kadınların %58'i arkadaşlarını takip etmek için Instagram'da olduklarını belirtirken, Instagram'dan alışveriş yapma oranı %51'dir. Ayrıca kadınlar, Instagram'dan en çok moda ve kozmetikle ilgili ürünler almaktadır. Instagram kullanım sebeplerinin ilk sırasında alışveriş yapmak olmasa da, keşfetmeye açık olan bu mecrada, kadınların Instagram'ı bir alışveriş kanalı olarak da kullandıkları sonucuna varılmıştır. Instagram'dan alışveriş yapmadığını belirtenlerin çoğunluğu gördükleri ürünleri beğenmesine rağmen satıcıya güvenmedikleri için alışveriş yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Instagram sadece kişilerin takip edildiği bir mecra değil, ürün/hizmet satışı yapan firmaların ve markaların takip edildiği bir platformdur. Instagram'a girildiğinde hemen hemen tüm markaların sayfaları görülebilmektedir. Markalar bilinir ve görünür olmak, potansiyel müşterilerini daha iyi tanımak, onlarla ilişkilerini geliştirebilmek için Instagram'da yer alarak içerik üretmektedirler. Ayrıca bu mecra üzerinden kampanyalar, yarışmalar düzenleyip tüketimi cazip kılarak satışlarını sürekli tutabilmektedirler. Bu anlamda Instagram markaların reklam ve pazarlama için kullandıkları önemli bir mecra olmuştur. Bunun yanı sıra markalar Instagram'da belli bir kitleye hitap eden çok takipçili fenomen, blogger, influencer olarak anılan bireylerle işbirliği (ücretli ortaklık) yaparak ve çeşitli stratejiler izleyerek reklam ve pazarlama faaliyetlerini dijital ortama uygun olarak gerçekleştirmektedirler. Instagram'da sundukları imaj ve hayat tarzıyla takipçilerinin beğenisini ve güvenini kazanmış olan bu kişilerin, markalarla yaptıkları işbirlikleri gerçek kullanıcı yorumu ya da kanaat önderi tavsiyesi olarak dikkate alınmakta ve böylece reklamı yapılan ürün potansiyel tüketicilere ulaşmış olmaktadır.

SONUÇ

Tüketmek, en basit anlamı ile bir şeyi kullanarak bitirmek, yok etmek, harcamak gibi anlamlara gelmektedir. Bireyin doğumuyla başlayan tüketim, ömür boyu ve artarak devam etmektedir. Günümüzde tüketimin, bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanmasından farklı bir boyut kazandığı görülmektedir. Bireyler artık sadece temel ihtiyaçlarını karşılamak için nesneleri tüketmiyor, daha çok sosyal statülerini, kimliklerini ve hayat tarzlarını ifade etmek için sembolleri, imajları da tüketiyor. Tüketim bireylerin yalnızca sahip olduklarını ifade etmek için bir araç değil, olmak istedikleri imajları da sağlayacak bir araç haline gelmiştir. Bu şekilde tüketimin, bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerinden biri olarak görüldüğü söylenebilir.

Mekân ve zamana göre tarihi süreçte değişim gösterebilen tüketim, günümüz insanı için adeta hayatın amacı haline gelmiştir. Tüketim kültürü ve ideolojisi, hayatın her alanını kuşatacak bir şekilde neredeyse her şeyin, bireyin tüketimine uygun hale getirilmeye çalışılmasıdır. Kapitalist sistem, tüketim kültürü ve ideolojisini bireylere aşılamak için, gelişen teknolojiyle birlikte çeşitlenen iletişim araçlarını kullanmaktadır.

İnternet ve yeni iletişim teknolojileriyle ortaya çıkan sosyal medya ağları bireylerin günlük hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Bu araçların bireyler için önemi doğrultusunda hayatlarına etkisi de oldukça fazladır. Günümüzde genel olarak sosyal medyanın özel olarak ise Instagram'ın diğer pek çok işlevlerinin yanında ekonomik işleviyle de dikkat çektiği, popüler kültürü ve bu kültürün ürünlerini pazarlayan birer araç haline geldiği görülmektedir.

Bireyler tarafından kimliklerini, hayat tarzlarını diğerlerinin beğenisine sunmak için gösterge ve semboller kullanılarak, tüketim ürünlerini teşhir ederek oluşturulan içerikler tüketim kültürünün sanal alanda yansımasını görünür kılmaktadır. Ayrıca Instagram'ın bireylere sunduğu tüketime teşvik edici özellikleriyle ve markaların, işletmelerin bu mecrada izlediği çeşitli stratejilerle bireylere aşılanan tüketim kültürü, bireylerde var olan tüketme arzusunu daha da artmaktadır ve bireyleri egemen ekonomik sisteme uygun vatandaşlar haline dönüştürmektedir.

KAYNAKÇA

ALTAN, H. Z., (2015) "Sosyal Medyanın "Kullanımlar ve Doyumlar" Haritası: Youtube, Facebook ve Twitter", Sosyal Medya Araştırmaları II, ed. Ali Büyükaslan ve Ali Murat Kırık, Çizgi Kitabevi, Konya.

ARIK, M. B., (2009) "İnsan ve Toplumu Bir Arada Düşünmedikçe Popüler Kültürü Tartışamayız", Medya ve Popüler Kültür, ed. Enderhan Karakoç, Literatürk, Konya.

BAUDRİLLARD, J., (2012) Tüketim Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BAUDRİLLARD, J., (2014) Nesneler Sistemi, çev. Oğuz Adanır ve Aslı Karamollaoğlu, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

BAUMAN, Z., (1999) Çalışma,Tüketicilik ve Yeni Yoksullar, çev. Ümit Ökten, Sarmal Yayınevi, 1. Basım, İstanbul.

BOCOCK, R., (2009) Tüketim, çev. İrem Kutluk, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

DIGITAL 2019 TURKEY (January 2019) v01, https://www.slideshare.net/DataReportal/digital-2019-turkey-january-2019, (08.01.2020).

DİGİTAL STYLİST (2017) "Araştırma: Instagram'da Türk Kadınlarının Alışveriş Alışkanlıkları", http://www.digital-stylist.com, (07.04.2019).

ELDENİZ, L., (2010) "İkinci Medya Çağında Etkileşimin Rolü ve Web 2.0", İkinci Medya Çağında İnternet, der. Filiz Aydoğan ve Ayşen Akyüz, Alfa Yayınları, İstanbul.

FEATHERSTONE, M., (2013) Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GIDDENS, A., (2010) Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, çev. Ü.Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul.

LEFEBVRE, H., (2010) Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları, İstanbul.

MAYFIELD, A., (2008) What's Social Media?, iCrossing, e-book, http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf, (05.04.2018).

MILETSKY, J., (2010) Principles Of İnternet Marketing: New Tools And Methods For Web Developers, Cengage Learning, Canada.

MILLER, G., (2011) Tüketimin Evrimi, Cinsiyet, Statü ve Tüketim, çev. Gülçin Vardar, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

ODABAŞI, Y., (2013) Tüketim Kültürü Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

SABUNCUOĞLU, A., (2015) "Sosyal Medyanın Bir Gösteriş Tüketimi Mecrası Olarak Kullanımı", İletişim Çalışmaları 2015, ed. Aydın Ziya Özgür ve Aytekin İşman, Sakarya Üniversitesi Yayınları, ss.369-380.

SIMMEL, G., (2006) Modern Kültürde Çatışma, çev. Tanıl Bora, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.

TEKULVE, N. ve KELLY, K., (2013) "Worth 1,000 Words: Using Instagram to Engage Library Users", Brick and Click Libraries Symposium, http://ecommons.udayton.edu/roesch_fac/20, (03.01.2019).

WE ARE SOCİAL ve HOOTSUIT (2019) https://wearesocial.com/global-digital-report-2019, (24.10.2019).

WWW.INSTAGRAM.COM, (08.05.2019).

WWW.TDK.GOV.TR, (06.10.2019).

MUNZUR 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
TUNCELİ
31 MAYIS 2020

3D SOKAK SANATININ OPTİK İLLİZYONU

Dr. Öğr. Üyesi Merve YILDIRIM

Giresun Üniversitesi

Özet

Sokak sanatı, günümüzde galeri ve müzelere girmiş olsa da birincil ve en etkili olarak bulunduğu yerler kamusal alanlar ve sokaklardır. Siyasetten bilime ve sanata tüm alanların ortak var olma mekânı olan kamusal alanlar sokaklar 3Dsokak sanatının varolduğu mekânlardır. Sokak sanatının kamusal alanda varlık göstermesi etkileme gücünü ve alanını arttırmıştır. Sanatın ifade alanı olan kamusal alanlar sokakta farkındalık yaratarak, sorgulamayı ve eleştirel düşünceyi geliştirmiş , estetik beğeninin de yeni versiyonlarını ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyılın dikkat çeken akımlarından biri ve hemen hemen her alanda yer bulan op art etkisi sokaklara da yansımıştır. Mimaride ve sokak sanatında 80'li yıllardan itibaren oldukça popüler olan op art 3D sokak sanatının bir parçası olmuştur. Bu sanatın sokaklara kazandırılmasında Edgar Mueller, Julian Beever, Kurt Wenners gibi önemli sanatçılar vardır. 3D art ya da kaldırım sanatı üç boyutlu illüzyonların belirdiği, tuval olarak sokakların kullanıldığı mekansız, sınırsız, zamansız çizimleri ile hak ettiği değeri elde etmiştir.Dijital dünyanın ve teknolojinin imkanlarınıda kullanarak etkisini artırırken büyülü illizyonlarını serbetçe halkın gözleri önüne sermiştir.Bu çalışmada 3D sokak sanatının anaformik çalışmaları incelenerek optik illüzyonlarının etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Optik Sanat , 3D Sokak Sanatı, Dijital.

Optical Illusion of 3D Street Art

Abstract

Although street art has entered galleries and museums today, the primary and most effective places are public spaces and streets. They are the places where 3Dstreet art exists. Street art is active in the public sphere. Public spaces, which are the field of expression of art, created awareness on the street, developed questioning and critical thinking, and created new versions. One of the most remarkable movements of the 20th century and the op art effect found in almost every area is reflected on the streets. It became part of 3D artworks. There are important artists such as Edgar Mueller, Julian Beever, Kurt Wenners. 3D art or sidewalk art is to achieve the value deserved by three-dimensional illusions, as a canvas, without spaces, unlimited, timeless drawings around the streets. To examine the optical illusions by examining the works.

Keywords: Optical Art, 3D Street Art, Digital.

1- Giriş

Sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan kent; sosyal hayatın mesleklere, işbölümüne, farklı kültür gruplarına göre organize edildiği, kurumlaşmaların yoğunluk kazandığı, karmaşık insan ilişkilerinin bütün bir günlük yaşayışı etkilediği yerleşme merkezi olarak tanımlanır (Ketenci, 2006:17) Kent kimliğinden anlaşılan, o kentin genel görünümüyle yaşam tarzıdır. Sokakları, caddeleri, parkları, heykelleri, kütüphaneleri, halkın bir arada bulunduğu mekânları, insanların giyimi ve davranış biçimleri, kentin mimarisi bize bir görüş ve duyuş verir (Kaypak, 2010:50).

Mekân, zaman ve hareket bir kentin sınırlarını çizer. Değişen tüm canlı ve cansız varlıklara, eşyaya bir anlam getirir. Yani kent anlamsız bir yığın değildir. Zaman boyutu üstünde tutunmuş bir organizmadır. Devinimdir. Hareket edebilen veya edemeyen her şeyin ortak devinimidir kent kimliği (Çizgen, 1994:18). Çevre ve içinde yer alan yaşam biçimi ile bir bütün oluşturarak toplumsal olarak yeniden üretilen, sürekli değişim ve gelişim halinde olan toplumsal ilişkiler, kent kimliğinin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Toplumsal deneyimler, görüşler, inançlar, davranışlar toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturur. Kişinin toplumsal davranışlarını yönlendiren bu ögeler kentsel kimliğin oluşmasında da etkin rol oynar. Kimliğin oluşumunu toplum kadar tasarımcıda etkiler. Bu nedenle, tamamen yeni veya geçmiş ögelerin yeniden yorumlandığı kültürel bir olgu olarak da tanımlanabilir (Beyhan ve Ünügür, 2005:19).

Kentin Sokakları , günlük düzeyde sanatçıların kişisel vizyon, değer ve düşüncelerinin bir ifade aracına dönüştüğü yerler olmuştur. Günlük görsel kültürün değişmez bir parçası olan sokak üzerinden yapılan bu iletişim şekli, sokak sanatı olarak karşımıza çıkmıştır. Sokak sanatı, halka açık yerlerde yapılan her türlü sanatsal aktiviteye denmektedir ve sokaklar kullanılarak gerçekleştirilen her türlü sanatsal faaliyeti içerir. Grafiti, stencil (şablon), sticker (çıkartma) sokak işaretleri, kaykay bisiklet paten sporu, video projeksiyon, sokak enstalasyonları, sokak tiyatroları, sokak müziği vb. sokak sanatı içinde yer alır. Sokak sanatı, modern bir şehir uğraşı ve ifade biçimidir. Sokakta, herkesin görmesini istemekten başka hiçbir şey beklenmeden yapılan bu sanat, izleyici ile üreticiyi aracısız bir şekilde bir araya getirir. Şehrin, işlevleri belirlenmiş gri binalarına karşı duvarları renklendirmeye çalışan bu üretim biçimine, şehir sakinlerinin yani reklam ve medya bombardıman edilmiş kimliklerin bir karşı propagandası da denilebilir. Bu sanat mülkiyet kavramına karşı ve şehrin tüm insanlara ait olduğunu ifade eden bir yaklaşımı da barındırır (Karaaslan, 2008:38). Sokak sanatı türlerinin hepsinde bir aktivizm, bir mesaj kaygısı ya da gelişmiş bir görsel lezzet vardır. Bazı sokak sanatçıları, galerilerle ilgilenmeyen geniş kitlelere ulaşabilecekleri boş birer alan olarak sokakları düşünürken, bazıları ise bunun zorluğunu ve risklerini sevmektedir. Geleneksel sanat, bir galeriden 20 diğerine taşınabilir ancak sokak sanatı olduğu yere ait bir aidiyet barındırmakta ve bu tanım da modern şehir hayatına oldukça uymaktadır (Karaaslan, 2008:39).

Herhangi bir karşılık beklemeden, bireysel şöhret gayesinden uzak, yaptıkları işlerin maddi bir karşılığı olmadığını bilerek, sanatlarını açık havada icra ettiklerinden yaz kış demeden, mevsimsel şartları görmezden gelerek, kimi zaman anlaşılmamak pahasına, sokaklara ait olması gereken görünümlerini ve kimliklerini geri kazandırmaya çalışan, idealist insanlardır sokak sanatçıları. Modern anlamda ortaya çıkışı ve tanınması 80'lerin başını bulsa da, sokak sanatının tanımlanamayan varlığı çok daha öncesine dayanmaktadır. İçerik olarak aynı kaygı ve değerleri taşımasa da eski Yunan ve Roma'da görülen karikatür benzeri duvar çizimleri görülmüştür. Bu tip örneklerin varlığı, tarihi süreçte açık havada icra edilen sanatların var olduğuna işaret etmektedir (en.wikipedia.org) İlk olarak sokak sanatı ve sokak sanatçıları

80'lerin başında New York'ta insanların ve sanat aleminin dikkatini çekmişlerdir. Ancak bundan önce de belli kavramlar üzerine yoğunlaşarak sokaklardaki varlığını sürdürmüştür. Örneğin 2. Dünya Savaşı sırasında inşa edilen Berlin Duvarı'nı protesto amacıyla insanlar duvar üzerine çeşitli yazılar yazmışlardır. Başkaldırının bir simgesi olan bu yazılar herhangi bir sanat değeri taşımıyordu ancak 80'lerde bu durum görselliğe de önem verilmeye başlanması ile değişmiştir (Karaaslan,2008:8) 80'ler öncesi ismi "Vandalizm" ile alınan sokak sanatları, bazı yönetimler tarafından suç sayılmış hatta hapis cezası uygulanmıştır. Öyle ki; Amerika'da bir dönem sadece grafitici yakalamakla yükümlü polis birimleri bulunmaktaydı (Karaaslan,2008:9). Günümüzde sokak sanatı özellikle bazı gelişmiş ülkelerde devlet tarafından desteklenmektedir. Sokak sanatı, günümüzde galeri ve müzelere girmiş olsa da birincil ve en etkili olarak bulunduğu yerler kamusal alanlar ve sokaklardır. Siyasetten bilime ve sanata dair tüm alanların ortak var olma mekânı olan kamusal alanlar sokaklardır. Ayrıca günümüzde 3D sokak sanatının var olduğu mekânlardır. 20. yüzyılın dikkat çeken akımlarından biri ve hemen hemen her alanda yer bulan op art etkisi sokaklara da yansımıştır. Mimaride ve sokak sanatında 80'li yıllardan itibaren oldukça popüler olan op art 3D sokak sanatının bir parçası olmuştur. Op sanat akımı, ingilizce "optik sanat" sözcüklerinin kısaltılmış biçimidir. 1960'larda gelişmiştir. Op-art bir derinlik ya da üç boyutluluk yaratmayı amaçlayan soyut sanat ürünlerini içerir.

1-Optik illüzyon

Hareket yanılsaması ışık ve optik mekânda yeni değerler sunan op sanat akımının öncülerinden vasarely, yaacov agam ve jesus raphael soto hareketli sanat ve kinetik sanat örnekleriyle fiziksel psikolojik etkilerle izleyende yanılsama etkisi yaratmışlardır. Optik sanat, resime derinlik ve hareketi de ekleyerek dört boyutlu hale getirmiştir. Gözü, hiç görmediği yeni algılamalara zorlayan multi-odaksal kompozisyonlarla op sanat'ın görsel kargaşası, hareket ve derinlik izleniminin yanı sıra, hareket içerisinde sanat ve dolayısıyla estetik dürtüyü de yansıtmaktadır. Bilgisayarda oluşturulan yazılımlar, kamerayla gerçek görüntü üzerine eş zamanlı olarak resim, ses, video, animasyon, 3D modeller gibi multimedya nesnelerinin eklenmesiyle yani gerçek dünya ile sanal imgelerin birleşmesiyle gerçek dünyayı zenginleşmiş gibi gösterir. Matematiksel olarak düzenlenmiş çizgiler ve noktalar renksel öğeler grafiksel çalışmalarda harekete özgü ışık, elektromanyetik etkiler, hatta bazı algılamayı bozan ve bir çeşit optik bireşim koşullanması yaratan dinamik olayların doğmasında etkin bir rol oynayan Optik illüzyon eserleri gözdeki retina tabakasının uyarılmasına neden olurken Amaç seyircide fizyolojik anlamda görsel tepkiyi de uyandırabilmektir. Op Sanat çalışmaları, sanat kuramcılarının yanı sıra bilim adamlarının da ilgisini çekmiş, özellikle matematik alanında uzmanlaşmış bilim adamlarının yanısıra fizyoloji ve psikoloji bilimi de Op Sanat çalışmalarıyla ilgilenmiştir. Matematiksel hesaplamalar ve geometri ile estetiğin kesişen noktalarından yola çıkan Optik Sanat, Soyut Sanat'ın matematiksel olarak temalaşmış biçimi olarak görülmektedir. Göz yanılsamasını kullanan geometri ve matematik bilimi, dokusal yapıyı oluşturan biçimlerin matematiksel olarak büyümesi ve küçülmesi, değişime uğraması, belli noktalarda toplanması, dağılması ya da döndürülmesi ile iki boyutlu resme optik hareket kazandırabilmektedir Optik Sanat, resime derinlik ve hareketi de ekleyerek dört boyutlu hale getirmiştir (Zalenski, 2004, s.75). Gözü, hiç görmediği yeni algılamalara zorlayan multi-odaksal kompozisyonlarla Op Sanat'ın görsel kargaşası, hareket ve derinlik izleniminin yanı sıra, hareket içerisinde sanat ve dolayısıyla estetik dürtüyü de yansıtmaktadır (Ruhrberg, 2005:347). Çağdaş sanatın en önemli temsilcilerinden ve Op Art akımının kurucusu Victor Vasarely'nin eserleri Kinetik Sanat

prensiplerini genişleterek, statik formlarda hareketi resmetmeye odaklanmıştır. Op Art hareketinin teorik temeli de, en etkili biçimde Vasarely'nin Manifesto Jaune'sinde ortaya konulmuştur. 1955 yılında Sarı Manifesto'tosun da "Yarının sanatı ya herkesin ortak hazinesi olacak ya da hiç olmayacak." Şeklinde tanımlamıştır. Dijital teknolojilerle bilgisayar ortamında üretilen optik etkilerde:Işık, renk ve biçimsel açıdan hareket yanılsamaları ve 3D teknolojinin kullanılması baskıların çoğaltılması gb pek çok kolaylık sağlayarak sonucun daha hızlı çözümlenmesine imkan sağlamıştır. Op yapıtlar için aslında betimlemeci resmin perspektif, renk ve biçim deneyimlerinin soyut-geometrik bir resim diline uyarlanmış halleri olduğu söylenebilmektedir. Op sanatçılar, işlerini tasarlarken betimlemeci sanatçılara kıyasla, gözün kusurlarından daha çok yararlanmakta ve bugün dijital teknolojiye dayalı görüntü dünyasını çok yaygın bir şekilde kullanmaktadırlar (Yılmaz 2006: 197-198).

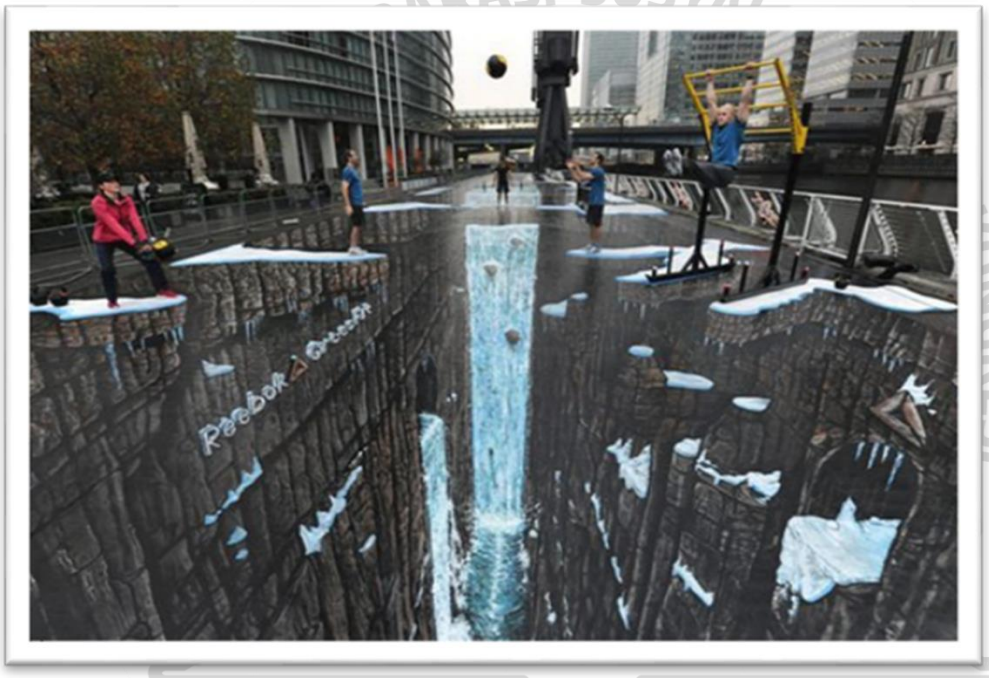

Resim 1. 3D Joe ve Max,

Max Lowry (1976-2010) ve Joe Hill 3D sanatın çok önemli isimleri arasındadır. Dev optik yanılsamalar oluşturma konusunda uzman sanatçıların, beklenmedik duvarları, yürüyüş yolları, tavanları, aniden çukurlardan çıkan efsanevi yaratıkları ve vahşi hayvanları zeminden yükselmektedir. Sanatçılar çok yaratıcı çalışmalara imza atmışlardır. Max Lowry'nin ölümünden sonra '3D Joe and Max' adlı şirketlerinde Joe Hill ortak mirası sürdürmeye devam etmiştir.

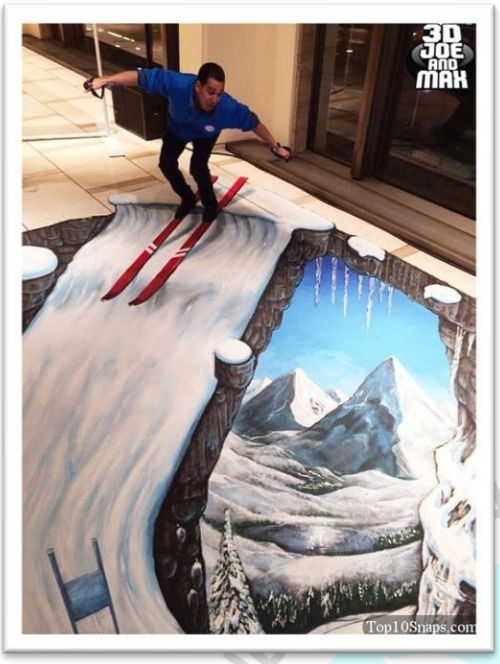

Resim 2. 3D Joe ve Max,

Resim 3. 3D Joe ve Max,

Anamorfik 3D tasarımlarla sokaklarda adeta göz retinasını zorlayan ve insanları hayrete düşüren olaganüstü görüntüleri illizyon teknikleriyle sunan sanatçılar yeni bir çığır açmışlardır.

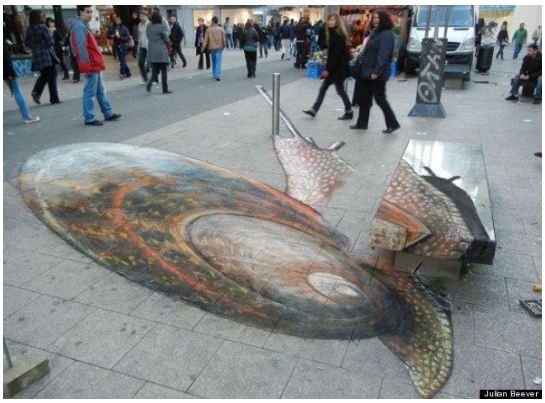

Resim 4. Kurt Wenner

Resim 5. Kurt Wenner

Dünya çapında ünlü soskak sanatşısı, ressam Kurt Wenner, 1980'li yıllarda başladığı pastel boyalarla yaptığı üç boyutlu çalışmalarıyla 3D sokak sanatının öncüsü olarak kabul edilmektedir. 1982 yılında NASA'daki işinden ayrılan Wenner, klasik eserler üzerinde çalışmaya başlamış ve Anamorfik veya yanılsamalı sokak resminde kendine has bir tarz yaratmıştır.

Resim 6. Edgar mueller

Resim 7. Edgar mueller

Dünyanın en iyi 3 boyutlu illüzyonist sokak ressamlarından biridir. Edgar Mueller Sokakların keşmekeşliğine yada sıradan düzenegine ters giderek yeni sanal dünyaların kapılarını aralamışlardır. Göz kusurlarından yararlanıp insanları boyutlu bir görüntü anlayışına alıştırmaktadırlar. Siber alem, bilgisayarın mühendislik kullanımı Sanatsal üretimlerin Dijital teknolojiyle Op Sanat'ta dinamizm ve kurgusal bir yapı oluşturmuş ve dikkat çekici dahiyane bir boyut kazandırmıştır.

^

Resim 8. John Pugh'un

Eserlerini duvarlara yapan ve verdiği 3 boyutla çok ilgi çekici çalışmalara imza atan John Pugh'un eserleride oldukça dikkat çekicidir. Op-Art akımı temsilcileri ilk başlarda eserleriyle seyircilerde hayret yaratsalar da daha sonraki dönemde büyük bir hayran kitlesine ulaşmayı başarmışlardır

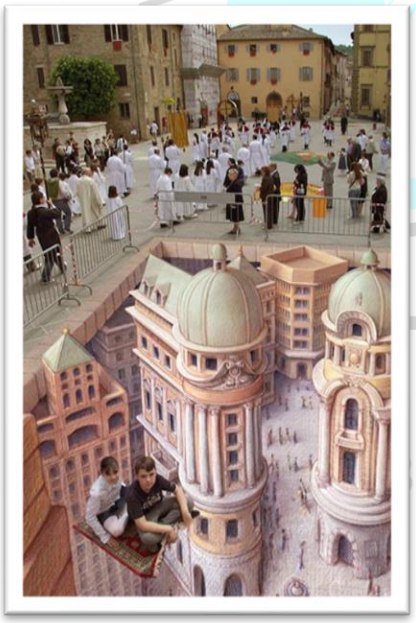

Resim 9. Kurt Wenner **Resim 10**. Kurt Wenner

Kurt Wenner, 1980'li yıllarda başladığı pastel boyalarla yaptığı üç boyutlu çalışmalarıyla 3D sokak sanatının öncüsü olarak kabul edilmektedir. 1982 yılında NASA'daki işinden ayrılan Wenner, klasik eserler üzerinde çalışmaya başlamış ve Anamorfik veya yanılsamalı sokak resminde kendine has bir tarz yaratmıştır.

3-Sonuç

Sokak sanatı kamusal alanları yeniden düzenler ve yapılan çalışmalar yoluyla bu alanları, izleyiciye küçük mesajlar ileten mekanlar haline getirir. Amacı ise; büyük kuruluşlar tarafından satın alınmış alanları geri almak ve bu alanların dinamiklerini bir takım görseller kullanarak değiştirmek olduğu söylenebilir. Günümüz insanı Sokaklarda 3D bilgisayar sanatı veya bilgisayar grafikleri, çeşitli geometrik şekiller yardımıyla modellenen gelişmiş sanatsal yazılımların yardımıyla üretilen hareketsiz görüntülerle sanal alemin yeni görsel ilizyonları ile adeta büyülenmektedirler. Op-Art akımı temsilcileri ilk başlarda eserleriyle seyircilerde hayret yaratsalar da daha sonraki dönemde büyük bir hayran kitlesine ulaşmayı başarmışlardır. 1950'den itibaren onlar tarafından geliştirilen eserlerdeki görsel kullanım dili giderek sıradan insanların hayatlarında yer etmiş Değişik ülkelerde meydanlar, sokaklar, binalar onların eserleriyle süslenmeye başlanmıştır Özellikle de 3D sanat eserleriyle sokakların yeni keşfedilmişliğini cazip hale getirmekte ve insanların hayal güçlerini harekete geçirmektedir. Bu da Toplum davranışlarının düzeltilmesi/değiştirilmesi ya da herhangi bir bilincin empoze edilmesine olanak sağlayacak güctedir Sokakların kimlik kazanmasına kentin estetik görüntüsüne heyacan katan bu 3D tasarımların yarattığı illüzyonların sunduğu farklı bakış açıları yeni bir kültüründe temsilcisi olacağa benziyor. Sokak sanatı günümüzde modern bir şehir uğraşıdır.

Kaynakça

Aslanoğlu, R. A. 2000. Kent, kimlik ve küreselleşme. Asa Kitabevi, Bursa

Beyhan Ş. G. ve Ünügür S.M. 2005. Çağdaş gereksinmeler bağlamında sürdürülebilir turizm ve kimlik modeli, İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt:4, Sayı:2.

Çizgen N., 1994 Kent ve Kültür, s.19

Karaaslan, E. (2008). *Altkültür ve sokak sanatı.* Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniverstesi. İzmir.

Kaypak, Ş., 2010. Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:14 s.378.

Ketenci, Hasan Fehmi & BİLGİLİ, Can (2006), Yongaların 10.000 Yıllık Gizemli Dansı: Görsel İletişim ve Grafik Tasarımı, İstanbul, Beta Basım Yayın.

Rushmore, RJ. (2011, June 27). *Asing of the time: kidult, blu, maismenos and katsu.*

Zelanski, Paul & Fisher, Mary P. (1996), *Design Principles and Problems*, 2. Baskı, Fort Worth, TX, Harcourt Brace College Publishers.

Resim kaynakça

Resim 1. https://www.pinterest.cl/pin/506303183091372838/

Resim 2. https://www.pinterest.cl/pin/506303183091372838/

Resim 3. https://www.pinterest.cl/pin/506303183091372838/

Resim 4. https://www.yourobserver.com/article/chalk-town-kurt-wenner

Resim 5. https://www.yourobserver.com/article/chalk-town-kurt-wenner

Resim 6 https://tr.pinterest.com/pin/550002173228125567/

Resim 7. https://www.iloboyou.com/street-art-illusions-by-julian-beever/street-art-illusions-by-julian-beever-artists-i-lobo-you4/

Resim 8. http://www.mehmetalicetinkaya.com/2011/05/john-pugh/

Resim 9. https://tr.pinterest.com/pin/550002173228125567/

Resim 10. https://tr.pinterest.com/pin/550002173228125567/

MUNZUR 2.ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
TUNCELİ
31 MAYIS 2020

TÜRK KÜLTÜRÜNDE YAS ADETİ VE SIĞITÇI (AĞLAYICI)

Fatma AYHAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ÖZET

İnsanoğlunun doğum, barınma, beslenme, giyim, ölüm gibi milyonlarca yıl öncesinden günümüze kadar pek çok unsuru izleyip onu ihtiyacına göre şekillendirip biçimlendirerek yarattığı kültürü bir devinime göre çıraklık etmiş, onun temel ihtiyaçlarından kaynaklanan bu doğal davranışları, insanlık tarihinin kilometre taşı olmuştur.

Yas geleneği, birçok kültür için ortak ritüellerden biridir. Toplumlarda büyük ölümler sonucu, insanlar üzüntülerini sözleriyle, davranışlarıyla ortaya koymaya çalışmışlardır. Şamanizm'in etkisiyle Türk kültüründe yas geleneğinde insanların uyması gereken birçok kuralların ortaya çıktığını görüyoruz.

Orta Asya'da Türklerde eskiden ölüler için yuğ (cenaze) törenleri düzenlenirdi ve bu törenlerde çeşitli ağıtlar yakmak, özel ağlayıcı kişiler (sığıtçı) getirmek ve bunların yas törenine özgü giysiler içinde olmasına dikkat edilerek ölü aşı yapmak gibi adetleri vardır.

Maddi kültürün önemli ögesi olan giyim, aynı zamanda toplumsal bir içeriğe sahiptir. Toplumların giyim kuşamı farklı etmenlere bağlıdır. Toplumsal estetik değerleri, yaş, statü, meslek, cinsiyet, dinsel inançları ve uygulamaları, ile çeşitli ritüeller (doğum, evlenme, ölüm, yas) vb. gibi birçok etmenler neyin nerede nasıl giyileceğini belirler. Toplumun değer yargılarının biçimlendirdiği giyim tarzından farklı giyinemez. Türk toplumu tarih boyunca zengin bir giyim kuşam kültürüne sahip olmuştur.

Bu çalışmada; Türk kültüründe yas adeti ve Orta Asya, Moğolistan Orhun Anıtlarından, Költigin anıtında yer alan, Türklerin yuğ törenleri ve bu törenlerdeki sığıtçı (ağlayıcı) kişilerin giyim ve ritüelleri, günümüz Anadolu'suna kadar uzanan gelenekleri anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Anadolu, Yuğ, Sığıtçı, Ritüel, Kültür.

1. Giriş

Tüm dinlerde olduğu gibi Müslümanlık 'ta da İslamiyet'ten önceki devirlerden kalmış bir takım örf ve adetler vardır. Yas geleneği, dünyadaki bütün kültürlerde görülen bir ritüeldir. Ölümler sonucu kişiler söz, hal ve hareketleri ile acılarını üzüntülerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu davranışlar zamanla toplum içinde uyulması gereken bir töre haline gelmiştir Türk kültüründe de Türklerin Müslüman olmadan önceki inançları Şamanizm'deki yas adetleri zamanla insanların uyması gereken birçok inançların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğum, evlenme, ölüm insan hayatındaki en önemli olaylardandır. Milletlerin gelenekleri, görenekleri, toplumun din, arkeoloji, etnoloji, antropoloji, tıp, folklor, edebiyat, vb. bilim dallarında da değişik üslup ve yöntemlerle anlatılmıştır. Bu bağlamda ölüm ve yas törenleri gelenekleri de etkilemiştir

2. Türklerde ölüm

Bütün Müslüman uluslarda olduğu gibi Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra İslam şeriatı ile Türk kültürü, geleneği arasında farklı bir mücadele başlamıştır. Anadolu Türklüğünün tarihinde Selçuklulardan sonraki döneme kadar çok izler bırakmıştır. Örneğin İslamiyet'te "yas geleneği" olmadığı halde Müslüman Türklerde "yas tutma" adetinin yüzyıllarca devamını gösteren durum ve resmi matemlere rastlanır. Örf ve adetlerde bugün bize pek garip görünecek yas şekilleri tespit edilebilir. Örneğin Hristiyanlıkta yas renginin siyah olmasına karşılık eski Türklerde yas renginin beyaz olmasıdır. İslam geleneğinde ise bu renge yalnız ölülerin kefenlerin de rastlanır Anadolu Selçuklu döneminde beyazın Anadolu Türklerinde milli matem rengi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Mesela Anadolu Fatih'i Melik Ahmet Danişmend Gazi'nin ölümü ile bütün Anadolu Türkleri (ak donlar = beyaz elbiseler) giyerek yaslarını tutmuşlardır (Bahar,1994).

Selçukname'ler ve Sikari'nin "Karaman Tarihinde" 'de bunlardan söz edilir. Örneğin Yazıcızade Ali Efendi'nin "Tarih-i Al-i Selçuk" adındaki Türkçe Selçuknamesinde; "Sultan resm-i eza için ak atlas giydi ve beyler başlarına maklup börkler giyip elbiseleri üzerine ak gasiyeler çekti" denilmektedir. Maklup börkler başlıklarının matem göstergesi olarak tersine çevrilme adeti olarak belirtilmiştir. Başlığın ters çevrilme adeti Anadolu'da günümüzde yas törenlerinde hala rastlanılmaktadır. Elbise, ters giyilir, uzun süre üstten çıkarılmazdı (Ayhan, 1980). Türkçe 'de yas adeti içinde değerlendirilen ölü gömme törenine "yuğ" ve törende söylenen sözlere Türkiye Türkçesinde "ağıt" denilmektedir (Hacı Gökmen, 2000). "Ağıt" kelimesi dışında dilimizde ağıtmak, ağıtma ağat, ağut, avut, deme, deşek, deyiş, diyesek,

mersiye, sağu ,sağı ,sağuna, savu, sagma, şivan, türkü ve yakım gibi kelimelerle, ağıt etmek, ağıt düzmek, ağıt yakmak, ağıt yapmak, ağıt yitirmek, bayati söylemek, sağu kılmak, sağu sağma, sağu sağmak, şivan etmek, yakım yakmak, yas çağırmak, yas etmek, yas kaldırmak ve yası tutturmak gibi deyimler de kullanılmaktadır (Uludağ 1988). Günümüzde Azerbaycan Türkçesinde "şiven" ve "ağı", Kerkük Türklerinde "sızlamag", Türkmencede ise "ağı", "taus" ve "tausa", Kazak Türklerinde "köris" ve Hristiyan Kerkük Türkmenlerinde de "mandias" gibi kelimeler ağıt yerine kullanılmıştır (Kaşgarlı Mahmut, 1992). Çin kaynakları Türklerin gelenek ve görenekleri ile ilgili çok kaynağa sahiptir, bu kaynaklarda Hunların Gansu (Kansu) eyaletindeki Tsilan-san Tanrı dağından ayrıldıktan sonra ağıt yakmışlardır. (İnan, 1995). Tanrı dağları, Gansu (Kansu), Doğu Türkistan'ın güneydoğusunda bulunan bir bölgedir. Tanrı dağları da Gansu (Kansu) eyaletinin kuzeydoğusunu çevreler. Bugünkü siyasi coğrafya dikkate alınırsa, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Çin'in Sincan Uygur özerk Bölgesi'nin merkezi kısımlarına yayılır. Tanrı Dağları'nın 1.000.000 kilometrekarelik alanı kapladığı hesaplanmıştır.

Bildiğimiz en eski ağıt örneği ise milattan önce 113 yılında Hunların bir savaş sonucunda Ordoslun (Çin'in kuzeyindeki iç Moğolistan özerk Bölgesi'nin güney bölümünde bulunan çöl) kuzeyindeki topraklarını kaybederek büyük çölün kuzeyine çekilmeleri üzerine söylenmiştir. (Atsız, 1997). Türklerin büyük acılarından biri de büyük İskit (Saka) hükümdarı Alp Er Tunga'ya yapılan ağıttır. Yuğ törenlerinden sonra ordu başsız kalınca yerine geçen eşi ilk Türk kadın hükümdar Tomris hatundur. Tomris hatun eşi Alper Tunga'nın yerini alarak, başa geçmiş, büyük zaferler elde etmiştir. Büyük ağıtlar yakılan Alper Tunga'nın ölümünden sonra yakılan ağıtların (sagu) yerini bir haftalık yeni evli oğlu Barksan'ın Perslere esir düşüp öldürülmesiyle (Bir rivayete göre Pers askerinin kılıcını alıp ben sizin elinizden ölmem, kendimi öldürürüm diyerek kılıcı kalbine saplar) Tomris hatun çok büyük yuğ (Cenaze töreni) düzenliyor, büyük ağıtlar yakılıyor ve gelini Mayda tarafından yapılan kırmızı zemin üzerine altın plakalarla hazırlanan damatlık elbiseleri ile Issık gölü civarında gömülüyor ve annesi onun mama kabını (tasını) yanında gömüyor (Fotoğraf 1). Tasta şunlar yazılmaktadır; "Tiginim (prensim) 23 yaşında öldü, Issık halkının başı sağ olsun" diyor ve büyük ağıtlar yakılıyor, oğlunu öldüren Pers kralının kafasını kestirip kana susayan kral Dairus iç diye kan dolu leğene kesik başı buluyor (Ayhan, 2007).

(Bu giysi Kazakistan'da yol yapımı kazısı sırasında tesadüfen bulunan Altın Elbiseli Adam giysisidir) Ayhan, 2012).

(Altın elbiseli adam sergisi, Kazakistan devleti tarafından 2019 Ekim ayında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde 1 ay süreyle sergilenmiştir) (Ayhan, 2019).

Alp Er Tunga'ya yapılan tören ve ağıtları, yuğ törenleri Bilge Kağan Anıtı'nda bugün hala görülmektedir. Költigin külliyesinde büyük siyah giysili, elinde ağlama mendili olan sığıtçı kadın heykeli fotoğraf 2 de görülmektedir (Ayhan, 2000). Uygur duvar resimlerinde de sığıtçı kişiler resmedilmiştir. (Çizim 1-5)

Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce Şamanizm'de oldukları bilinmektedir, yas törenlerinde de Şamanizm'in izleri görülmektedir. Ölen kişinin ruhu insanlara zarar vermesin diye törenler düzenlerlerdi. Çok uzakta olan yakınlarının gelmesi de aylarca süreceğinden ölüleri ayrıca mumyalama yöntemi ile bekletilirdi. Bu törenlerde yasçılar (ağıtçı), sığıtçılar tutulur, ağıtlar yakılır idi. Bu törenlerde yas çadırları, aş çadırları hazırlanırdı, bu gelenekler hala tüm Anadolu ve Türk dünyasında devam etmektedir. Bu törenden sonra "ölü aşı" adı verilen yemeğin yalnız dirilere değil, bilhassa ölülere ikram edildiğine inanılırdı (İnan,1998). Şamanizm'de öte dünyaya intibak şamanların yardımı ile yapılmıştır. Daha sonra ise bu yardım adet haline gelen davranışlara dönüşmüştür (Candan 2006). Bu törenlerde ölünün "öte dünyaya" alıştıklarına inanılır ve onlardan korkulmaz hatta koruyuculuk beklenmiştir. Bu gelenek de İslam ile bütünleşmiştir. Cenaze törenlerimizde mevlit icra edilmesi de yuğ törenlerindeki "ölü aşı" yemek gibi gelenekler, İslami bünyeye bürünmüştür. Eskiden otlarda bekletilen, dinlendirilen su gelen misafirlere serpilir, buna "saçı" denir, insanları ferahlandırırdı, bu gelenek mevlit şekeri olarak ayrı bir şekil almıştır ve bu şekerler de bir tür rahatlama ağız tadı "saçı"dır

Bazı Türk boylarında rastlanan, sütü, bir saçı nimeti olarak kabul etme geleneği hala vardır Anadolu'nun bazı yerlerinde sütlü adak mevlidinin ortaya çıktığı bilinmektedir. Selçuklu sultanlarının tahta çıktıklarında saçı saçtıklarını (ulufe) biliyoruz. Bu sultanların hakimiyet adetidir (Güler 1986). Tahta çıkan sultanların saçı saçmalarını, genellikle kardeş veya babanın ölümünden sonra tahta çıkması sonucu ölü aşı vermesi ile ilintileyebiliriz. Türklerde var olan Şamanizm'in gelenekleri olan tahnit (mumya) geleneğinin İslami dönemde de devam ettiği bilinmektedir Anadolu Selçukluları'nın ilk vakfiyeleri arasında kabul ettiğimiz Altun-apa vakfiyesinde geçen bilgiler bunu kanıtlamaktadır (Turan, 1947). Fakir Müslümanların şeriata göre kefen ve mumyalamaları halinde mumya masraflarının karşılanması (Turan 1947).

1. Kara ve Gök Elbise Giymek

Kara renk dünyadaki bütün kültürlerde ölüm korku yas ile ilgili bir motif olmuştur (Halse, 1978). Mesela kara, batı kültürlerinde matem rengini sembolize ederken aynı zamanda şıklık

ve zarafetin rengi olarak da bilinmektedir (Ambrose, 1968). Kara renk değişik kültürlerde farklı sembollerde kullanılırken, Türk kültüründe Kara genellikle toprak rengi, yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılırdı (Ergin,1988). Halk kesimine karabudun denir, karakul, karavaş veya karavuş deyimleri köle anlamında kullanılır, eski Türk yazıtlarında "kuvvet karabudun" ifadesinde olan gücün kaynağının halkın kendisi olduğu, eskiliği ifade ettiği üzerinde basa basa vurgulanmaktadır (Ögel,1983). Kara, güçlü, büyük emirlere "kara" unvanı verilirdi. Karakoyunlular, Karahallılar, Karakeçiler örnekleri vardır. Kara aynı zamanda Türklerde Kuzey'in sembolü olarak gösterilmiştir. Türklerde yas ifadesi kara olarak benimsenmiştir. Türklerde siyah kadar beyazında matemi ifade ettiği unutulmamalıdır (Taneri, 1997). Uygurlarda cenaze defnedilirken erkeklerin ellerinde bir değnek, bellerinde beyaz bir kumaş ve başlarında beyaz bir takke bulunurdu, Uygurlar senede bir defa Berat gecesi ölülerin hatırasını taziy için yaptıkları ziyafette şarkılar, rakslar, çalgılar mevcuttur; o gün kadınlar, ölülerine "puşkal" yani yiyecek götürürler, güneşin batmasından sonra ateşin üstünden atlarlar idi. Burada yas işaretinin beyaz oluşu dikkat çekici bir özelliktir (Köprülü,1986).

Selçuklular, yas ritüellerinde beyaz elbise giyerlerdi. Nitekim Sultan İzzettin Kaykavuz tahta geçince üç gün ak atlas elbiseler giyer, beylerde her zamankinden daha değişik başlıklar (börk) giyerler ancak 3 günlük süre geçtikten sonra işleme devam etmişlerdir (Köprülü 1986). Gök renk de yas alameti idi. Akkoyunlularda hükümdar ailesinden biri vefat edecek olursa sarıklar yere vurulur (baş açılır), matem elbisesi giyilir ve matem tutulurdu. Akkoyunlularda matem 7 gün olup matem elbisesi de gök renginde idi (Kafalı,1996). Gök rengin yas motifi olduğuna dair bir bilgi Dede Korkut hikayelerinde de geçmektedir; "Beyregün babasına anasına haber aldı. Ag buz atının kuyruğunu kestiler, kırk elli yiğit kara geyüp gök sarındılar, kazan bige geldiler. Sarıklarını yine vurdular. Beyrek diyu çok ağladılar" (Ergin 1968). Oğuzlar yas çadırına kara ve gök rengi bayrak asarlardı.

2. Elbiseyi Ters Giymek

Şamanlarda ölüm sonrası hayatın dünyada yaşanan hayattan ters olacağına inanılmıştır. Yas törenlerinde sergilenen ters motif ve davranışlar bu inanç dolayısıyladır (Rasonyi,1995). Sultan Melik Şah oğlu Davud'un ölümü sebebiyle büyük bir yas tutmuştur. Türk ve Türkmenler karalar giyip saçlarını kesmişlerdir, atlara da karalar giydirilir, kuyruklarını kesip eyerlerini ters çevirmişlerdir (Buharalı,1990). Türk kültüründe cenazelerde at eyerlerini ters çevirmek, ağıt yaparken yüzleri duvara gelecek şekilde ters ağıt yakmak, ölen kişinin atının kuyruğunu kesmek gibi ritüeller bugün Anadolu'nun farklı yörelerin de halen yapılır. Adıyaman yöresinde ölüye ağlayan kadınların dövünmeleri, yüzlerini tırnaklarıyla yırtılmaları, saçlarını kesmeleri ve

elbiselerini ters giymeleri alınlarına siyah çatma bağlamaları ve başlarına beyaz tülbent örtmeleri yaşayan bir gelenektir

3. Baş Açmak

Baş açmak dua veya yas sembolü yanında, teslim ve itaat sembolleri arasında zikredilir (Koca,2002). Anadolu'da Adıyaman'da kırsal kesimde kavga eden iki aşiretin ya da kişinin arasına kadın başındaki beyaz tülbenti çıkarır, yere atar ve kavga biter, bir dilek, bir duadır bu ritüel (Ayhan 1980).

4. Atların Kuyruklarını Kesmek

Defin töreninde at kuyruğunu kesme yoluyla sembolleştirilmiş oluyordu. Defin töreninde at kuyruğunu kesme adetinin M.Ö. 3. ve 4. yüzyıllara mevcut olduğu Altaylar 'da yapılan kazılarda pazırık mezarından çıkarılan donmuş atların kuyruklarının kesik olması ve pazırık halılarında kuyruğu kesik ve bağlı atların bulunması bu geleneğin ne kadar eskiye dayandığını göstermektedir (Fotoğraf 3-5), (Çizim 5). Bu yas geleneğini bütün Türk boylarında görmek mümkündür (İnan, 1937). Malazgirt Savaşı'ndan önce Alparslan'ın atının kuyruğunu kesmesi kendisini şehit diye adadığını gösteriyordu (Ögel, 1990).

5. Saçları Kesmek

Saç kesme Türklerin en eski ritüelleri arasında sayılabilir. Cenaze merasiminden sonra herkesin saçlarından bir tutam kesilirdi. Tarihçi Jordanes'in Avrupa Hun hükümdarı Atilla'ya yapılan cenaze merasimini anlatırken "onlar kendi adetlerine göre saçlarının bir kısmını kestiler. Kendilerini çirkin yapacak şekilde yaraladılar. Onlar bu büyük muharibe kadınlar gibi gözyaşıyla değil, kanlarıyla ağlamak istediler" ifadesi güzel bir örnektir (Baştav, 1998). Osmanlıların vassalı olan Kırım Türk hanlığında da (XVI. Yy.) saçları yolmak, gözü yırtmak, börkü ve elbiseyi ters giymek yas alametleri idi (Gökbilgin, 1973).

6. Ağıt Yakmak Sığıtçı (Ağıtçı) Tutmak

Türk yas törenlerinin en büyük özelliklerinden biri ağıttır. Cenazenin ardından ağlama, feryat etme, parçalanma bütün Türk kavimlerinin ortak yas öğesidir. Orhun yazıtlarında Költigin ve Bilge Kağan'a yapılan matem törenlerinden Göktürk devleti zamanında Türklerin yas tutarken saçlarını, kulaklarını kestikleri, feryat ederek ağladıkları anlaşılmaktadır (Fadlan, 1995). Moğolistan'daki Orhun anıtlarından Költigin mezar külliyesinde, siyah taştan, koyu matem giysili, elinde büyük bir mendili ile Sığıtçı Kadın (Ağlayıcı Kadın) heykeli bulunmaktadır (Şekil 3). Kazaklarda ölen kişinin karısı cenaze evden çıkarılırken ağlar ve elini yüzünü

yollardı. Yıl boyunca karalar bağlar, başına ise onurlu bir ölüme izafeten ak bürkey (beyaz börk) takardı (Ninjan, 1984). Adıyaman ve çevresinde Anadolu'da olduğu gibi aynı ritüeller devam etmektedir. Kadın alnına siyah çatma, başına beyaz tülbent takar (Ayhan 1980). Avşarlarda hususi ağıtçı kadınlar vardır. Ölünün elbisesini eline alıp onun yiğitliğini, iyiliğini, zenginliğini, şöhretini ağlaya ağlaya terennüm ederlerdi (Eros 1991). Türklerde, bugün bile süren, ölü gömüldükten sonra 3 veya 7 gün yemek verilir, 3 hayrı, 7 hayrı, 40 hayrı denilen ritüeller yapılır. Sığıtçı, ağlayıcı, ağıtçı, Arapça nevvah, kadın olursa nevahe, Farsça nehayer denirdi. Mevlana Celaleddin'in mektuplarından birisinde Ali adlı bir ağlayıcı dan bahseder (Gölpınarlı, 1998) (şekil 7-8). Varka ve Gülşah mesnevisinin minyatürlerinde ağlayıcı kadınlar görülmektedir (Çizim 7). Anadolu Tahtacı Alevi Türklerinde ve Uygur Türklerinde bugün hala sazla ağıt yakılmaktadır.

7. Ağıt Yakma Süreleri

Türk kültüründe de 3 ve 7 gün matem süreleri genelde aynıydı. Mutlaka cenaze gömüldükten sonra 3 gün, bazı yörelerde 7 gün yas yapılır, "ölü aşı" denilen yemek yapılırdı. Bugün bu gelenek tüm Türk cumhuriyetlerinde ve Anadolu'da hala sürmektedir. Cenaze çıkmış evde Ocak yakılmaz, 7 gün akraba sıra ile yemek pişirip cenaze evine getirirler. Cenaze çıkmış evde 1 yıla kadar yas vardır. Ramazan, Kurban ve Nevruz bayramlarında akrabalar ilk önce bu eve giderler, bir daha acı yaşamamaları için dilek ve temennilerde bulunur dua edilir.

8. Türklerin Yas Töreni ve Kerbela ile İlintisi

Türkler, Parslar hatta Arapların birçok geleneği gibi yas törenleri de çok benzemektedir.

- Ölünün ardından ağlama, feryat etme, parçalanma bütün Türk kavimlerinin ortak öğesidir. Türk kültürlerinde ağlama, saç kesme, yüz ve kulak çizme, kesme gibi ağır ritüeller Kerbela mateminde de görülmektedir.
- Türkler cenazenin defnedileceği yere gider ve ağıtlar yakar, bu çok eski bir gelenektir Kerbela mateminde de görülmektedir.
- Alevilerde ise Muharrem ayının başlaması ile beraber "oruca niyet", "helva", oruç açılması, aşure erkanı ve meydan aşamalarını görürüz (Çağlayan, 1997). Muharrem ayının 1-12 günleri arasında matem tutulur, 12. akşam Cem yapılır, Kerbela şehitlerine dualar okunur (Fıglalı, 1994). Matem süresince aynaya bakmaz, üzerlerindeki ziynet eşyalarını çıkarıp süslenmedikleri bilinmektedir.

Sonuç

Türkler tüm ritüellerini, yas adetlerini, İslamiyet'ten sonra da devam ettirmişlerdir. İnançlar kaybolmaz, inancın eski veya yenisinde olmaz. Farklı motiflerde değişimler yaşanabilir. Türkler Müslüman olduktan sonra da Şamanizm kültürü ritüellerini İslami forum içerisinde de devam ettirmiştir. Türk inanç ve yaşam tarzının İslam inancı ile bütünleşmesinin Orta Asya'dan Anadolu ve Avrupa'ya kadar yayıldığı bilinir ve tüm sahalarda ölümle ilgili inanç ve gelenekler büyük benzerlik gösterir. Ayrıca İslami dönemde Hazreti Hüseyin'in şehit edilmesi sonrası gelen Kerbela mateminin Türk yas adetlerine çok benzediği bilinmektedir. Fas, Arap ve Türk kültürü adetlerinin bu matemi etkilediği de görülmektedir

Kaynakça

- Ambrose, Gavin ve P. Harris. (2003). The Fundamentals Of Creative Design, AVA Publshing, Switzerland, (94)
- Atsız, Hüseyin Nihal. (1997). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, (88)
- Ayhan, F. (2019) Moda Tasarımı Araştırma Notları, Ankara.
- Ayhan, F. (1980) Adıyaman Giyim Kültürü Araştırma Notları.
- Ayhan, F. (2012). Kazakistan, Türkistan araştırma notları.
- Ayhan, F. (2000). Moğolistan Orhun Bilge Kağan Kültigin Araştırma Notları, Moğolistan.
- Ayhan, F. (2007). Tahran Tebriz Türk Giyim Kültürü Araştırma Notları, İran
- Bahar, Hasan. (1994). Türkistan'ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (1), 233-244
- Buharalı, Eşref. (1990). Türklerde Matem Alametleri, Türk Dünyası Araştırmaları,
- Candan, Ergün. (2006). Türklerin Kültür Kökenleri, İstanbul, (435)
- Çağlayan, Bünyamin. (1997). Kerbela Mersiyeleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, (430-459)
- Ergin, Muharrem. (1968). Dede Korkut Kitabı, Haz. Muharrem Ergin, Ankara, (249)
- Ergin, Muharrem. (1970). Orhun Abideleri, İstanbul
- Eröz, M. Yörükler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, (33)
- Fıglalı, Ethem Ruhi. (1994), Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, Ankara, (332)
- Gabain, A. V. (1968). "Renklerin Sembolik Anlamları", Çeviren: Semih Tezcan, Türkoloji Dergisi, 3: (107-113)

- Gökbilgin, Özalp. (1973), Tarih-İ Sahip Giray Han (Editium Critique, Traduction), Ankara, (144)
- Gölpınarlı, Abdulbaki. (1998). Mevlana Celaleddin, Mektuplar, Ankara, (83-84)
- Gömeç, Saadettin. (2000). Türk Kültürünün Ana Hatları, Akçağ Yayınları, Ankara, (47)
- Gönüllü, A. Rıza. (1986). Saçı Adetine Dair Notlar, Türk Folklor Dergisi, (9-11)
- Güler, Ali. (2000). Türklerde Saçı Geleneği, Bilge Dergisi, S. 25 (22-26)
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. Türklerde Yas Adeti ve Temelleri ve Sonuçları, Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı, Süleyman Demirel Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Sayfa 395
- Halse, A. O. (1978). The Use Of Color Interiors. 2. Baskı, Mc Graw Hill
- İnan, Abdulkadir. (1937). Altay'da Pazırık Hafriyatında Çıkarılan Atların Vaziyetinin Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzahı, II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları, İstanbul, (142-151)
- İnan, Abdulkadir. (1995). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar 4, Ankara, (50)
- İnan, Abdulkadir. (1998). Türk Şamanizm'i Hakkında, Makaleler ve İncelemeler, Ankara, (465)
- Jordanes, The Gothic. History Of Jordanes, (Yay. C. C. Mierow), London, 1915, S.128. 109.
- Kafalı, Mustafa. (1996). "Türk Kültüründe Renkler", Nevruz ve Renkler, Ankara, (49-53)
- Kafesoğlu, İbrahim. (1983). Türk Milli Kültürü, İstanbul, (229)
- Kalafat, Yaşar. (1995), Türk Halk İnançlarında Ters Motifi, (Profesör Dr. Abdurrahman Çay Armağanı), Ankara, (297-307)
- Kaşgarlı Mahmud, Divan-Ü Lügat-İt-Türk, Çev. Besim ATALAY, Türk Dil Kurumu, Ankara Üniversitesi Basımevi 1998, C. I, S. 4. (12)
- Koca, Selim. (2002). Anadolu Türk Beylikleri, Türkler Ansiklopedisi, Ankara, (73)
- Koca, Selim. (2003). Türk Kültürünün Temelleri, II. Cilt, Ankara, (56)
- Köprülü, Fuat. (1986). Edebiyat Araştırmaları, Ankara, (87)
- Ninjan, Nimet. (1984). Kazakların Damga ve Paraları Konusunda Araştırmalar, Büyük Türkeli, (394-395)
- Ögel, Bahaddin. (2002). Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara (104)

- Rasang, Laszlo. (1963). Tarihte Türklük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, (28)
- Seyidov, M. (1968). Gök, Ak, Kara, Renklerinin Eski İnançlarla Alakası, Çev. O. Yavuz, Türk Dünyası Araştırmaları, (33 52)
- Süslü, Özden. (2007). Tasvirlere Göre Selçuklu Kıyafetleri,
- Şerif, Baştav. (1988). Büyük Hun Kağanı Atilla, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (207)
- Taneri, Aydın, (1997). Türk Devlet Geleneği, Ankara, (193)
- Tekin, Talat. (1988). Orhon Yazıtları, Ankara, (9-15)
- Turan, O. (1947). Selçuk Devri Vakfiyeleri, Şemsettin Altun-Aba Vakfiyesi Ve Hayatı", Belleten, 9, (197-209,235)
- Uludağ, Süleyman. (1988). "Ağıt" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.1, S. 470-472.

Yas Töreni ile İlgili Resimler

Fotoğraf 1: Altın Elbiseli Adam

Fotoğraf 2: Sığıtçı Kadın Heykeli

Fotoğraf 3: Pazırık Halısı (Tarihte bilinen ilk halı)